

СУЧАСНІСТЬ

В. Симоненко: Берег чекань — **В. Симоненко:** Окрайці думок — **С. Є. Лец:** Нові незачісані думки — **Лао Ше:** Чорний і Білий Лі — **І. Кошелівець:** П. Вірський, балет Київської опери та інше в Парижі — **К. М.:** Балет Київської опери — **Р. Рахманний:** 22 січня у трьох вимірах — **Д. Ребет:** Про народження і незмарноване буття УГВР — **Б. Винар:** Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції — **Я. Рудницький:** На Бермудських островах — **Критика і бібліографія** — **Огляди, нотатки**

1 (49)

СІЧЕНЬ 1965

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

1 (49)

СІЧЕНЬ 1965

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

МЮНХЕН

Видає: Українське товариство закордонних студій

Р е д а к ц і я:

Іван Кошелівець (головний редактор), Богдан Бойчук, Богдан Кравців,
Кирило Митрович, Роман Рахманний, Дарія Ребет, Володимир Стахів.

Редакція не приймає статей, не підписаних автором. У справі незамовлених
та неприйнятих статей не листується.

Редакція застерігає за собою право скорочувати статті і правити мову.
Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди
редакції.

Gemäß des Gesetzes über die Presse vom 3. Oktober 1949 (§ 8, Abs. 3) und gemäß der
Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. Februar 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.
München 2, Karlsplatz 8/III (Telephon: 59 46 67)
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer: Roman Tymkewycz

Druck: Buchdruckerei und Verlag «BIBLOS», G.m.b.H., München 13, Heßstr. 50-52

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО: БЕРЕГ ЧЕКАНЬ

Друга (посмертна) збірка

ЗЛОДІЙ

Дядька затримали чи впіймали,
Дядька в сільраду ескортували,
Дядька повчали і докоряли:
— Як вам, дядьку, не ай-яй-яй?
Красти на полі свій урожай?
У кого ви крали? Ви крали в себе.
Це ж просто сором красти свій труд! —
Дядько понуро тім'я теребив
І смакував махру.
Дядько кліпав товстими віями,
Важко дивитися в очі ганьби,
Важко йому із домашніми мріями
Враз осягнуть парадокси доби.
— Та, воно так, — у кулак кахикав, —
Красти погано . . .

Куди вже гірш. —

Життєвий і літературний шлях Василя Симоненка пройшов швидко, інтенсивно і урвався несподівано, як перетягнена струна. Народився Василь Симоненко 1935 року в селі Біївці, Лубенського району на Полтавщині, в родині селянина. Середню школу закінчив вдома, опісля вчився в Київському університеті на факультеті журналістики. Працював у газетах «Черкаська правда», «Молодь Черкащини» та ін. Перша збірка його поезій «Тиша і грім» появилася 1962 року (?); друга збірка «Берег чекань», що була підготована до друку 1963 року, не побачила світу, — вона в рукописах почала жити і ходити між людьми (особливо між молоддю) по всій Україні, в інших республіках СРСР та в сателітних країнах (так наша сучасна дійсність через 150 літ болоче перегукується з дійсністю Шевченка, з дійсністю захаявної творчості). В такому вигляді поезії із збірки «Берег чекань» домандрували за кордон, і наше видавництво дарує її назад українському читачеві на Україні і на еміграції. Такий самий шлях пройшли і фрагменти з щоденника В. Симоненка, друковані далі, услід за поезіями.

У 1963 році в Дитвидані була опублікована казка Василя Симоненка «Цар Плаксій та Лоскотон». Після смерти поета вийшла друком його казка

Рвися з горлянки свавільним криком,
 Мій неслухняний вірш.
 Чому він злодій? З якої речі?
 Чому він красти пішов своє?
 Дали б той клунок мені на плечі,
 Сором у серце мені плює...
 Дядька я вбити зневагою мушу,
 Тільки ж у грудях клекоче гроза:
 Хто обікрвав і обскуб його душу?
 Хто його совісті руки зв'язав?
 Де вони, ті — відгодовані, сірі,
 Недорікуваті демагоги і брехуни,
 Що в'язи скрутили дядьковій вірі,
 Пробиваючись в крісла й чини?
 Їх би за ґрати, їх би до суду,
 Їх би до карцеру за розбій!
 Доказів мало? Доказом будуть
 Лантухи вкрадених вір і надій.

ДУМА ПРО ЩАСТЯ

Увійшла вайлувато в сіни,
 З хати віє нудьга й самота.
 У руках засміявся віник —
 Спритно валянки обміта,
 Тупотить об долівку ногами,
 І мороз вибива в рукави.
 З нею в хату ввірвався гамір,

«Подорож у країну Навпаки», а згодом його друга, в дійсності третя, збірка «Земне тяжіння» (1964).

З прозових творів Василь Симоненко залишив «Думу про діда» (в журналі «Зміна», ч. 1, 1964) та збірку оповідань «Вино з троянд», яку готує до друку львівське видавництво «Каменяр» (якщо б це не було здійснене чи пороблено великі коректи, ми тоді вживемо заходів, щоб видати її в нашому видавництві).

Помер Василь Симоненко 13 грудня 1963 на двадцять дев'ятому році життя внаслідок важкої недуги (пістряк) у Черкасах. Друковані тут твори є лише частиною збірки «Берег чекань». Вони будуть доповнені іншими поезіями й матеріалами і вийдуть окремою книжкою під цією таки назвою, якою сам поет за життя називав свою другу книжку поезій. Тому що рукопис пройшов через багато рук, деякі місця його затерлися, — і треба припускати, що в цьому виданні можливі неточності у пунктуації і навіть у відчитанні окремих слів. А про мистецьку вартість поезій Симоненка нехай говорять читачеві самі поезії.

Ошалілий сміх снігови.
Мов воскресли припишклі діти:
Тупіт, лемент, вищання й писк.
Місяць хоче, мабуть, погрітись,
Суне в шибку свій блідий диск,
Заглядає цікавий в миску:
— Що ви з'їли таке смішне,
Що од вашого реготу й писку
Тягне в хату із неба мене?
Щастя хлюпає срібною хвилею,
Ніби тут вікувало воно. —
Не життя тобі, а ідилія,
Як в поганих книжках чи в кіно.
Де фотографі, де поети?
Нуте, хлопці, сюди скоріш,
Може знімок утнуть до газети
І жахливо веселий вірш . . .
Це ж така показна ситуація:
Гарна мама і троє дітей,
Це ж чудова яка ілюстрація
Для підтвердження наших ідей,
Як стрибають веселі цифри
У ґрунтовно-важких статтях,
Та не встане з словесних вихорів
Многотрудне її життя.
Ви ж мовчанкою соромливою
Постараетесь обминуть,
Що в доярки цієї щасливої
Руки й ноги вночі гудуть . . .
І чи прийде під ваші кашкети
Блискавицею думка дзвінка:
В космос крешуть атоми-ракети,
А не пружні цівки молока.
А для неї це зовсім не диво,
Бо збагнула давно таке . . .
Правда, зараз вона щаслива,
Тільки ж, щастя — яке важке.
І тому ця Марія чи Настя
Будить дзвоном дійниці село,
Щоб поменше такого щастя
На радянській землі було.

НЕКРОЛОГ КУКУРУДЗЯНОМУ КАЧАНОВІ,
ЩО ЗНИВ НА ЗАГОТПУНКТІ

Не чути голосінь. Іржавіють оркестри.
Оратори втомилась від кричань.
В труні лежить не вождь і не маестро,
А просто — кукурудзяний качан.

Труна із тупости, бездарністю оббита,
Бредуть за нею втомлені думки:
— Кого оплакувать? Кого мені судити?
Кому із серця відбивать замки?

Кого трясти за петельки і душу?
Кого клясти за цю безглузду смерть?
Помер качан, і я кричати мушу,
Налитий смутком і злобою вщерть.

Качане мій, за що тебе згноїли?
Качане мій, кому ти завинив?
Качане мій, лягли в твою могилу
І людська праця і щедроти нив.

Безсонні ночі, неспокійні днини,
Мозолі, піт, думок гарячий щем
Лягли з тобою поруч в домовину —
І догнивають під густим дощем...

Прокляття вам, лукаві лиходії,
В яких би ви не шлялися чинах!
Ви убиваєте людські надії —
Так само, як убили качана.

САМОТНІСТЬ

Часто я самотній, ніби Крузо,
Виглядаю з-за обрію кораблів.
І думка беспорядно грузне
В клейкім баговинні слів.

На своєму дикому острові,
В шкіряниці з убитих надій,
Штрикаю небо очима гострими:
— Де ти, П'ятнице мій?

Залпи відчаю рвуться із горла,
Гуркотять у байдужу даль:
— Пошли мені, Боже, хоч ворога,
Коли друга послати жаль!

БРАМА

Дикими, незаними речами
Марить брама у тривожнім сні,
Де сторожа брязкає ключами
І скриплять ворота захисні.

Привиди з кривавими мечами,
У накидках чорних, ніби ніч,
Граються безформними м'ячами —
Головами, знесеними з пліч.

Кров стіка під флегматичні мури,
Зойки захолили на губах,
Сотні літ наруги і тортури
Мертвих повертають у гробах.

Та не бачить місто в ніч похмуру,
Як сторожа, вже не при мечах,
Нову жертву кидає під мури
З тряпкою брудною на очах.

ГРАНІТНІ ОБЕЛІСКИ

Гранітні обеліски, мов медузи,
Повзли, повзли — і вибилися з сил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил.

Мільярди вір — зариті у чорнозем,
 Мільярди щастя — розвіяні у прах...
 Душа горить, палає лютий розум,
 І ненависть регоче на вітрах.

Коли б усі одурені прозріли,
 Коли б усі убиті ожили,
 То небо, від прокльонів посіріле,
 Напевне б репнуло від сорому й хули.

Тремтїть, убивці, думайте, лакузи,
 Життя не наліза на ваш копил.
 Ви чуєте? — На цвинтарі ілюзій
 Уже немає місця для могил.

Уже народ — одна суцільна рана,
 Уже від крові хижіє земля,
 І кожного катюгу і тирана
 Уже чекає зсукана петля!

Розтерзані, зацьковані, убиті
 Підводяться і йдуть чинити суд.
 І їх прокльони, злі й несамовиті,
 Впадуть на туші плісняві і ситі,
 І загойдають дерева на вітті
 Апостолів злочинства і облуд.

БАЛЯДА ПРО ЗАЙШЛОГО ЧОЛОВІКА

На свято зелене з густих заплав
 Прийшов чоловік і надію посіяв:
 — Мене, люди добрі, Пан-Бог послав,
 Щоб я вам зачав месію.
 Гріхами задавлене ваше село,
 Брехня розлилася, як море,
 Та встане мій син і лукавство та зло
 За Божим велінням поборе.
 Ведіть мені дочок шістнадцяти літ,
 Я виберу суджену Богом, —
 Сказав і присів біля шинку на пліт,
 Припїкши всіх поглядом строгим.
 Коли ж привели перед нього дівчат,

Він мовив, махнувши рукою:
— Ну, що ж, доведеться наступного року чекать:
Нема поміж ними святої. —
І хто тільки міг, той приبلуді годив,
Ніс їсти і пити до хати,
Щоб їх визволитель безжурно дожив
В селі до наступного свята.
І знову ведуть перед нього дівчат,
А він лиш хита головою:
— Гай-гай, доведеться наступного свята чекать:
Нема й поміж цими святої. —

І зими біліють і весни дзюрчать,
Роки пропливають, мов хмари,
А він подивляє паради дівчат
І все не знайде собі пари,
Лиш сумно щоліта кива головою:
— Нема й поміж цими святої...

І люди принишкли, покірні й сумні,
І моляться хто тільки може:
— Як треба, життя укорочуй мені
Та шли йому суджену, Боже.

На свято тридцятье слухняні осли,
Втомившись присуду ждати,
Навшпиньки до зайди у хату зайшли, —
Він мертвий лежав серед хати.
Коли ж, проклинаючи грішних дівчат,
Обмить його люд позбігався,
Побачили раптом: безплідний кастрат
Месію зачать нахвалявся.

КУРДСЬКОМУ БРАТОВІ

Ворітеся — поборете!
Т. Шевченко

Волають гори, кровію политі,
Підбиті зорі падають униз,
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.

О, курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади!
На байстрюків свавілля і розбою
Кривавим смерчем, бурєю впади!

Веди із ними кулями розмову,
Вони прийшли не тільки за добром:
Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.

З гнобителем не житимеш у згоді:
Йому — панять, тобі тягнути віз!
Жиріє з крови змучених народів
Наш ворог найлютіший — шовінізм.

Він віроломство заручив з ганьбою,
Він зробить все, аби скорився ти...
О, курде, бережи свої набої,
Без них тобі свій рід не вберегти.

Не заколисуй ненависти силу.
Тоді привітність візьмеш за девіз,
Як упаде в роззявлену могилу
Останній на плянеті шовініст.

ЗАДИВЛЯЮСЬ У ТВОЇ ЗІНИЦІ

Задивляюсь у твої зіниці
Голубі, тривожні, ніби рань.
Крещуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.

Україно, ти для мене — диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе чудуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю,
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.

Одійдіте, недрути лукаві,
Друзі — зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побудь насамоті.

Рідко, нене, згадую про тебе,
Дні занадто куці та малі.
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх до біса по землі.

Бачиш, з ними щогодини б'юся,
Чуєш — битви споконвічний грюк!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Громотить над світом люта битва
За твое життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно!
Я проллюся крапелькою крові
На твое священне знамено!

Я

Він дивився на мене тупо
Очицями повними блекоти:
— Дарма ти себе уявляєш пупом,
На світі безліч таких, як ти.

Він гримів одержимо й люто,
І кривавилося гнівом лице рябе.
Він ладен був мене розіпнути
За те, що я поважаю себе.

Не стала навколішки гордість моя,
Ліниво тяглася отара хвилин.
На світі безліч таких, як я,
Але я, — їйбогу, один.

Бо в кожного я — є своє ім'я,
 На всіх не нагримаєш грізно.
 Ми — це не безліч стандартних я,
 А безліч всесвітів різних.

Ми — це народу одвічне лоно,
 Ми — океанна вселюдська сім'я,
 І тільки тих поважають мільйони,
 Хто поважає мільйони «я».

СУД

Параграфи присіли біля столу,
 Примітки причаїлись по кутках,
 Очима гострими підсудну прокололи
 Цитати із багнетами в руках.

І циркуляр дивився в окуляри,
 І грілися роззяви біля труб,
 І вказівки скакали, мов примари,
 Із телефонних мудрих труб.

— Вона чужа, — параграфи сказали.
 — Вона не наша, — мовив циркуляр.
 — Нечувана, — примітки пропищали.
 І в залі знявся лемент і базар.

І циркуляр на них поглянув строго,
 І зал заворушився і затих.
 І розп'яли її, небогу,
 В ім'я параграфів товстих.

Вона даремно присягала слізно,
 Що не чинила і не чинить зла...
 Була у суддів логіка залізна:
 Вона ні в які рамочки не лізла,
 Вона — новою думкою була.

З ЩОДЕННИКА ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

ОКРАЙЦІ ДУМОК

«Читати без дозволу чужі щоденники — Еверест підлости» (Невідомий афоризм простака Вілсона).

18. IX. 1962

Зачинаю цей щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і сердечнішого побратима, ніж папір, я не зню.

Земля вже двадцять восьмий раз несе мене навколо Сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився я пити горілку, смердіти тютюном, навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше — навчився бути нещирим.

Брехня — мабуть, моя професія. Талант брехуна у мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської купини, видаються мені благородними. Вони — художники. Вони — резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б кучою та побутовою, нудотною і дріб'язковою. Благородна брехня возвеличує правду.

Керуючись цим, я частіше всього вдався до третьої брехні. Такі, як я, теж необхідні для літератури — ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте гігант. Прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий прищестя Христового. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас.

Я міг би прислужитися літературі більше, якби природа не обділила мене слухом і очима. Я не бачу всіх відтінків і не чую всіх звуків. Музика — моя мука. Ніколи не доросту до того, щоб глибинно розуміти її. Ніколи я не побуваю на такому святі барв, з якого не повертається щасливий Сар'ян. Я не можу навіть посправжньому заздрити Сар'янам і Шостаковичам, бож неписьменний не може заздрити Льву Толстому. Він заздрить сусідові, який уміє розписатися.

19. IX. 1962.

Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбетського ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

— Тату, хто це?

— Сталін.

Одну мить він дивиться на нього і ніби між іншим запитує:

— А чого він туди виліз?

Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз — через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною, здох би від люти, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолому стали його бездарні лубкові пам'ятники.

Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають посмертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаються дорослі діти. Не розуміють цього тільки убогі душею і мозком.

27. IX. 1962.

Сьогодні проїздом у наших Черкасах мелькнув В. Вперше я зустрівся з ним у 1958 році. Мабуть, у вересні, бо на другий день ми сиділи в кімнатці, яку він наймав на площі Калініна, і ласували виноградом. Ми майже подружилися, але потім — розлука. Він зовсім забув про цю зустріч за чотири роки. Я — ні. На мене він ще тоді справив глибоке і сильне враження. Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилився.

Будьте прокляті ви, нікчемні гроші! Ви зробили мене рабом газети, і я не міг поїхати разом з Миколою до Канева. Давно в мене не було такої втрати, бо, по правді кажучи, нікого було втрачати.

8. X. 1962.

Три дні і сто вражень. Вінграновський, П'янов, Коломієць і грішний аз вчинили кавалерійські наскоки на Кривий Ріг і Кіровоград. Хоч жодного разу не вдалося виступити перед численною аудиторією, я лишився задоволений. Микола — безперечно, трибун. Слова у його поезіях репаються від пристрасти і думок. Поруч з ним глибинієш душею.

З П'яновим сперечалися ми про «Троянди в траурі». Мені здається, що не можна плутати Мадонну, створену мистцями, і судо

релігійну матір Божу. Лицеміри в рясах прекрасного Ісуса і його Матір перетворили в насильників людської плоті і духу. Коли навіть найпрекрасніша легенда (а Ісуса і діву Марію я вважаю витворами унікальними) стала засобом духовного притічення, тоді вже про «дійових осіб» легенди я не можу судити безвідносно до того, що роблять бузувіри, прикриваючись їх іменами. Ніякі високоблагородні і високогуманні настанови будь-якого вчення не можуть прислужитися поступу, коли вони стають еталоном. Непорочна, пречиста діва варта захоплення, але, даруйте, — не наслідування. Зречення плотських радостей — протиприродне, а тому жорстоке і реакційне.

До того ж у «Трояндах в траурі» я зовсім не мав наміру «повалити богів». Я виступаю в них проти нової релігії, проти лицемірів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію, в прокрустове ложе для науки, мистецтва і любови. Сумні приклади з кібернетикою, генетикою, бурхливе пророцтво поганок у літературі і живопису, вічні заклики до жертвування і безконечні обіцянки «раю на потім» — хіба це таке вже й далеко від трагедії Бруно і Галілея, псалмо- та іконописання, від монастирів і царства небесного?

Якщо марксизм не вистоїть перед шаленим наступом догматизму, він приречений стати релігією. Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства. Все таки Айнштайн не був моїм політичним однодумцем, хоч і зробив відкриття, які потрясли науку.

16. X. 1962.

Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

Голова колгоспу з Єременкового села кричав на зборах від безсилля і люті:

— Я вам зроблю новий 33-ий рік!

Звичайно, ніхто навіть не подумав взяти за комір цього негідника. А цей же дурень однією своєю ідіотською фразою знищить наслідки роботи десятків розумних людей. Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом крізь ґрати.

21. X. 1962.

До безтями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість. Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову

стелю, вона однак занизька для нормальної людини. Як простір немислимий без руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія — це прекрасна мудрість.

До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира! Стиляги, перекупки, вузькі штанчата і модні зачіски — чи варто серйозним людям тратити на це нікчемство не лише слова, а й нерви? А скільки вже назубоскалили з поганих літконсультантів! Я ніколи навіть не пробував писати ґрунтовні і глибокі відповіді на мілкі твори. В калюжі глибоко не пірнеш, будь ти хоч японським шукачем перлів.

Треба написати поему про Герострата. Це зараз дуже актуальне. Земля кишить Геростратами.

9. XI. 1962.

Минули святки, і мені соромно згадувати свою вчорашню поведінку, я вів себе як покидьок — навіть ображав людей. Як жаль, що ніхто не розквасив мені носа! Треба якось брати себе в руки і менше телянькати язиком, а більше ворухити мозком.

Запізніле каяття завжди схоже на позерство, але у мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку.

21. VI. 1963.

Майже півроку я не заглядав до цього зошита, хоч деякі події, що трапилися впродовж цих шости місяців, треба було б якось зафіксувати.

Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій. Реалізм одержав чергову вікторію, не творами, правда, а адміністративними заходами.

Взагалі небезпека формалістичного безумства, здається, була позірною. Принаймні на Україні я не зустрів жодного уболівальника абстракціонізму чи якогось неофутуризму. Реальною залишилася, як і була, загроза формалістичного недоумства в літературі. Бо хіба не формалізм, коли сотні писарчуків за наперед заготовленими схемами обсмуктують десяток другий так званих вічних ідей — люби працю, поважай тата й маму, не дивись косо на сусідів? Формалізм починається там, де кінчається думка.

Якщо поет не приносить нових думок та емоцій — він формаліст. Як би не реклямував свою мниму належність до реалістів. Холуйським реалізм не може бути. Є реалізм, якому служив Шевченко, і є реалізм, що користується послугами Дмитер-

ка. Різні речі! Не дмитерки спадкоємці літератури. Вони живуть з неї, а не для неї.

Навряд чи мені можна закинути формалізм, а не друкують нічого.

6. VII. 1963.

Не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість в своїй мужності. Я не знаю, як триматимуся, коли посиплються на мою голову справжні випробування. Чи лишуся людиною, чи так засліпить не лише очі, а й розум? Втрата мужності це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям. Але скільки людей — розумних і талановитих — рятували своє життя, поступаючися гідністю, і, власне, перетворювали його в нікому не потрібне животіння. Це — найстрашніше.

Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотським жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступати на Шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції.

22. VII. 1963.

Мабуть, почалося мое згасання. Фізично я майже безпорадний, хоч морально ще не зовсім виснажився. Думаючи про смерть, не почуваю ніякого страху. Можливо, це тому, що вона ще далеко? Дивна річ: я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя не маю. Десять років — для мене більше, ніж достатньо.

З іронією оглядаюся на пройдене: мені двадцять дев'ять скоро стукне, а що я зробив, чи бодай почав, значне? Не життя, а низка дрібних клопотів, дрібних невдач, дрібних розчарувань і дрібних успіхів!

Ні, не так я мріяв жити, як живу. Щасливий той, хто хоче мало від життя — він ніколи не розчарується в ньому. Найпростіший і найкоротший шлях до так званого щастя — стати обивателем. Мозок, здатний породжувати мислі, не здатний зробити його власника щасливим.

3. IX. 1963.

Літо, начинене фізичним і моральним безсиллям, — позаду. Осінь стала на поріг, і я з надією дивлюся в її ще прозорі очі. Убога, скупа осінь цього літа! Чого я дочекаюся від такої жебрачки? Вона ж вигодує навіть на шматку хліба.

Ціле літо я справді сидів на дикому острові. І якби не поїздка в Канів до «Жайворонка», то й згадати нічого було б. У Каневі я познайомився також з художницями А. Г. і Г. З. Особливо легко вирізалось взаєморозуміння між мною та А. Г.

Друзі мої принишкли, про них не чути й слова. Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими: «Літературна Україна» каструє мою статтю, «Україна» знущається над віршами. Кожний лакей робить, що йому заманеться. Як тут світитися вдячністю, як не молитися щовечора й щоранку за тих, що подарували нам таку вольготність. До цього можна ще додати, що в квітні були зняті мої вірші у «Зміні», зарізані (?) у «Жовтні», потім надійшли гарбузи з «Дніпра» і «Вітчизни».

Ай, ай, ай, весело! Всі ми під пресом.

Так воно треба задля прогресу.

5. IX. 1963.

Вчора написав «Казку про Дурила». Написав одним подихом, хоч дещо було заготовлене раніше. Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її почитати.

Тепер я став у Черкасах ще самотніший, бо немає і того колективу, що був у «Молоді Черкащини». Приятельські стежки між мною та Негодою і Оглоблином, можна сказати, позаростали буйним шпорищем. Одному з них я був потрібен доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером. Не сумніваюся, що він цькуватиме мене з таким же запалом, як раніше вихваляв. Та він це й сам продемонстрував з кількох трибун на різних нарадах.

Але — нам своє робить.

20. IX. 1963.

Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісінької зневаги до людей. Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вважаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т. д. (це закидає мені дружина). Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на рацію.

Недавно познайомився з Б. Г.

Здається, я став писати гірше, ніж рік тому. Зледачіли мозок і серце.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ: НОВІ НЕЗАЧІСАНІ ДУМКИ

Вибір у перекладі Ігоря Костецького

Читачі «Сучасности» вже знайомі з децицією афоризмів Леца (див. ч. 2 за лютий і ч. 12 за грудень 1961). Тут вони подаються у ширшому виборі, і то з найновіших, за краківським виданням 1964. З афоризмів автор став відомий у всьому світі. Але сам Станіслав Єжи Лец розглядає себе не як афориста, а як лірика. І я теж розглядаю його як лірика.

Це потребує пояснення.

Ті, хто знали Леца перед війною, знали його тільки як поета. Таким знали його й численні українські друзі, зокрема — його одноліток Богдан Ігор Антонич, який саме тепер на Україні переживає посмертне відродження. (Лец народився у Львові р. 1909, був і залишився приятелем українців, і серед його численних перекладів є й переклади з нашої мови.) Ім'я він зробив собі спершу просто віршами, а потім підсилив його віршами сатиричними. Поетом вважали його тому, що все це, включно з короткими епіграмами, було римоване:

Нащо взяв її він гвалтом?

Міг спокійно взяти автом.

Якщо з'являлись білі вірші, то вони були однак метричні. Якщо метр розбивався верлібром і навіть переходив у парляндю, то воно все-одно було якомсь ритмізовано. І тому Леца вважали за поета.

Але ось у міжчасі (1957) з'явилися «Незачісані думки». Вони прославили автора далеко поза Польщею. Вони не мали рим, не мали метру, не мали й ритму. І тому автора тут узяти за прозаїка.

Тим часом, яка несправедливість! Лец, авжеж, так само й прозаїк. У нього є оповідання «Маленькі міги». Та чи справді ж факт, що щось поділено на приблизно рівномірні відтинки, між якими, проказуючи, роблять довші, ніж звичайно, павзи, — править уже самий із себе за ознаку поезії? Чи справді словесні твори, де такої рівномірности нема, неодмінно належать до прози? Коли від одного приятеля з Варшави я одержав видану 1961 Лецову збірку «До Авеля та Каїна» і читав у ній такі, приміром, речі:

Муза немилосердна,
як геть усі самодержці:
графоман, що вмирає,
даремно жде її уст —

я, хоч для даного випадку й переклав це з межевим дотриманням метру, читавши, на метр звернув найменше уваги. Мене цікавило щось цілковито інакше. Мене цікавило, яких меж досконалости можна досягнути на тих засадах, що їх я намагаюся прознати у своїх «сирових сонетах», якщо справа потрапить до рук остаточного майстра.

Інтимність взаємин поезії та прози простежується тим точніше, чим точніше окреслюється істота кожного з обох жанрів. Юнацька поема Гоголя зазнала поразки, тому що у прямому, звичайному розумінні Гоголь віршував таки погано. Але не у звичайному, а в істотному розумінні з Гоголя був великий поет. Він знав це і тому твір свого життя назвав не романом, не повістю, а поемою. І вона — будь-що-будь поема. Хоча б із-за одного тільки місця, хоча б із-за одного тільки вміння спинити раптом оповідний вир, нашарування анекдотів з життя та діяльності «типів» і переключити все діло на безрух чистого словесного виразу — із-за того місця наприкінці одинадцятого розділу, наприкінці першої частини, яке починається з слів: Який руський не кохається у прудкій їзді...

«Честь і слава», здобути «честь і славу» — це був шаблон князівської доби, газетне гасло середньовіччя. А от у «Слові о полку» вояки Всеволодові діють, ищучи себе чти, а князю славъ. І оте геніяльне «а» — щирий поетичний подвиг. Найпростішим робом розділяе воно обидва члени так, що кожен з них набуває самостійної ваги. Не втрачаючи й далі свого абстрактного підложжя (бо як, дійсно, уявити собі наочно «честь» і «славу!»), вони дістають нову намацальність, відчуюються як живі предмети.

Це намацальність поетична. Вона не має нічого спільного з зоровою асоціацією. Вона впливає виразно, вичутно, реально, але впливає поза оптикою. Поезія це позаоптичне мистецтво.

З такого погляду прошу порівняти з Лецовою збірки «Оголошення про втечу» року 1963:

Моя кров припливла іздалека
кровобігом світу
кровоспадами часу
морями крові
прорвала греблі
і далі пливе в мене у жилах
докіль?

І ще з найновішої збірки (1964) «Поєми, готові до скоку»:

Чи з мене
не добра людина?
Видушую
з затиснутого кулака
з кривавої трагедії

цих кілька краплинок
сміху
в яких
мусить відбитись
вранішня зірка
щоб стало відомо
чи світає.

Отже, що таке Лецові афоризми?

Проза виростає з події, це поширена до берегів буденности казка. Якщо в ній присутність опис, то це тільки тому, що подія потребує куліс. Якщо проза врешті решт розсепарувалася на ці два гатунки, оповідну та описову, то це лише свідчить про прагнення до спеціалізованої перфекції у спорядженні цих лаштунків, на тлі яких відбувається людський чин. Проза це метонімія, зорове слово, яке дає нам змогу бачити вчинок, вираз обличчя, позу, інтер'єр, пейзаж. Проза це динаміка.

У поезії теж має місце подія. Але єдине, що в ній по-справжньому відбувається, це перетворення слів. Діє, бореться, пересувається, мандрує сама семантика, усякий інакший рух тут не обов'язковий. Може бути поезія без строф, без рим, без співзвуків, без віршованих розмірів, але не може бути поезії без того великого закону контексту, який дає змогу слову стати незалежною річчю. Коли цей закон чинний, коли ситуація слів виростає з нього, то тоді поезії повною забезпечена її суверенність, навіть якщо вона бере на себе додаткове завдання про щось оповідати (епос! балада!). Бо сама з себе поезія це увільнена від ужиткових кольорів метафора, абсолютна свобода слова на пункті нуль. Поезія це статика.

І якщо, стиснувши прозовий твір до його найцілнішого стану, ми дістанемо його ембріон — казку, то, проробивши подібну операцію з ділом поетичним, ми доторкнемось до його зерна у вигляді — приказки. І приказка це й є афоризм.

Тим то, при всій своїй легендарності, Лець постать не казкова, а приказкова.

Авжеж, біографія його бурхлива. З ним багато сталося на житті. Він був бійцем, утікачем і так далі. Він один з тих рідкісно щасливих поетів, які спромагаються найскладніші речі відразу ж при їх постанові робити популярними серед найширших людських мас. А таке зобов'язує. І якщо сам він у короткій автобіографічній нотатці 1959 твердить, мовляв, власний життєпис людини, вигаданий нею самою, автентичний, — то погодів автентичним буде все, що про нього вигадується вже тепер і що з бігом дальших років і сторіч дедаль вигадуватиметься іншими.

Народна фігура вічна і через те анахроністична. Мулла Насреддін і Уленшпігель прив'язуються до певних епох лише умовно. Насправді їх зовсім легко уявити собі за всіх часів, за яких існують

ситуації для їхнього діяння. Я переконаний, що по певних сторіччях, потрібних для того, щоб час перетворився з площини у спіраль, про Леца, правдомовця й тираноборця, оповідатимуть, мовляв, він кидав свої обвинувачення в вічі графові Паскевичеві, придушувачеві поляків, який жив сто років перед Лецом. Або, навпаки, когось іншому, подібному, хто житиме сто років після нього, — якщо такий ще колинебудь буде взагалі можливий.

І все таки Лец перейде в історію не як учасник ситуацій, а як автор сентенцій. Це триваліше, тому що сентенція будуватиметься не на зміненому часі, вона будуватиметься взагалі поза часом. Лец — поет.

Різницю між поезією та прозою треба знати обов'язково. Лише знавши, можна думати про «релятив». Бо неможливо змішувати щось із чимсь, не маючи уявлення про структуру складових частин.

Сам Лец, щоправда, наполягає, щоб у тому, що зветься лірикою у загальноприйнятому значенні, відчувався ритм. Він читає власні вірші без усякого натиску, павз не акцентує майже зовсім, проте в його авторському читанні співвідношення довгих та коротких одиниць і виразну, так би мовити, підбудівну передишку між певними частинами чути несхибно. І він хоче, щоб так само було й у перекладах його поезій.

Я, який маю стосунок до перекладання його віршів по-німецькому, дбаю про те, щоб воно так було, хоч і не певен, чи воно потрібне. Може, колись буду певен того. Може, тоді, коли поетичні часи настільки стабілізуються, що всі, через особливе об'явлення, відчують знову потребу не тільки будувати вірш, виходивши з його ества, а й рецитувати його, протяжно проказувати. Тим часом, однак, ось позасумнівні поезії без ритму — афоризми.

У них говориться про все на світі. Тут, на Заході, в них охоче вичувують відлуння ересей і фрондерства. Бажання вичувати це диктується не вимогою правди, а спрагою сенсації. Але вдома, у Польщі, давно вже зрозуміли, в чому справа. Лец імпровізує свої афоризми у численних кафе, переходивши протягом дня з одного у друге. Їх друкують численні часописи, негайно, гронами по шість-сім. Другого дня вони стають відомі в усій країні. Щоб що? Щоб нічого. Як у кожній літературній нації, в поляків поезія твориться для того, щоб творитися. Щоб бути.

Протест проти деспотії, проти тоталітарних звичаїв? Викривання людської глупоти? Але це тільки перший шар. За ним відкривається наступний, ширший, осяжніший, за тим — ще наступний:

Ну, ось, ти пробив головою мур. А що робитимеш у сусідній камері?

Щоправда, певні можливості ще залишаються:

Трудно поширювати обрії? А косим оком?

Та з певного часу всі ми знаємо, що косина, обвід кола, побільшуючися, перетворюється на пряму лінію. А то вже така пряма лінія, що у ній і справді не знати, чи вона прикінцево пряма, а чи тільки започатковує нову, наступну кривизну. І тому:

Либонь з мене майстер ситуаційного гумору без виходу.

Ситуація і гетьо драматична:

Світ не існує, він тільки щохвилини створюється. Враження тягlosti виникає тому, що бракує винаходу.

Або, навпаки:

Переконаний, що таємниці буття багаторазово змінювалися від тієї хвилини, коли їх зашифровано.

Ця неритмізована поезія створюється для того, щоб створювалась і не переставала бути людська мудрість:

І як тут не бути оптимістом. Мої вороги виявилися — принаймні досі — саме такими свинями, як я й передбачав.

І щоб були люди на землі:

Люблю читати життя деяких святих від кінця. В мені тоді повнюється віра, що хтось може знову стати людиною.

Якщо це коло справді безвихідне, то радість становлення в ньому забезпечена в усякому разі безконечністю самого становлення. Воно ніколи не спиняється у самовдосконаленні:

Загубив зошит із своїми недрукованими «Думками». Може, з часом і згадаю, та, леле — наскільки ж вони будуть дозріліші!

Я спитав Леца, як це взагалі можливо... Але я висловлююсь тут неточно. Я спитав його грубіше: як він витримує власний геній? Він відповів щось у тому дусі, як це зафіксовано в надрукованому афоризмі:

У мене є думки, що їх я навіть собі не виявляю. Ви знаєте їх усі.

І це, звичайно, свята правда.

Але кожен барон, крім усього, має і власну фантазію. (Лець справді барон, він носить цей титул. Дійсне його прізвисько інакше.) Лецові за особливу фантазію править старий цісарський Відень. У цитованій мініатюрній автобіографії 1959 він написав так:

Перед тим як народитись, я був настільки передбачливий, що запитав:

— Хто під теперішню пору володарює?

— Франц-Йосиф I.

Тоді я насмілився прийти на світ, легковажно забувши запитати: — А скільки ж рочків нараховує монарх? — Нараховував він їх на той час сімдесят дев'ять.

Що сталося потім, знаєте добре самі.

А сталося те, що по двох світових війнах з усіма їхніми додатками ми вдвох із ним пішли у Відні фотографуватися. Сталося це так. Подію врочистого вручення мені нових незачісаних думок не можна було лишити без того, щоб не зафіксувати її на світлопапері. Вулчичного світляра поблизу не було, і ми вирушили шукати ательє. Нам вказали одне. О, що то було за ательє! Треба було йти довго вгору всіма можливими сходами, і ательє перебувало під самим небом. Усе гралося мов у театрі абсурду. Нас вели нескінченними коридорами. Наприкінці одного з них за столом стояла власниця. Наприкінці другого — власник. Обоє було ледве видно за їхніми столами, бо обое були зігнуті у три дуги, обое були ветхі деньми. Нас посадовили на щось на зразок подвійного трону. Сказали, як треба тримати голови, який робити вираз обличчя. Сказали сидіти нерухомо. Здається, навіть сказали, що ось зараз з об'єктиву вилетить пташка. Порядкувала усім власниця, власник був на послугах. Проминуло, наскільки пригадую, півгодини. Тоді вони обидва пішли у сусідню кімнату і звідти удвох принесли негативну платівку. Тоді вони її вкляли в апарат.

Фота мали вислати на мою адресу післяплатою. Оскільки їх аж до миті, коли пишуться ці рядки, ще нема, я з кожним днем зміцнююсь у переконанні, що ми побували у царстві тіней. Я невихований, отож тоді, під час фотографування, не витримав і почав сміятися. Лец сказав, щоб я не сміявся. Він сказав, щоб я не сміявся, бо, мовляв, процедура від того може ще більше затягнутись.

Але я думаю, що він заборонив мені сміятися ось чому. Він просто боявся, що сміх передчасно порве павутиння видива. Йшлося про те, щоб затримати бодай на мить клаптик того Відня, який був і який уже не існує.

I. K.

Vox populi vox Dei ex machina.*)

Світ без психопатів? Він був би ненормальний.

Багато речей не виникло з-за неможливості їх назвати.

Пам'ятайте, ціна, якою треба платити за свободу, знижується, коли зростає попит.

*) Комбінація двох відомих речень. Достотно: «Голос народу — голос Бога з машини.»

Руйнуймо Бастілії ще перед тим, як їх збудують.

Є люди глибоко віруючі. Вони чекають на єдине: на релігію.

Площина порозуміння — ідеальне поле бою.

Чи людина досягне колинебудь такого морального рівня, що створить для кочовників рухомі в'язниці?

Непроминальні вартості не мають, на жаль, терміну здійснення.

«Думки звільнені від сплати мита»? Авжеж, коли вони не переступають кордонів.

Дійсність можна змінити, фікцію треба вигадувати наново.

Як упізнають свободу ті, хто її ніколи не зазнали? Адже вони можуть запідозрити в ній ще одну маску тирана.

Йти все життя послідовно до мети можна тоді, коли вона постійно відсувається.

Існує ідеальний світ брехні, де все правдиве.

Мистецтво, яке виходить із чотирьох приватних стін, потрапляє часом між чотири мури.

Що ж із тих широких обривів! Найчастіше їх можна відкрити лише у найвужчій колі.

Тріумф людинознавства — акти тайної поліції.

«Падай — вставай» це ледве тільки час рекрута. «Згинь — воскресни» — оце щойно життя.

Поліційна палиця також дороговказ.

Великий актор, власне, завдяки гримові, перуці або штучному носові дістає власне обличчя.

Валаамова ослиця промовила людським голосом. Чи не могли б деякі актори піти за її прикладом?

Шекспір може не був Шекспіром. Х ним не є напевно.

Гамлет повинен би вже стати Крезом. Хто бо від віків не докинув своїх трьох грошів до його монологу!

Кожен глядач приносить до театру свою власну акустику.

Сила мистецтва: його героєм може бути боягуз.

Часто фарс дійсности може передати на кону тільки трагедія.

Як часто ми граємо комедію без надії на оплески.

Не штука було народитися грецькій трагедії — при такому нескромному супроти чужих таємниць хоріві.

Плагіатори сплять спокійно. Муза — жінка, вона рідко виявляє, хто був першим.

Скільки ж знаменитих трагедій один-єдиний оплеск перетворив би на комедію!

Стережіться тем, від яких не можна втекти!

Питання Гамлета в кожній країні звучить інакше.

З геніяльної думки можна усунути всі слова.

Найбільші витвори геніяльних творців уміщуються в серці однієї людини. П'єскам же партачів занадто мало місця на велетенських сценах.

Хвилина спізнання своєї неталановитости це зблиск генія.

Дивна річ: «філософії розпачу» бояться найбільше оптимісти.

Натуралізм у деяких театрах надзвичайний! Навіть онучі чути зо сцени. Тільки люди не справжні.

Опера не використала своїх можливостей. Таж нема такої глупоти, якої не можна було б виспівати.

Хто пережив трагедію, той не був її героєм.

Інколи здається, що справи богів та людей перебувають у руках когось третього.

Два чорні характери, а якого відмінного кольору!

Є письменники, неперекладні чужими мовами. Цих можна спокійно пропагувати закордоном.

Оце мені п'єса! Стільки постатей на кону розпоряджають матеріалом для думання про те, що автор не має нічого сказати.

Заголовок: Шість осіб утікають від автора.

Будь реалістом: не говори правди.

Людина у власному житті грає мало що маленький епізод.

Трагізм доби передає її сміх.

Побили його камінням (пам'ятником).

З Сократами брудершафти п'ються цикутою.

Інші все осмішили, а я незаслужено пожинаю лаври сатирика.

Існують п'еси настільки слабкі, що вони неспроможні самі зійти со сцени.

Влада частіше переходила з рук до рук, ніж з голови до голови.

А може б, так влаштувати змагання двох Гамлетів — котрий має бути, а котрий не бути?

Уважно спостерігаю цього письменника, від Гомера почавши.

Може, утвориться п'еса, яка без слів і навіть без жестів, а тільки самим спогляданням дасть зрозуміти переживання народу.

Люди, зауважив я, люблять такі думки, які не змушують думати.

Те, що один поет говорить про другого поета, можна сказати, не бувши жодним.

Безсмертний письменник умирає у своїх епігонах.

Шедевр зрозуміє навіть дурень. Але як же інакше зрозуміє!

Увінчуймо чола тільки тим, хто їх мають.

І на початку деяких пісень стояв замість скрипкового ключа — параграф.

Нема нових напрямів, є один-єдиний: від людини до людини.

Коли слово стає плоттю, воно перестає бути літературою.

Либонь з мене майстер ситуаційного гумору без виходу.

Письменник, який себе не поглиблює, завжди утримується на поверхні.

Хто знайшов відгомін, той повторюється.

Художник, який не портретував каліку-володаря у вигляді героя, не був реалістом.

Мистецтво, щоб стати реалістичним, мусіло перед тим деформувати людину.

Чи мислення це суспільна функція, а чи функція мозку?

Геть з дороги Справедливості! Вона сліпа.

Наближаючись до правди, ми віддалюємося від дійсності.

Звичайно ар'єрґард колишнього аванґарду править за аванґард нового ар'єрґарду.

Я маю почуття, ніби ввесь час граю драматичні епізоди в якомусь великому фарсі.

Ах, якби ж то ми могли бачити життя, а не ситуації!

Про нього говорили з відтінком захвату: «Він доганяє геніїв!» Я запитав, занепокоєний: «З якою метою?»

Кожна мова повинна за даної хвилини створювати такі каламбури, які потрібні її народові.

З їхніх слів довідуєтесь, що саме вони хотіли промовчати.

Як приємно згадується час, за якого згадувалося.

З боягузтва він переховував свої думки в чужих головах.

Не богохульствуй, якщо не віриш!

Відкрито вже все, тільки в ділянці банальності ще цілинна земля.

Чи можна насильно творити геніяльні речі? Так, треба тільки ті сили мати.

Усі люди актори — звідки ж узяти для них репертуар?

Деякі шаблі кар'єри провадять на шибеницю.

І вічність колись була триваліша.

Брак хисту він наздолжує браком характеру.

Люди мають спізнений рефлекс. До них звичайно доходить щойно в наступних поколіннях.

Поети мов діти: коли сідають до столу, то ногами не досягають землі.

Свобода відзначається збоченням, вона віддається своїм супротивникам.

Резонанс? Треба поцілити властиву людину у властиве місце.

Коли подумаю, що у гермафродиті, може, якраз відіграється драма Ромео та Джульєтти, я тремчу, щоб цієї ситуації не підглянули молоді драматурги.

Коли падають голови, не схиляй своєї.

У ньому велетенська пустка, по береги виповнена ерудицією.

Коли людство має щастя, злочин сублімується у мистецтві.

Поет дивиться на свої слова з підозрою: котре з них оздоблюватиме його нагробок?

Гадаєте, цей автор мало зробив? Він обнизив загальний рівень.

І пролягта кров ще б'ється. Пульсом епохи.

Кидай перший каменем, бо інакше тебе назвуть епігоном.

Час уродив геніїв. Сподіваймося, що кілька буде здібних.

Воскреснути без згоди вбивць — сміливість!

Будь уважний: коли слава кидає на тебе сяйво, твої вороги мають перевагу — вони чигають у тіні.

Там, де всі співають на одну ноту, слова не мають значення.

Іноді гуморист впадає в депресію: не спромагається бути смішнішим, ніж патос інших.

Смаком критика Х можна керуватись як бусоллю. Він ідеально поганий.

Я тримав щастя за хвіст. Воно вирвалося, залишивши мені в руці перо — те, яким я пишу.

Злочин — муза проповідників та моралістів.

Слабка пам'ять поколінь утривалила легенди.

На людську пам'ять не можна розраховувати. На жаль, так само й на непам'ять.

Мрія невільників: торг, де можна б собі купувати панів.

Ніхто не є аж такий дурний, щоб від часу до часу не вдавати з себе дурного.

Я бачив наслідки, які щороку породжували нову причину.

І свині часом глузливо хрюкають на адресу пастуха: «свинопас»!

Родинне коло не утворюється циркулем.

Прогрес: наші пращури ходили у звірячих шкурах, а нам уже й у людській незатишно.

За скільки голосів рахується в голосуванні голос історії?

Став крапку під знак запитання!

Не вірте байкам! Вони були правдиві.

Я торкнувся Венери Мілоської. «Тримай руки при собі!» — сказала вона. Комплекс.

Мої вороги сіють вістки, мовляв, з мене запеклий індивідуаліст, ворог будь-якої взаємодії.

Уже малим хлопцем я носив на моряцькій шапчині стьожку з золотим написом: «*Viribus unitis!*»*) То була улюблена максима Франца-Йосифа I.

Я ніколи не вкоротив би собі віку. Вірю в людину — завжди знайшовся б послужливий убивця.

Юди теж навчилися носити хрести.

І злодії іноді ходять в ореолі. Аж ніяк не краденому.

Перша людина не почувала себе самотньою. Адже вона не вмiла рахувати.

Викрут людоджерів: «людина це скотина».

За небезпечних часів не входи у себе, там тебе найлегше знайдуть.

*) «Об'єднаними силами!»

ЛАО ШЕ: ЧОРНИЙ ТА БІЛИЙ ЛІ

(Переклад з китайської Лідії Голубничої)

Кохання не було в центрі подій, що спіткали обох братів, та я змушений почати з нього.

Чорний Лі був старшим з братів; Білий Лі — молодший за нього на п'ять років. Обидва вчилися в тій же школі, що й я, хоча коли Білий Лі щойно вступав до неї, ми з Чорним Лі вже кінчали її. Чорний Лі був моїм добрим приятелем, а тому що я частенько бував у них вдома, знав я трохи й про справи Білого Лі. П'ять років — чималий шмат часу в цей наш вік. Різниця між братами була точнісінько такою ж, як і різниця між їхніми прізвиськами — «чорний» і «білий». Тоді як Чорний Лі був людиною старосвітською, Білий Лі був людиною новочасною. Та вони ні сварилися, ні сперечалися з цього приводу, хоч їхні погляди на різні речі і не були одноставні.

Чорний Лі ані трохи не був чорним. Була в нього тільки велика чорна родимка над лівою бровою. Тому саме й був він Чорний Лі. У молодшого ж брата такої прикмети не було, а тому й був він Білий Лі. На погляд учнів середньої школи, які надали їм ці прізвиська, це виглядало зовсім логічно. В дійсності ж обличчя в обох братів були білі-білісінькі, та ще й вдалися вони надзвичайно схожими один на одного.

Обоє упадали за нею (вибачайте, що не називаю її імені). Вона ж не говорила ясно, кого кінець-кінцем мала б любити; ані бажала сказати, кого з них не любить. Отож усі переживали за братів. Я добре знаю, що жоден з них не хотів зза неї сваритися, але в любовній грі немає мови про дружбу.

Чорний Лі, однак, поступився.

Я пригадую собі ясно-яснісінько: було то ввечері, десь на початку літа. Накрапав дрібненький дощ. Я пішов до Чорного Лі погомоніти. Він сидів у кімнаті сам. Перед ним стояли чотири порцелянові чашки з візерунками червоної риби на них. У наших взаємних стосунках не було місця церемоніям. Я сів і закурив, а він вертів у руках ті чашки — то цю, то ту — намагаючись поставити їх так, щоб то-тожні червоні риби дивилися просто на нього. Поставивши чашки в таку позицію, він відхилився назад і, немов маляр, який щойно наклав мазок фарби, здалека вдивлявся в них. Потім став знову крутити їх — то одну, то другу — й співставляти рибу з тією, що була на другій стороні. Знову подався тілом назад і критично розглядав їх,

а потім, повернувши голову, всміхнувся до мене. Усмішка його була надивно невинною.

Він любив отак забавлятися. Хоч і не в усьому був компетентний, всього одначе хотів діткнутися. Він у жодному разі не претендував бути знавцем, але вважав, що намагання бути досконалим розвиває добру сторону людської натури. Це вірно, бо Чорний Лі справді був людиною доброї вдачі. На таку роботу, як, наприклад, підклеїти чи підлатати якусь стару книжку, він здатний був знічів'я затратити з півдня.

Всміхнувшись, Чорний Лі обізвався до мене:

— Я поступився нею заради Четвертого Брата (в ієрархії рідних та двоюрідних братів родини Лі Білий Лі рахувався «Четвертим Господарем», бо по лінії його дядька були ще його двоюрідні брати). Не можна ж, щоб через дівчину настав між братами розлад.

— Тому ти й є старосвітською, а не новчасною, людиною! — пожартував я.

— Так, консерватор я, згода. Старому ведмедеві не навчитися уже нових штук! А любовного трикутника створювати теж не годиться. Я сказав їй, що кого б вона з нас не кохала, я ходити з нею однак більше не буду. І почуваю себе тепер чудово!

— Мені не доводилося бачити когось, хто отак говорив би про кохання, — признався я.

— Не доводилося бачити? А я ж ще не все пояснив. Відпустив я її — нехай що хоче, те й робить! В усякому разі сваритися з Четвертим Братом я не збираюся. Якщо колись у майбутньому подібна сутичка виникла б між тобою і мною, то надіюся, що як не відійдеш ти, то поступлюся я.

— Значить, бути миру на землі?! — Ми засміялися.

Десь днів десять пізніше Чорний Лі зайшов до мене. Я міг уже пізнати з його вигляду: щоразу, коли чоло його хмурилося, конче мав щось на серці. А кожного разу, коли він мав щось на серці, ми обоє конче випивали квартиру джину, настоящего на лотосовому цвіті. Я вмить приготував джін, бо чоло його й цього разу не роз'яснювалося.

Коли ми випорожнили по другій чарці, руки його затремтіли. Цей чоловік ніколи не був у стані втримати те, що мав на серці. Кожного разу, як він зустрічався з дрібкою неприємностей, йому страшенно хотілося якнайшвидше перестати хвилюватися. Та обличчя його все ж таки зраджувало хвилювання. Він був дуже добродушною людиною.

— Я оце щойно від неї, — він посміхнувся байдужою, але щирою, усмішкою. Бож хотів викласти доброму другові те, що здушував у грудях. Якби у цього чоловіка та не було доброго друга, не прожив би він певно й півдня!

Я ніскільки не підганяв його, ні. Коли ми розмовляли, не було потреби поспішати: через прогалини між словами виливалися наші почуття. Дивлячись один на одного, ми ледь-ледь посміхалися, бо зрозуміння, що приходить із спостереження виразу обличчя та під

час мовчанки, має куди більшу вагу, ніж зрозуміння, що приходить зі словами. Якби це не було так, то хіба ж Білий Лі, як тільки бачив нас за чаркою, називав би нас «двійкою затхлих яець»?!

— Четвертий Брат улаштував мені добру сцену, — промовив Чорний Лі. Я зрозумів це слово — «добру». Поперше, він не хотів сказати, що брати сваряться. Подруге, він теж не хотів сказати, що молодший брат не правий, навіть якщо той і справді не мав рації. Одне таке слово настільки все ускладнює, що людина, якщо й не хоче чогось сказати, все ж не може змовчати.

— Через неї... Це з моєї вини. Зовсім не розумію дівочого серця! Чи не казав я тобі того дня, що порвав з нею? Та сумління мое чисте... Це вона вигадала щось нове: вона вважає, що, відрікаючись від неї, я тим самим навмисне принижую її гідність. Правду казав ти, я — чоловік застарілих звичаїв. На кохання дивлюся, як на щось просте — воно повинно бути тим, чим є. Хто ж би міг подумати, що дівчата бажають, щоб усі за ними упали?! Вона зненавиділа мене і ось так помстилася: коли я лишив її, вона розірвала також з Четвертим Братом! А він, ясна річ, через це полаявся зі мною. Тому сьогодні я знову ходив до неї прохати вибачення. Якби вона мене вилаяла, зіграла свій гнів на мені, ще може вдалося б помиритися з Четвертим Братом. Гм... Але вона не лаяла мене, а навіть попросила, щоб і надалі ми обоє — Четвертий Брат та я — були її приятелями! А цього я зробити не в стані... Та я йі цього не сказав; це тільки тобі зараз говорю. Тому ж що я на таке не погодився, вона, звичайно, ігнорує Четвертого Брата, а він мусить знову на мене гніватися!

— Нічого не вдієш, — відказав я. — Я піду, знайду Четвертого Брата і все йому виясню. Хочеш чи ні?

— Гарзд, — затиснувши чашку в руці, він деякий час кудись відсутньо дивився. — А може все це й не потрібне? В усякому разі я більше з нею не ходитиму. Якщо ж Четвертий Брат знову почне сварити мене, я просто не відзиватимуся та й все. Витримаю...

Ми говорили ще про інші справи. Він розповів, що останні тижні провів над вивченням релігій. Я знав, що наука його цілком залежала від його настроїв — він плив за їх течією. І це в жодному разі не тому, що під час релігійних дискусій йому приходило на думку, що життя його трохи втомило, і не тому, що в ньому відбувалися великі психологічні зміни.

Старший брат з хати, молодший у хату. Не часто Білий Лі заходив до мене. А це прийшов. Мабуть, у якійсь справі до мене. Хоча він це й не закінчив університету, він видавався далеко більше розумово розвинутим за Чорного Лі. Був він такою людиною, одного погляду на яку вистачало, щоб умить відчутти, що вона у всьому має вести, має бути керівником. Кожним своїм словом Білий Лі як не скеровував тебе на шлях, вказаний ним самим, то прив'язував тебе до гільйотини. Ввічливість у нього не існувала, був зовсім протилежним до

свого старшого брата. Я в свою чергу, щоб уникнути прізвиська «затхлого яйця», був не дуже ввічливий з ним.

— Другий Брат, природно, був уже тут? — запитав він. Чорний Лі рахувався другим в ієрархії братів родини Лі.

— Також, природно, говорив з тобою про нашу сварку?

Я, розуміється, не поспішав з відповіддю, бо в його словах було аж двоє «природно». І дійсно, не чекаючи на мою відповідь, він продовжував:

— Чи знаєш ти, що я використав цю тему лише як привід до дискусії?

Я не знав.

— Ти гадаєш, що я дійсно прагну цих забавок з дівчатами? — Він посміхнувся тією ж усмішкою, що й його брат. Тільки в сміхові Чорного Лі не було виразу, що, мовляв, всміхаючись до мене, він цим самим принижував себе передо мною.

— Я ходжу з нею виключно для того, щоб грати на нервах Другого Брата! Якби не це, то хто б мав час бавитися з нею?.. Хіба ж відносини між чоловіком та жінкою не є в своїй засаді лише тваринною хіттю? А раз так, я міг би обійтися і без неї. Другий Брат же вважає, що такі тваринні відносини повинні зватися священними. Саме тому він по-серйозному б'є перед нею поклони, і то так ретельно, що аж смарує собі носа об підлогу! Та ще й вважає, що я також повинен їй вклонитися! Вибачайте, але я не маю до цього жодної охоти! — Він засміявся.

Я ж ні сміявся, ні смів його перервати, а тільки уважно слухав. Ще уважніше стежив я за його обличчям, кожна риса якого нагадувала старшого брата. Одначе вираз обличчя Білого Лі також і не зовсім був подібний до братового. Він то раптом давав мені відчуття, що я розмовляв з дуже добре знайомою мені людиною, то мені раптом здавалося, ніби сиджу я супроти цілком чужої людини. Я почував себе трохи незручно: дивився в знайоме обличчя, але не міг знайти в ньому того виразу, до якого звик.

— Дивися! Я не вклоняюся їй, а беру й цілую, як тільки є нагода. Їй це подобається, бож це принаймні більш задовольняюче, ніж поклони. Та це не основна тема нашої розмови. Основна тема ось ця: чи гадаєш ти, що я повинен завжди жити разом з Другим Братом?!

В цю мить я не міг нічого йому відповісти. Він знову всміхнувся, правдоподібно назвав мене в душі «затхлим яйцем».

— У мене — своє майбутнє, свої пляни, в нього — його. Найкраще було б, якби кожен з нас прямував своїм власним шляхом. Правда ж?

— Так... а які в тебе пляни? — Це речення мені впало на думку досить легко. Інакше я опинився б у страшенно незручній ситуації.

— Про мої пляни я зараз не скажу тобі нічого. Спочатку ми з братом мусімо поділити маєток, а тоді мої пляни стануть тобі ясними.

— То це через те, що хочеш відокремитися від нього, ти й посва-

рився з Другим Братом? Чи не вживаєш ти все це як привід до чогось іншого? — Я почував себе так, немов би був дуже розумним.

Сміючися, він кивнув головою, але промовчав, ніби був певний, що я ще щось мав йому сказати. У мене дійсно було ще одно питання.

— Чому ж ти не скажеш цього братові прямо, а сваришся з ним?

— Хіба ж він здатний мене зрозуміти? То тільки ти можеш з ним гладенько розмовляти; у мене це не виходить. Досить мені тільки натякнути про поділ майна, як він відразу ж у сльози. А потім говорить шаблянами: «Коли мати покидала цей світ, що вона нам говорила? Чи не казала вона, що ми обоє завжди мусимо жити в мирі й згоді?» Він конче згадував ці слова, немов би живі мають відповідати перед мертвими. Або ще одне: як тільки вчує мову про моє відокремлення, він твердить, що ні за яку ціну цього не хоче, і бажає все майно віддати мені. А я не маю наміру скористатися з цієї нагоди! Він завжди трактує мене як молодшого брата, завжди обмежує поведінку інших своїми особистими почуттями, завжди вдає, що розуміє мене, а в дійсності він відстав від нашого часу. Ця епоха належить таким, як я, і немає потреби, щоб він мене няньчив!

Його обличчя враз посерйознішало. Спостерігаючи його, я відчув, що в мене виникла зміна думки про нього. Білий Лі не тільки зарозумілий юнак, що зневажав «двійку затхлих яєць». Він, видно, справді хотів влаштувати своє особисте життя. Я також зрозумів: якщо він поступово обговорював все це з Чорним Лі, то напевно вживав безліч сантиментальних слів, говорив чимало про братерську любов, хоч мав на думці щось протилежне. А навіть якби й не говорив, то Чорний Лі говорив би постійно про це. Отож краще вже лягтися, ніж мати отаке! Щоб довго не каламутити воду, Білий Лі волів одним ударом розрубати цей Гордіїв вузол і розійтися. Кожний ішов би своїм шляхом... Напевно він довго обговорював це з братом. Другий Брат, одначе, ніяк не хотів дати йому ясної відповіді. Спочатку Білий Лі сварився. Якщо ж Чорний Лі все ще не хотів поступитися йому, то це вказувало на те, що він сам мав намір загарбати власність молодшого брата. Коли я в цих своїх здогадах дійшов до цього місця, в мене раптом, мов блискавка, майнула думка:

— Чи не маєш ти наміру примусити мене йти й розмовляти про все це з Другим Братом?

— Зовсім вірно! Щоб оминати дальших сварок. — Він знову засміявся. — Я не хочу спричиняти Другому Братові великих труднощів. Ми ж, зрештою, брати. — Я був певний, що йому було неприємно вимовляти останнє слово — «брати».

Я відповів, що зроблю це для нього.

— Будь якнайтвердішим у розмові з ним. Років зо двадцять ми не зможемо бути братами! — Він спинився на мить, видушуючи усмішку з кутків уст. — Я думав і про Другого Брата. Найкраще було б, якби він відразу ж одружився. Привів би на світ кількох опецькуватих дитинчат і так легко забув би про молодшого брата.

А за двадцять років я теж, ясна річ, відстав би від часу і від життя, і тоді, якби був живий, приємно було би повернутися додому й побути в ролі дядька. Скажи йому, одначе, що коли він говорить з дівчиною про кохання, мусить більше цілуватися й менше вклонятися їй; нехай бігає за нею скільки хоче, але нехай ні за що не стає перед нею на коліна! — Він враз підвівся і, подумавши, кинув: — Дякую тобі... — Він дав мені відчутти, що це було сказане спеціально для мене, що він зовсім не зобов'язаний був цього казати.

У цій справі я став щодня відвідувати Чорного Лі. Щодня готував він мені джін, настояний на лотосовому цвіті. Але поївши, попивши та поговоривши, ми розходилися без жодних вислідів. Отаке тривало щонайменше понад півмісяця. Він розумів усе, що я йому казав, і навіть хотів, щоб Четвертий Брат кудись поїхав — побачити світу й набути досвіду. Одначе останнє його речення завжди було: «Я не в силі розлучитися з Четвертим Братом!»

— Пляни Четвертого Брата? Пляни? — Отак бурмочучи, він ходив взад і вперед. Чорна родинка над бровою затискувалася в зморшку на його чолі і видавалася трохи меншою. — Що за пляни? Спитай-но ти його! Та добре розпитай, бо тільки тоді я заспокоюся!

— Він не каже про них, — відповідав я йому уже понад п'ятдесят разів.

— Не каже, то значить є в цих плянах щось небезпечне. У мене ж тільки цей єдиний брат... Нехай він свариться зі мною, це нічого. Раніше він не був такий. Це тільки недавно почав він зі мною лягтися. Правдоподібно, це все ж таки через «неї». Кажеш, радить мені оженитися? Не женився, та й то скільки галасу, а що було б, якби оженився?! Що ж то за пляни?... Ах, вірно! Поділити масток? Жай забирає, що йому забажається... Мабуть, я його чимось образив. Хоч я його й не лаю, я свідомий того, що в мене теж є свої власні переконання. Що ж то за пляни? Як він хоче, так і буде — я на все згодний. Одначе навіть ділитися?

Так він повторював те саме знову й знову. Як розпочне товкти, то товче понад годину. Його маленькі витівки теж стали зростати з кожним днем: ворожіння киданням жеребка; ворожіння по діаграмах; ворожіння на словах; дослідження релігій. Та ніщо не могло допомогти йому розгадати пляни Четвертого Брата, а тільки додавало йому чимало зайвих страхів. Але це зовсім не означає, що він виявляв якусь велику нервозність. Він по-старому був повільним, мов бабуся, і здавалося, що його поведінка і рухи ніколи не могли встигнути за його почуттями. Який би не був стурбований в душі, назовні його рухи виглядали настільки флегматичними, немов життя для нього — щось неважливе, цяцька, якою він ліниво бавився.

Я сказав йому, що пляни Четвертого Брата стосувалися його майбутнього, а зараз він не мав нічого конкретного на увазі. Чорний Лі захитав головою.

Отак тяглося щось понад місяць.

— Дивись! — Я трохи збагнув у чім річ. — Четвертий Брат теж не квапить мене. Очевидно, пляни, про які він говорив, дуже далекі, а не такі, що вимагають негайної дії. — Та все ж він знову з недовір'ям захитав головою.

Чим далі, тим більше пригод траплялося з ним.

Одного недільного ранку я зауважив, як він увійшов у двері церкви. Можливо, щоб зустрінутися з приятелями, подумав я. Я чекав на нього надворі, та він не виходив. Я не міг далі чекати. Йдучи, я міркував: старший Лі напевно переніс тяжкі удари: невдача в коханні, незгода з братом, а, може, й ще які неприємності. Коли він розмовляв тільки про ці дві мені відомі речі, було видно, що він уже не в силі був далі витримати. А те, що він поводився отак, немов життя таке неважливе, як забавка, і пояснювалось якраз тим, що він був ретельним і розважливим до найменшої дрібниці. Квіти на чайних чашках не міг припасувати так, щоб виглядали симетрично, і то бентежився. Яка б то малесенька річ не була, мусів так добре її зробити, щоб сумління його було спокійне. До церкви ходив молитися, щоб скріпити сумління. Сумління ж його було виплекане вченнями стародавніх мудреців та добродіями людьми, з яких брав приклад. Однак не хотів він і стерти одним махом усе нове — нові речі, новий дух часу. В наслідок цього, коли він «думав», як поставитися до цієї чи тієї справи, йому це давалось значно тяжче, ніж коли б він просто діяв згідно з «вже існуючими» нормами, встановленими мудрецами сивої давнини. Він ніколи не знав, як було б краще. Правдоподібно він справді був закоханий у неї та ради брата мусів її покинути. До того ж, невдалого кохання не висловити словами. Він часто казав мені: «Давай і ми колись політаємо на літаку!» Але сказавши, посміхався, та не своєю власною, а книжною усмішкою, бож книги давнини речуть: «І тіло, й волосся, і шкіру — все це дістали ми від батька-матері...»

Пополудні того дня, як я бачив, що він заходив до церкви, я пішов до нього. Логічно треба було очікувати, що як тільки побачить мене, мусить завести мову про Четвертого Брата. Так принаймні було протягом останнього місяця з гаком. Але цього разу він дуже змінився. Блискучі очі й тиха спокійна усмішка — немов знову придбав томик якоїсь рідкісної старої книги.

— Я бачив тебе! — обізвався я першим.

Він кивнув і всміхнувся:

— Цікаво!

Він завжди так говорив, коли зустрічався з якоюсь старою, давно відомою справою. Говори йому нісенітницю про те, що нечиста сила розшаленіла, — теж «цікаво». Він не заводив дискусії про те, чи нечиста сила існує, чи ні, а просто вірив твердженням інших. Не можна з певністю твердити, казав він, чи є на світі речі ще дивовижніші за ці. На його погляд, все можливе. Тому саме він легко сприймав усе, що казали інші, але без глибокого зрозуміння. Це не

значить, що він не хотів трохи більше розуміти речі, ні. Але кожного разу, коли він мусів би керуватися розумом, він керувався почуттями.

— Всі принципи — однакові, — промовив він. — Всі вони завжди вимагають від людей жертвувати собою задля інших.

— Хіба ти не приніс уже в жертву своє кохання? — Цим я хотів увести трохи більше фактів у нашу розмову.

— То не рахується. То було пасивне зречення, — зовсім не таке, що вимагало б виврати щось з мого власного тіла. За ці десять днів я вже встиг прочитати «Чотири Євангелії». Я також усе продумав. Я повинен поділяти тягар турбот, що лежать на плечах Четвертого Брата, а не тільки те й робити, що не дозволяти йому покинути мене. Подумай лиш! Припустімо, що він і справді поводить ся отак тільки тому, що хоче поділити маєток. То чому б йому не сказати це ясно?

— Він боїться, що ти не погодишся, — відповів я.

— Неправда! За ці кілька днів я вже все ретельно продумав. У нього насправді мусять бути якісь пляни. До того ж — небезпечні. Тому він і хоче прийняти тверде й різке рішення в справі свого відокремлення: щоб не наражати й мене на небезпеку! Ти думаєш, що він юнак, повний поривань? Саме цим і вводить він нас обох в оману. В дійсності ж він турбується мною, не хоче, щоб я потерпів незаслужену кривду. Він хоче захвати мене в якесь безпечне місце, щоб могти діяти самостійно, без мого втручання й нагляду. Напевно це так! Але я не можу відпустити його і мушу пожертвувати собою ради нього... Коли мати покидала цей світ... — Він не договорив, бо, мабуть, згадав, що цей набір слів був мною вже добре завчений.

Я справді не подумав про таку можливість, але все ще не глибоко вірив його словам. Звідки ж мені було знати, чи це не найшли на нього якісь нові релігійні поривання і що це він хотів дати повну волю своїм емоціям?

Я вирішив розшукати Білого Лі на всяк випадок, бож ану Чорний Лі не помилявся в своїх здогадах! Правда, я не глибоко вірив його словам. Але я теж і не наслідювався жартувати з невідомим.

Та як я не шукав, Білого Лі знайти не міг. Я дивився за ним усюди: і в школі, і в гуртожитку, і в бібліотеці, і на тенісній площі — та там і тіні його не було. Я розпитував людей, та всі вони відповідали, що вже довго його не бачили. Це ще один приклад, чому саме Білий Лі був Білий Лі: Чорний Лі, якщо відлучався з дому на пару днів, сповіщав про це навіть своїх добрих знайомих. Білого ж Лі не бачили ні люди, ні дідько. Та раптом у мене з'явилася ідея: сходити до «неї» й розпитатися.

Вона теж була знайома зі мною, бо я часто бував разом з Чорним Лі. Але виявилось, що й вона не бачила Білого Лі вже довго. Мені здалося, немов би вона була невдоволена братами Лі, особливо Чорним Лі. Одначе коли я розпитував її про Білого Лі, вона зверта-

ла розмову на Чорного Лі. Я зауважив, що вона дійсно зосереджувала свою увагу на Чорному Лі, — навіть якщо й не любила його. Мабуть, хотіла міцно прив'язати його до себе, щоб він став взірцем для інших. А якби знайшлися інші, кращі за нього, вона б відразу прогнала його. А якщо б так і не знайшла іншого, кращого за нього, то врешті-решт залишилася б з ним. Подумавши отак, хоч це була тільки думка, я не скористався нагодою, щоб спробувати їх знову помирити. Раціонально я мусів би це зробити. Та я задуже любив старшого Лі і завжди počував, що він був гідний того, щоб узяти собі за дружину дівчину чисту, як янгол, а не таку, як ця.

Коли я вийшов від неї, серце моє тривожно калатало. Куди ж подівся Білий Лі? Не можу ж я цього сказати Чорному Лі! Бо якби я це сказав, він негайно помістив би в газеті оголошення-розшук молодшого брата! До того ж, він вставав би опівночі і ворожив би, кидаючи жереб та вичитуючи долю з гієрогліфів. Не сказати ж йому, так нитиме в мене душа. Просто не піти до нього? Теж не можна.

Підійшовши до його робочого кабінету, я почув, що він щось мукавав. В безрадісну годину він не співав ради розваги. Але в добрі часи він наспівував — якщо не якусь поему*), то «В глибині жіночих покоїв живе там діва, чиста, мов перлина», — рядки, що, на його думку, були характерні для всіх балад. Цього ж разу він співав не це. Я уважно прислухався: він вправлявся у співові псалмів! Слух у нього не був музичний: для його вуха всі звуки видавалися монотонними. Коли ж співав, то, природно, теж монотонно. Та не важливе — як. У кожному разі я знав, що в ту хвилину він був у піднесеному настрої. Цікаво, чому?

Коли я зайшов, він відразу поклав псаломник, що тримав у руці. Був незвичайно жвавий.

— Ти прийшов у слухну хвилину. Я якраз думав іти до тебе! Четвертий Брат щойно вийшов, взявши в мене тисячу грошей. Питання про діління він цього разу не піднісив, не піднісив!

Було очевидно, що він не спитав брата, навіщо йому ті гроші. Інакше він не зміг би бути таким щасливим. Жадав він, я був певний, тільки того, щоб молодший брат живив разом з ним, більше не звертаючи уваги на те, що той робить. Видавалося, що навіть якби й існувала якась небезпека в задумах молодшого брата, то в тому теж не було б нічого страшного, аби тільки він не відділявся. Цю суть я побачив ясно.

— Молитва дійсно приносить наслідки, — сказав він поважно. — Впродовж цих кількох днів я молився щодня, а в наслідку Четвертий Брат більше не говорить про відділення. Навіть якби він викинув усі гроші, я й тоді б залишився з молодшим братом!

*) Китайські поеми й вірші співаються, а не деклямуються (Прим. перекладача).

Я запропонував випити по чарці нашого лотосового джину. Посміхаючись, він захитав головою.

— Ти випий, а я тебе підтримаю чаєм. Я зараз утримуюся від алкоголю.

Я теж не випив і не наважився сказати йому, як я всюди шукав Четвертого Брата. Тому що останній вже повернувся, навіщо про це далі говорити? Одначе я згадав про «неї». Та він навіть розмови не підтримав, а лиш усміхнувся. Що ж до Четвертого Брата й її, то, здавалося, не було зовсім нічого, про що можна було б говорити. Він розповів мені деякі історії з Біблії. Я слухав їх, але на серці мені було тривожно. Ставлення старшого Лі до молодшого та до коханої дівчини якось не було цілком нормальне. Та я не знаходив слів, щоб пояснити, чому саме. На душі в мене щось було не зовсім спокійно. І то до такої міри, що навіть коли я повернувся додому, наді мною все ще панувало якесь тривожне передчуття, що щось мало трапитися лихе.

Проминуло ще чотири-п'ять днів, але від серця мені не відлягало. Одного вечора прийшов до мене Ван У. Він уже чотири роки як служив рикшою в домі братів Лі. Ван У був людиною щирою і надійною. Мав десь понад тридцять п'ять років. На голові в нього були якісь шрами. Кажуть, що в дитинстві вкусив був його осел. За винятком того, що любив часом випити, не було в нього ніяких інших вад. Він і цього разу добре випив, і шрами на голові в нього почервонішали.

— Ти з чим прийшов, Ван У? — Ми з ним були в досить дружніх стосунках: щоразу коли я надто пізно повертався з дому Лі, він завжди знаходив можливість відвезти мене додому. Природно, я теж завжди давав йому на випивку.

— Прийшов я оце до вас... — Кажучи це, він сів.

Я знав, що прийшов він, щоб щось мені сказати.

— Щойно заварений чай — вип'еш чашку?

— Це, смію сказати, чудово. Я сам наллю. В мене все ще спрага.

Я дав йому цигарку і розпочав розмову.

— Маєш якусь справу до мене?

— Е-е-е... я оце знову випив два кужлі, і на душі мені почало шкрябати. В засаді — це справа, про яку я не повинен би говорити! — Він з силою затягнувся цигаркою.

— Якщо ця справа стосується дому Лі, то запевняю, що зробиш вірно, якщо розкажеш мені...

— Я теж так думаю. — Він знову спинився на мить. Збуджений вином, однак, він, здавалося, не міг вмовчати.

— Я пробув уже чотири роки і тридцять п'ять днів у господі пнів Лі! А зараз мене ставлять у тяжке становище. Другий Господар

обходиться зі мною добре, а Четвертий Господар — прямо таки мій приятель. Тому й не легко мені. Четвертий Господар не дозволяє мені сказати про його справи Другому Господареві; Другий Господар, знову ж, така наївна людина! Сказати б йому про справи Четвертого Господаря, так, знову ж, совісно перед Четвертим Господарем — моїм приятелем. Не треба згадувати, як тяжко мені на серці! Говорячи на розум, я повинен бути по стороні Четвертого Господаря; Другий Господар — людина добра, це правда. Одначе, в кінцевому рахунку, він мій хазяїн. Який не добрий, а все ж хазяїн, з яким не можна бути в рівних стосунках. Він на правду ставиться добре до мене. Наприклад, скажімо, тієї жаркої днини, як я віз Другого Господаря з дому, він все вигадував якісь зачіпки, щоб по дорозі сховатися від спеки в тінь: то вирішить купити пачку сірників, то розглядає книжки в кіоску. А чому? Та тому, що цим самим він дозволяє мені відпочити й перевести дух. Інакше, чого б же ж я казав, що він добрий господар?! Якщо він добрий, то я теж повинен шанувати його. Це те, що зветься «плати добром за добро». Невже ви ще й досі не розумієте цього?

Я знову налив йому чаю, показуючи тим, що я не з тих, хто не розуміє «зовнішнього світу» — світу таких рикш, як він. Він випив чай і, тикаючи себе в груди цигаркою, промовив:

— Ось тут, отут я, одначе, люблю Четвертого Господаря. А чому? Четвертий Господар — літами молодий. Він не ставиться до мене як до рикші. Настанови обох братів — настанови душ їхніх — різні. Другий Господар, бачачи, що надворі спека, дозволяє мені більше спочивати, в той час як Четвертий Господар не звертає на це уваги. Яка б не була спека, він наказує мені везти його чвалом. Однак, коли Четвертий Господар починає зі мною розмовляти, він каже: «На якій то підставі людина мусить возити інших?» За нас рикшів — всіх рикшів, що є на світі — він боліє душею, переживає несправедливість, що ми зносимо. Другий Господар — до мене добрий. Та йому і в голову не приходить те, що всі люди — товариші йому. Тому подивіться самі: Другий Господар виглядає маленьким, а Четвертий Господар — велетень. Четвертий Господар не дбає за мої ноги, але дбає за мою душу. Другий Господар розмовляє зі мною про речі дріб'язкові. Він жаліє мої ноги, але не дбає про оце. — Він знову тикнув на свої груди пальцем.

Я знав, що він ще не все сказав. Боячися, щоб хміль його не витрився через міцний чай, я почав знову його вмовляти:

— Говори-но до кінця, Ван У! Все кажи! Я ж однак вже можу розпустити плітки і тебе в них вплутати, якби схотів!

Він потер шрам на голові і, схиливши голову, на хвильку задумався. Потім підсунув стільця до мене і притишеним голосом почав говорити.

— Знаєте ви, трамвайну лінію чи скоро вже скінчать будувати?

Як тільки почнуть ходити трамваї, нам рикшам — зовсім кінець! Та не про себе журюся я, а про всіх товаришів моїх.

Я зрозуміло кивнув головою.

— Четвертий Господар розуміє ці речі. В інакшому випадку, як же ми з ним могли б бути друзями? Четвертий Господар каже: «Ван У, придумай-но, що робити!» А я їй кажу: «Четвертий Господарю, я вже маю ідею: Розтроцити!» Четвертий Господар каже: «Вірно, Ван У, розтроцити!» Перекинувшись думками, ми з ним домовилися. Про що саме — цього я вам сказати не можу. Але скажу вам ось що. — Він дуже понизив голос. — Я бачив, як шпик ходив назирцем за Четвертим Господарем! Не конче, що через цю річ, але допустити до того, щоб шпик слідкував за тобою, ніколи не слід би. І ось тут я попав у тяжке становище: якщо скажу про це Другому Господареві, буде незручно перед Четвертим Господарем; якщо ж не скажу, боюся, що Четвертий Господар вплутає і другого Господаря в цю справу. Просто таки — безвихіддя!

Випровадивши Ван У, я задумався. Чорний Лі не помилився в своїх здогадах: у пляхах Білого Лі дійсно була небезпека. Хоч він, можливо, і не конче плянував побити трамваї, в нього могли бути навіть ще згубніші пляни. Тому їй хотів відділитися, щоб не втягнути їй старшого брата в небезпеку. Звичайно, він не боявся пожертвувати ні собою, ні іншими. Та йому все ж таки не хотілося, не обмовившись і півсловом, наражати на небезпеку старшого брата. Та їй жертва ця ніякої допомоги його справі не принесла б. Одначе, коли виникла оця справа з трамваями, то навіть і про брата він уже не дбав.

Що ж мені було робити? Перестерегти Чорного Лі, так цього якраз вистачило б, щоб розбурхати його любов до молодшого брата. Переконувати ж Білого Лі було не тільки даремно, але їй означало б втягнути туди і Ван У.

Тим часом справи ставали все настирливішими. Трамвайна компанія вже оголосила дату свого відкриття. Я вже не міг далі зволікати: треба було піти їй повідомити про все Чорного Лі!

Вдома його не було, але Ван У був там.

— Що ж є з Другим Господарем?

— Пішов.

— Не в колясці?

— Ні. Вже чимало днів, як він щодня виходить з дому без коляски.

По вигляду Ван У я догадався:

— Ван У, ти йому сказав?

Шрами на його голові стали темно-багряними.

— Випивши знову понад міру, я неумисно проговорився...

— Ну, а він же що на те?

— Та він все мало не плаче.

— Говорив то він що?

— Спитався мене, кажучи: «Шановний У, а що ж ти?» А я йому на те: «Ван У слухається Четвертого Господаря». Він видав один тільки звук: «Гаразд!» Нічого іншого не говорив, а тепер щодня виходить з дому, не беручи мене з коляскою.

Я начекався вдосталь — три години. Аж коли надворі зовсім потемніло, повернувся Чорний Лі.

— Що трапилося? — Цими двома словами я запитав його про все. Він усміхнувся.

— Нічого не трапилося.

Я ніколи не сподівався, що він отак мені відповість. Мені не було потреби ставити йому дальші питання, бо було ясно, що він уже вирішив, як йому діяти. Я відчував, що не витримаю, якщо трохи не вип'ю. Та що за приємність пити самому? Мені нічого не лишалося, як піти геть. Відходячи, я кинув:

— Зайди до мене цими днями, щоб провести добре час, добре?

— Пройде два дні, тоді побачимо. — Він більше нічого не сказав.

Коли почуття стають найпалкішими, вони можуть також бути і крижаними. Я й подумати не міг, щоб він колинебудь отак зі мною повівся.

Першого дня, як почали ходити трамваї, я знову вибрався до Чорного Лі. Вдома його не застав. Я чекав аж до півночі, а він все ще не повертався. Мабуть, навмисне уникає мене, думав я.

Повернувся Ван У і, посміхнувшись, промовив:

— Завтра!

— Що є з Другим Господарем?!

— Не знаю. Того самого дня, після того, як ви від нас пішли, він кат-зна-чим випалив геть чорну родимку над своєю бровою. Стояв отак перед люстром і відсутнім поглядом втупився в одну цятку...

Кінець усьому! Без чорної родимки немає вже й Чорного Лі. Далі чекати на нього не було потреби...

Я вже вийшов за ворота, як мене гукнув Ван У.

— Якщо б завтра я... — Він потер шрам на голові. — Чи могли б ви хоч трошечки зацікавитися моєю старою матір'ю?

Приблизно десь по п'ятій влетів до мене Ван У. Він так біг, що навіть штани на ньому пропітніли.

— Вщент розтрозили! — Він не міг нічого більше вимовити, а тільки довго віддишувався, захекавшись від бігу. Нарешті дихання його трохи сповільнилося. Схопивши кухоль, він викинув ковток чаю.

— Ой-йой-йой! Потрозили вщент!!! Ми розбіглися аж тоді, коли

солдати на конях навалилися раптом на нас. Вони схопили Сяо Ма-лю, я сам ясно бачив. Тяжко нам повелось, бо не було в нас зброї, тільки каміння. А де б же ж каміння допомогло?! Кінець Сяо Ма-лю...!

— А що ж з Четвертим Господарем? — не витримав я.

— Не бачив його. — Кусаючи губи, він замислився.

— Хи, колотнечу то ми вчинили чималу! Якщо будуть арешти, то гарантую, що схоплять Четвертого Господаря! Він — проводир. Хоча й цього теж ще не можна сказати. Адже Четвертий Господар — зовсім не дурень, не дивіться на його молодість. Хоча Сяо Ма-лю й кінець, Четвертого Господаря, можливо, що й не вдасться їм спіймати...

— Ти також не бачив і Другого Господаря?

— Він ще з учора не повернувся додому. — Він знову задумався. — Я мусітиму принаймні днів два тут у вас переховуватися...

— Добре, можеш собі.

На другий день в ранішніх газетах з'явилось таке: «Лі, вожака юрби, що потрощила трамваї, схоплено на місці. Разом з ним схоплено одного студента та п'ятьох рикшів».

Дивлячись на ці гієрогліфи в газеті, Ван У тямив тільки єдиний з них — «Лі».

— Кінець Четвертому Господареві! Кінець Четвертому Господареві!!! — Схиливши голову, він вдавав, що чуває ті свої шрами, а в самого сльози закапали на газету.

Незабаром друга новина облетіла ціле місто: Лі засудили на розстріл. Разом з Сяо Ма-лю возитимуть його вулицями для науки іншим.

Страшенно розжарене сонце так розпекло брук, що пекло в'яти. Та на вулицях все ж таки юрмився люд. На візку із зв'язаними за спиною руками сиділо двоє. Конвой — поліцаї в уніформах кольору хакі та солдати в сірому — йшов попереду й ззаду візка. Їхні багнети, під сонячним промінням, відблискували холодом.

Візок під'їздив все ближче й ближче; два білі знамена на ньому легенько колихалися. Очі того, що сидів спереду, були заплющені, на чолі його виступили краплинки поту, уста ледь-ледь ворушилися, немов би він молився. Візок був вже недалеко від мене і ось той, що сидів лицем до мене, промайнув повз...

Сльози затуманили мені розум. Щойно півдня після того прийшов я до себе. Аж до майдану страти проводжав я візок. За цілу дорогу він навіть і голови не підвів ні разу.

Брови його були трохи нахмурені, уста злегка відкриті, на грудях зібрався згусток крові. Здавалося і мертвим він молився. Я забрав його тіло з майдану...

Через декілька місяців, у Шанхаї, зустрів я Білого Лі. Якби я не гукнув до нього, то напевно був би пробіг повз мене.

— Четвертий Брате! — голосно покликав я його.

— Га? — Здавалось, він наполохався. — О, це ти? А я подумав чи не Другий Брат, бува, воскрес!

Мабуть, я покликав його тоном, подібним до тону Чорного Лі. Але я не робив цього навмисне. Може це не я, а Чорний Лі, що жив у моїм серці, обізвався так за мене...

Білий Лі виглядав уже старшим і ще більше нагадував брата. Не довго ми з ним розмовляли. Здавалося, що він не бажав зі мною довго говорити. Мені лише запам'яталися оці його слова:

— Другий Брат правдоподібно вже в раю... Для нього там — найвідповідніше місце! А я ж ще й досі тут, на землі, ламаю двері пекла...

ВІД ПЕРЕКЛАДАЧА

Лао Ше (справжнє ім'я та прізвище якого Шу Цін-чунь) — сучасний китайський прозаїк та драматург. Він також єдиний з видатніших сучасних письменників, що походить з північного Китаю.

Лао Ше народився 1898 року в Пекіні, в родині манчжурів, що є однією з національних меншин Китаю. Хоча він і рано втратив батька, йому вдалося, завдяки старанням та тяжкій праці матері, набути освіти. Скінчивши початкову школу, Лао Ше вступив до учительської семінарії, а по закінченню її 1918 року вчився в Сьнцзінському університеті в Пекіні. У 1923 році Лао Ше почав викладати китайську мову й літературу. У 1924 році він виїхав до Англії, де спершу вчився в Оксфордському університеті, а потім, аж до 1930, викладав китайську літературу на сходознавчому факультеті Лондонського університету.

У 1930 році Лао Ше повернувся до Китаю й викладав в університетах Пекіну, Цзіндао та Чжилу, а з 1935 залишив професорську діяльність і присвятив себе повністю творчій літературній праці.

Коли вибухла японо-китайська війна (1937-45), Лао Ше був обраний головою Асоціації китайських письменників проти агресії — організації, що об'єднувала всіх письменників різних переконань та партійних приналежностей. Лао Ше, як людина безпартійна, найбільше надавався на цей пост, на якому й пробув до 1945 року. Це був його єдиний зв'язок з «політикою».

У 1946 році Державний департамент США запросив Лао Ше до США, де він викладав до 1949 року, тут були перекладені на англійську мову кращі його твори. У 1949 році Лао Ше повернувся додому. З 1951 року він є головою пекінського Об'єднання літератури та мистецтва, редагує журнал «Література та мистецтво Пекіну» та є депутатом Всекитайських зборів народних представників, хоча й далі залишається безпартійним. Невелика збірка його оповідань була видана українською мовою в Києві в 1955 році.

Творчість Лао Ше відзначається реалістичним зображенням, добро-

зичливим гумором, глибокою аналізою характерів, індивідуалістичним підходом до подій та вживанням пекинського діалекту.

Перекладене тут оповідання — «Чорний та Білий Лі» — включає майже всі елементи, притаманні творчості Лао Ше. Цей твір, написаний у 30-их роках, малює читачеві протилежні характери двох братів, їх протилежні світогляди. Дія відбувається в той час, коли Китай переходив болісний процес ломки тисячолітніх традицій та прищеплення нових, принесених з Заходу понять. Старший брат — Чорний Лі — продукт традиційного суспільства. Він не може пірвати з відвічними нормами конфуціянської моралі та поведінки. Одна з цих норм — ідеальна любов, мир та згода між братами. Він намагався бути вірним цій нормі й в ім'я її пожертвував усім.

Молодший же брат — Білий Лі — продукт нових ідей та норм, що якраз прокладали собі шлях у Китаї. Поведінку старшого брата, його жертви він розуміє як слабодухість, невміння поводитися з жінками тощо, а не як намагання зберегти родинні відносини між братами. Спочатку незрозуміло, чому Білий Лі так вперто домагається розриву з братом. Аж шойно рикша Ван У відкриває таємницю. Образ Білого Лі, досі змалюваний автором досить негативно, як людини жорстокої, твердої, арогантною, раптом постає перед читачем у новому світлі. У нього теж є братерська любов, тільки вияви її зовсім інакші, ніж у старшого брата, і сила її, очевидно, слабша. Молодший Лі не дуже цінує жертву старшого брата, а лише саркастично стверджує, що таким м'яким та слабим, як він, єдине місце — в раю. Революціонерам же, таким як він сам, місце на землі, в пеклі, брами якого треба ламати силою, щоб випустити людство на свободу.

В особах двох братів Лао Ше фактично зображає сутичку старого й нового в Китаї, боротьбу, в якій старе, яке воно не було, було приречене на загибель.

НОВА КНИГА ВІРИ ВОВК

Дослідне і видавниче об'єднання Пролог повідомляє, що в листопаді ц. р. вийшла нова книга Віри Вовк п. н. «Зелене вино».

Це антологія модерної португальської і бразилійської поезії в перекладі та з довідками названої письменниці.

На 80 сторінках цієї збірки, з мистецькою обкладинкою Ліди Паллій, представлено 11 португальських і 14 бразилійських поетів wraz з їхніми короткими біографічними даними.

У вступі до першої частини книги Віра Вовк з'ясовує розвиток португальського модернізму від 1915 р. Вона м. і. пише: «Поети нарешті перекročили неплідні ідеї „мистецтво для мистецтва” і „мистецтво для моралі”, щоб узяти собі за найновішу ціль „мистецтво для людини і від людини”».

Модерна поезія «наново відкриває Бразилію. Індіанська й негритянська кров — типічні складники бразилійської раси — пульсує в кожній новій збірці».

«Зелене вино» це 15-а книга Віри Вовк і перша, що виходить у видавництві Пролог.

**ІВАН КОШЕЛІВЕЦЬ: ПАВЛО ВІРСЬКИЙ,
БАЛЕТ КИЇВСЬКОЇ ОПЕРИ
ТА ІНШІ В ПАРИЖІ**

Від середини жовтня до середини грудня минулого року в Парижі (почасти і в інших містах Франції) відбулося ряд репрезентативних мистецьких виступів з України, що їх розпочала солістка Київської опери Б. Руденко, бравши участь виконанням кількох арій у фестивалі, який відбувався в залі Плейель. Авторіві не пощастило її послухати, але йому відомо, що виступи нашої солістки викликали загальне захоплення. Так само мені не вдалося побачити й колишню солістку балету Київської опери Галину Самсову. І тут не пощастило аж двічі: у грудні 1963, коли вона протягом кількох тижнів виконувала заголовну роль в балеті С. Прокоф'єва «Кагляночка», і в листопаді 1964, коли вона вже виступала як солістка Лондонського фестивалю-балету на другому міжнародному балетному фестивалі в Парижі. Тому, якщо про неї буде мова в цій статті, то тільки на підставі паризької преси. На цьому ж таки другому фестивалі протягом двох тижнів (30 листопада — 13 грудня) показав дві свої програми (кожна тривала тиждень) балетний ансамбль Київської опери. А ще перед ним (середина жовтня — кінець листопада) у паризькому Палаці спорту з великим, як і завжди, успіхом виступав з дещо оновленою програмою балетний ансамбль Павла Вірського.

Як бачить читач, назва статті, яка обіцяє цілу купу подій, зовсім виправдана, і аж дивно робиться, що советчина, пишаючись звичайно тільки імперсько-репрезентативними ансамблями Москви й Ленінграду, цим разом випустила в світ аж так багато киян (поминаючи Г. Самсову, виступи якої з советчиною вже нічого спільного не мають).

Заскочу наперед: якби хтось подумав, що всі ці виступи в Парижі будуть записані на рахунок України, того треба розчарувати. І не в тім річ, що ніби Захід не поінформований про Україну чи «не любить» українців (бо й поінформований, і любити не зобов'язаний), а в тім, що в Парижі української амбасади немає, і киян так само, як і всіх інших, репрезентує російська (я не вживаю означення радянська, бо це в нашому випадкові було б тільки фальшивою ширмою) амбасада Віноградова, яка постаралася, щоб виглядало так, ніби кияни демонстрували не мистецтво України, а про-

сто загальноімперське. Видно, в цьому ж напрямі працювали й радянські урядовці ЮНЕСКО (з українськими включно).

Хтось може подумати, що моїми устами говорить вразливість українців на національні кривди. Але чому ж не було того (а це обов'язок офіційних установ), хто вияснив би паризьким газетам, які називали київський балет «російським», що російське й українське — не те саме? Навпаки, видно, пильно опрацьовано було все так, щоб парижанам не впадала в око відмінність українського від російського; все, до таких подробиць, як імена: Вірський у офіційних програмах не Павло, а «Павел»; солістка балету не Калиновська, а «Калиновская» і т. д. А вже зовсім приголомшуючим був у другій програмі київського балету при танці «Гуцулка» напис: «Musique populaire russe». Коли я показав це керівникам ансамблю, вони ніби так здивувалися, що вхопилися за голови (може, і справді бідаки не знали, що їх коштом утинають «старші братове»).

Оця специфіка, коли йдеться про українське мистецтво з Києва, хоч і як це прикро, не дозволяє мені лишатися в межах сутого мистецтва і зобов'язує виходити поза них, без чого ситуацію українського мистця в советчині годі було б зрозуміти. Тож хай читач пробачить мені ці конечні відхилення, коштом яких видовжується стаття.

ЗУСТРІЧІ З ПАВЛОМ ВІРСЬКИМ

Цей підзаголовок дуже умовний. Я бачив виступи ансамблю Вірського двічі: у квітні 1959, коли він виступав там таки, в Парижі, в залі «Альгамбра», і тепер у Палаці спорту. І якщо мова про зустрічі, то пощастило мені тільки один раз, але не з Вірським, а з покійним Анатолем Галактіоновичем Петрицьким. Ми просиділи з ним при невимушеній розмові якусь годину, і вона залишила в мене незабутнє враження. Та це не до теми. Між іншим, ще й тепер видно руку Анатолія Галактіоновича на костюмах ансамблю, які він умів проектувати, як, мабуть, ніхто інший, і там, де їх замінили вже новими, це, на жаль, не пішло на користь ансамблеві.

Але з Вірським зустрічі не вдалися. Того першого разу я встиг перекинутися з ним кількома словами за кулісами після вистав одного й другого вечора. Обидва рази це тривало по яких десять-п'ятнадцять хвилин. За такий час, коли щомиті хтось заважає, можна було обмінятися лише уривчастими фразами, нічого доладу не сказавши. Від того першого вечора у нас так і залишилася одна не закінчена тема, в обговоренні якої ми, здається, не зрозуміли один одного, а в дальшому не мали часу її докінчити, бо й при останніх гастролях Вірського знову знайшлося часу лише на десяток хвилин за кулісами.

На недокінченій темі зупинюся тут довше, бо вона має безпосередній стосунок до оцінки хореографічної творчості Вірського. А поза

тим: якби Павло Павлович якимось випадком міг прочитати цю статтю, тоді бодай у цей незвичний спосіб закінчився б наш діалог.

Мова ось про що. Я висловив Вірському перше своє враження, що властиво неслухно було б називати його балет народним, бо це — мистецька стилізація. Вірський якось насторожився, чи не почувши в моєму твердженні закид у псевдонародності. Чого я, звичайно, не мав і в думці. Справа тут всього лише в термінології. У моєму розумінні до т. зв. «народного» мистецтва може бути два підходи. Перший з них полягає в наслідуванні чи намаганні копіювати його. А що мистецтво, як щось у кожному своєму вияві одноразове і неповторне, не можна ні наслідувати, ні копіювати (в межах мистецтва лишаючись), то мистець, який намагається це робити, є звичайним епігоном. І коли йому здається, що він от-от уже зовсім наблизився до «народності», тоді без помилки можна сказати, що він демонструє вершок бездарності. У радянських умовах, де т. зв. народність фетишизують, маємо безліч таких прикладів: від псевдонародної поезії й прози ушанованих майстрів на самих верхах до безлічі тих самодіяльних ансамблів, у яких не погребують «вичинити» стародавню колядку, щоб проспівати на її мотив сучасну агітку.

А разом з тим творчий дотик до народного мистецтва, якщо це робить людина з іскрою Божою, може вичарувати геніальні твори. І цей другий випадок, на відміну від наслідування чи копіювання, я умовно називаю стилізацією. У цьому випадкові маємо В. Леонтовича. Або мені відразу виринає в пам'яті строфа з Тичининого «Зразу ж за селом»:

Випала ж зима! —
Що тепер всім воля,
врізали вам поля,
в головах тополя,
а голів нема.

Або й це:

А я у гай ходила
по квітку ось яку
а там дерева люлі
і все отак зозулі
ку
ку

Лексика й стрій мови тут ніби ж зовсім народні, і простакові вільно думати, що це в Тичини й є «народність». Але той, хто хоче трохи тямити в мистецтві, хай бережеться підступу. Підступ є й у мистецтві. Бо хоч у цитованому є «гай», «люлі» та інше, ці поезії не більше народні, ніж майже сюрреалістичні «Пастелі», писані, до речі, того самого року, що й «А я у гай ходила». Ось одна з них:

Пробіг зайчик.
 Дивиться —
 Світанок!
 Сидить, грається,
 Ромашкам очі розтулює.
 А на сході небо пахне.
 Півні чорний плащ ночі
 Вогняними нитками сточують.
 — сонце —
 Пробіг зайчик.

І в перших двох і в останньому прикладі однаковісінько той самий — оригінальний і геніяльно неповторний Тичина.

Щось адекватне Тичининій поезії творить Павло Вірський у хореографії. Тут «підступ» полягає в тому, що його ансамбль одягнений у народні строї і танці мають народні назви, будовані на народних кроках. Але це тільки зовнішні аксесуари, і хоч як розчулює «національно свідомого» українця на еміграції широка матня шараварів, ці аксесуари є річчю другорядною. Застережусь, що їх значення я ніяк не схильний применшувати: український народний стрій, незрівняний у багатстві кольорів і естетичній формі крою, особливо коли до нього прикладе руку такий майстер, як А. Петрицький (знову ж стилізація!), — вже сам собою творить незвичайне видовище. Але Вірський під цією феєричною декорацією, як хитрий чаклун, вичаровує (ніби ж завжди на кроках народного танцю) свої власні танці, такі ж поетичні й неповторні, як і поезія Тичини.

З історичних джерел маємо досить відомостей про одяг, побут, звичаї й заваби запорожців. Микола Гоголь з сугестивною силою, властивою генієві, оформив наше романтичне сприймання усіх цих речей «Тарасом Бульбою». І хоч після нього всіляко перепробувано відтворити романтику Запорозжя в танці, мусів прийти саме Вірський, щоб створити таку хореографічну композицію, як «Запорозькі козаки». Дивлячись на це видовище, ви відчуваєте, що мистець ходить тими самими стежками, якими вмів пройти тільки Гоголь, та ще Тичина, та ще Довженко. Як і в Гоголя, в цій композиції чарує мистецька тасмниця поєднання монументальної історичної патетики з справжнім гумором, що все разом завершується віртуозним масовим танком у шаленому ритмі.

Здається невичерпною винахідливість Вірського у демонструванні найрізноманітніших настроїв: раз це буде монументальна патетика, як у названому танці «Запорозькі козаки»; в іншому випадкові чиста, як сльоза лірика («Подоланочка»), або знову чистий гумор у «Повзунці» чи «Чумаках»; потім нічого більше — тільки сам вияв радості змагання в танці («Танець козаків»); знову ж натрапляєш на танок, створений наче тільки на те, щоб демонструвати поетичну грацію дівочого руху в праці («Ткалі». На жаль, у цьогорічній програмі

їх немає). І так далі. Здається, без кінця. Бо коли ви дивитесь в очі цієї людини, втомлені і zarazом хитрувато усміхнені, вони мовлять до вас за свого власника, скупого на слово: «Це ж тільки дещидця, бо ніяка програма не вмістить того, що я можу зробити».

Вірського звичайно цінують за цей, умовно беручи, народний танок. Але подеколи він злегенька прохиляє завісу, щоб тільки показати, що в нього лежать покищо без ужитку, лише ледь випробувані, але не використані можливості в інших жанрах. У попередній програмі таким був побутово-жанровий образок «Шевці». І що один, просто разуючий оригінальністю танок — «Ляльки», побудований на стародавній вертепній драмі.

Пишучи тоді, в 1959 році, про «Ляльки» Вірського, я пробував поставити його в цьому жанрі десь посередині між балетом Ролляна Петі і пантомімою Марселя Марсо. Ледве чи це вийшло в мене переконливо, але я й тепер тієї думки, що коли творчість цих останніх треба вважати вершинним досягненням у світовому балеті й пантомімі, то на тому ж рівні стоять цілком оригінальні лялькові креації Вірського. Цьогорічною програмою він тільки зміцнив мене в цьому переконанні: виконанням ще однієї лялькової композиції на тему пісеньки з «Наталки Полтавки» — «Ой, під вишенькою...»

Якось не привернула до себе належної уваги, якої вона варта, ще одна нова хореографічна праця Вірського в останній програмі — «Пам'яті солдатів, що не повернулися з останньої війни». Чи не здалося декому, що це звичайна пропаганда? Коли б так, то це було б прикрою помилкою, бо насправді ця річ має вселюдське звучання. У ній можна подивляти саму техніку, коли група щось коло двадцяти осіб, наче застигла в бронзі пам'ятника, раптом з блискавичністю, просто непомітною для ока, опиняється на передньому пляні сцени вже в танечному рухові і по закінченні так само блискавично застигає знову в композиції бронзового пам'ятника. Та не в самій техніці справа. Тут явився глядачам ще один Вірський, з незанимким досі у нього кроком і ритмом масового дійства. У нестримному рухові, в кутастих, асиметричних перебудовах, з раптовими змінами напряму це монументальне видовище протягом кількох хвилин змушує пережити всі жахи війни. Щодо стилю ця річ могла б бути зарахована до наймодерніших у світовому балеті, і ті на Заході, що кохаються в таких масівках і часто зазнають у них поразки, мусили б дуже заздрити Вірському.

У одній розмові вже з іншим діячем радянського балету я якось задав Вірського, на що мій співрозмовник відповів дуже короткою фразою: «О, це велика людина». Це й є для нього справжнє окреслення, яким скористаюся й я, бо ніколи не можна знати, чим ще новим він може здивувати, і я переконаний, що коли пощастить мені на ще одну зустріч з ним, я побачу ще одного Вірського, досі мені не знаного.

БАЛЕТ КИЇВСЬКОЇ ОПЕРИ

Власне цей розділ доведеться мені почати з досадного відступу поза сфери мистецтва, про конечність чого я говорив у вступі. Мова буде про пресу.

Київська газета «Молодь України» (від 13 грудня 1963) подала ніби широку інформацію С. Межирової про виступи київського балету в Парижі під назвою «Апльодисменти в колиці балету». Інформація подана так, що всі інші чотири ансамблі, які виступали поруч з нашим на міжнародному балетному фестивалі в Парижі, нічого не варті, а «...балет Київської опери визнаний кращим». Насамперед вражає в таких оцінках плебейська звичка советчиків непристойно ганити все чуже й хизуватися тільки своїм. Бідний радянський читач може насправді подумати, що всі зазнали повної поразки, а наших захоплені парижани просто на руках носили. Насправді, при всіх успіхах киян, справа виглядає дещо інакше. Але я не маю наміру вдаватися в порівняльні характеристики.

Для надання правдоподібності своїм інформаціям авторка приймає зручні для неї цитати з паризької преси. І весь жарт у тому, що ці цитати правильні. Щоб авторку піймати на шахрайстві, радянський читач мусів би, поперше, мати доступ до чужої преси, а подруге — знати, що ця остання зовсім відмінна від радянської. Я не хочу сказати, що вона чесна чи мудра, але, на відміну від радянської, вона має ту перевагу, що може говорити все, що їй хочеться. Завдяки цій своїй особливості вона тільки у виняткових випадках буває одноставною: коли йдеться про виняткові й безспірно високомистецькі явища. Так було, наприклад, коли у грудні 1963 в «Кагляночці» Прокоф'єва виступила Галина Самсова. Тоді всі паризькі газети в один голос закричали: «Париж відкрив нову зірку!» Коли ж відбуваються імпрези звичайного порядку, з плюсами й мінусами (а таким саме й був другий балетний фестиваль у Парижі, з нашим таки ансамблем включно), тоді в пресі можна знайти все — від нищівних оцінок до високих похвал. І справжню оцінку виступу котрогось ансамблю в пресі можна мати тільки після докладнішого ознайомлення з усіма газетами.

Завдяки допомозі мого колеги Ярослава Михайловича, який мав можливість докладніше стежити за перебігом фестивалю, я диспонував дослівно всією паризькою пресою. І якщо хвацька репортерка з «Молоді України», щоб зганити інші ансамблі витягнула звідкись оцю цитату (до речі, не подавши джерела) —

«... Сумно було дивитись на банальність, еротичу, недосконалість технічних і артистичних можливостей шведських артистів. Глядач стає свідком насильства, знущання, численних вбивств і мордувань, — коротше кажучи, всього того, чим прийняти захоплюватись в сучасних балетних композиціях», — отже, якщо вона для чужих видобула отаку цитату, а для себе тіль-

ки похвали, то я міг би витягнути не одну нищівно критичну замітку на адресу київського балету, як, наприклад, оця, писана фаховим критиком Жаком Буржуа в газеті «Ар» (9-15 грудня 1963):

«У „Симфонічному танку” Рахманінова досягнуто найбільшої глибини смішно незначного у вислові та поганого для ока... Тут, може, є хореографічна віртуозність, але напевне нема ніякої ідеї. А кольори? Як можна танцювати мужчині в яскравосиньому з жінкою в жовтому на тлі, яке міняється від червоного до фіялкового й зеленого? Доводиться мріяти про якусь диктатуру, де саджали б до в'язниці за поганий смак!»

Я міг би цитувати багато чого ще в цьому роді, але чи означає наявність таких місць у цій та інших газетах, що балет Київської опери не мав успіху в пресі і в глядачів? Зовсім ні! Я навів цю цитату лише для прикладу, як, пересмикуючи, можна з чорного робити біле, в якому мистецтві неперевершена радянська преса.

При тому ж, до речі, названа стаття в «Молоді України» фальшиво й однобоко розповіла своїм читачам про успіхи київського балету: упадаючи чомусь у похвалах тільки на адресу В. Парсегова й І. Лукашової та наводячи такі «зворушливі» деталі з їх біографій, вона либонь і словом не згадала про інших, з образливою безтактністю промовчуючи хоча б таких першорядних солісток, як В. Калиновська, Н. Руденко, А. Гавриленко, Е. Потапова, Л. Шатілова, які заслужують, щоб їх мистецтво було належно пошановане.

*

Подивившись першу програму балету Київської опери, я вийшов з театру з почуттям якогось пригноблення. Усе ніби гаразд: оркестра під орудою Б. Чистякова робила своє бездоганно, і заради самого виконання музики С. Прокоф'єва до «Поручника Кіже» чи «Гаяне» А. Хачатуряна (це вже з другої програми) варто було потратити вечір; весь ансамбль діяв, як годинник, і на додаток — стільки чудових солістів! А проте цілість якось не трималася купи, програма не становила якоїсь єдності, їй, здавалося, бракувало душі. Ніби важко було знайти пояснення цьому явищу, і я підсумував собі перше враження таким висновком: «Балетові Київської опери бракує тільки хореографа».

Беру це речення в лапки тому, що тиждень пізніше, знайомлячися з витинками з преси, я натрапив на це саме речення в нотатці Кльода Бен'єра у «Фігаро» від 2 грудня. Та коли я читав пресу, я вже давно знав, що й цей автор і я помилялися: не хореографа бракує Київській опері. Не маю права сумніватися в якостях В. Вронського, якого ніколи не бачив. Але можу засвідчити, що другий хореограф, який супроводив ансамбль до Парижу, Роберт Клявін — людина вельми талановита і стільки ж культурна в розумінні поінформованості про балетне мистецтво в світі. Та обидва вони чи й ще будь-який інший хореограф їм до товариства не зможуть надати обличчя київському балетові, трагедія якого в чомусь іншому.

Заки їх коментувати, наведу кілька цитат з книжки Ю. Станішевського «Український радянський балет» (Київ, 1963), до якої я вдався за деякими інформаціями, пишучи цю статтю:

«...необхідно було оволодіти школою клясичної хореографії і, насамперед, прогресивною спадщиною й творчим досвідом російського балету».

«...російський балетний театр, на який прагнули рівнятися українські артисти...»

«Молоді українські танцюристи, уважно прислухаючись до голосу прославлених майстрів російського балетного театру, прагнули опанувати кращі зразки вітчизняної хореографічної спадщини і високу культурну школу клясичного танцю».

«На допомогу українським танцюристам приходять майстри російської хореографії...»

«Для керівництва українськими колективами запрошуються досвідчені хореографи і артисти балету з Москви і Ленінграду».

Усе зацитоване мною читач знайде на двох тільки сторінках (9 і 10) названої книжки.

Не моя вина в тому, що саме тільки виставлення отакого ряду цитат звучить іронічно, а вже крий Боже запідозрити мене в зневажливому ставленні до російського балету, бо я знаю його силу і слабості. Та коли отак товчуть безнастанно, що нема іншого виходу, як умлівати перед російським і «рівнятися» на нього, тоді київському ансамблеві найвища можливість — бути на другому місці. Для цього я й наводив цитати, щоб ствердити елементарну істину: кожен мистецький ансамбль, який має амбіцію виробити свій власний профіль, мусить не наслідувати інших, а торувати свою власну стежку в мистецтві, хай з поразками й зривами. Якби якийсь ансамбль на Заході признався, що він учиться в іншого, це було б рівнозначне його самогубству. А в киян саме так і є. Взявши собі за вершок досконалості «Большой» у Москві та Кіровський у Ленінграді, вони не можуть дорівнятися їм (це закон наслідування) і залишаються... епігонами. Не дай Боже, в мистецтві прагнення на когось «рівнятися».

*

Усе це фатально відбилось на обох програмах, демонстрованих балетом Київської опери в Парижі, особливо на першій. Дуже нещасливе було запозичення від «Большого» «Поручника Кіже». Ні чудова музика С. Прокоф'єва, ні гумор оповідання Ю. Тинянова не знайшли в ньому адекватного хореографічного вислову. При досить оригінальних декораціях дія тягнеться важко й нудно. Гумор ситуацій відчувають хіба самі виконавці, але не зала. Про «Симфонічний танок» на музику Рахманінова не можу додати нічого до сказаного в наведеній десь вище цитаті з газети «Ар», хоч усі четверо солістів (А. Гавриленко, В. Калиновська, Р. Клявін, Б. Баукін) поза всяким закидом.

І це ж не все. Безсмертний Маріюс Петіпа з 19 віку (теж вантаж «Большого»)! Як трудно ним зачарувати когось сьогодні в Європі, навіть як це й «Лебедине озеро» П. Чайковського. А ще ж того таки Петіпа й «Пахіта» в другій програмі! Та вона була вирашніша вже бодай тим, що давала можливість продемонструвати мистецтво цілого грона солісток (Калиновська, Лукашова, Шатілова, Крутлов).

Я не маю наміру вираховувати все сумне в київському балеті, бо довелось б ще говорити й про інші складники його програми, про костюми, декорації тощо. До речі, не вдаються йому й фолкльорні танці. Може, таке невігідне враження складається від того, що вони ніяк не витримують порівняння з подібними креаціями П. Вірського.

*

І все ж, попри сказане вище, балет Київської опери мав у Парижі успіх, і то великий, бо хто знає паризьку публіку, розбещену майже щоденно чимось новим і тому стриману на вияви захоплення, той з подивом мусів стверджувати, що вона просто таки шаліла, вимагаючи майже кожного разу повторень.

В чому причина такого успіху? Я сказав би в якостях самого ансамблю: молодого, життєрадісного, талановитого й дисциплінованого, просто таки перенасиченого солістами. Нудоту «Поручника Кіже» можна пробачити за виступи в ньому самої тільки Потапової («Перо»). У нещасному «Симфонічному танці» Рахманінова Калиновська демонструє прецизність руху й класичну дисципліну, а в протиставленні до неї Гавриленко чарує чистим ліризмом. Якщо мова про Калиновську, то можливості її важко обрахувати: у «Пахіті» вона зовсім інша, ніж у «Симфонічному танці», і виконує такі карколомні па, що злосливці (зовсім безпідставно!) готові були закидати їй акробатику; а ще інакше вона в «Гаяне» Хачатуряна. Бачено й перебачено «Лебедине озеро», але у виконанні Н. Руденко парижани побачили ще одну, нову, Одету, що веде свою роллю так стримано, зовсім без розрахунку на ефект.

Я назвав далеко не все, що говорить на користь київського балету. Наприклад, несправедливо було б промовчати Шатілову, яку можна надовго запам'ятати з одного тільки виступу в «Пахіті». Не кажучи вже про те, що й поза іменами головних солістів є багато вартого відзначення (газети писали, що такої прецизности, як у танці чотирьох лебедят, що його виконують Анічкіна, Деплер, Обовська і Сулегина, либонь не доводилося бачити). З погляду техніки верхком обох програм одноставно було визнане па-де-де з «Есмєральди» у виконанні І. Лукашової та В. Парсегова (нагорода міста Парижу).

*

Перегляд преси переконує, що Париж достойно оцінив київський балет. Той самий Жак Буржуа, який так нещадно скритикував у наведеній вище цитаті «Симфонічний танець» Рахманінова, пишучи про другу програму, занотував м. ін. таке:

«Як би там не було, але ми мали нагоду подивляти розкішну школу та музикальність (так рідку в нас), які виявив київський ансамбль та які є грамотами шляхетности для цих віртуозних змагань.

«Три жіночі зірки першої величини цілковито виявили себе в ході цих змагань; Калиновська — висока, струнка, з стилем першої акторки на сцені, з усеперемагаючим виконанням; Лукашова — більш делікатно поетична, та, нарешті, Потапова, щось як експльозивна дзиґа непереможного враження» («Ар» від 16-22 грудня 1964).

Захоплення цими й іншими зірками висловлюють також інші автори. «З усієї другої програми, — пише Рене Сірвен в «Орор» від 9 грудня, — запам'ятовуються зірки Києва. Місто Париж віддало свою нагороду парі Парсегов — Лукашова, подивугідним в „Есмеральді”: але це тому, що тільки вони мали нагоду виявити себе в першій програмі. А те, що ми бачили цього тижня, є дечим зовсім відмінне: Київська опера, зовсім певно одна з найвидатніших труп СРСР, перевищила сама себе, так що журі фестивалю було б тепер у дуже трудному становищі, щоб визначити найкращого танцюриста або танцюристку! Бож усі зірки Києва заслуговують на золоту зірку!»

Паризька преса, зрештою, виявилася більш спостережливою, ніж дехто з нас сподівався, і при всьому тому досадному змішуванні російського з українським вона не могла не зауважити, що це все таки ансамбль український. Так, Поль Бурсьє в «Нувель літтерер» від 10 грудня поміж іншими похвалами на адресу київського балету зазначає:

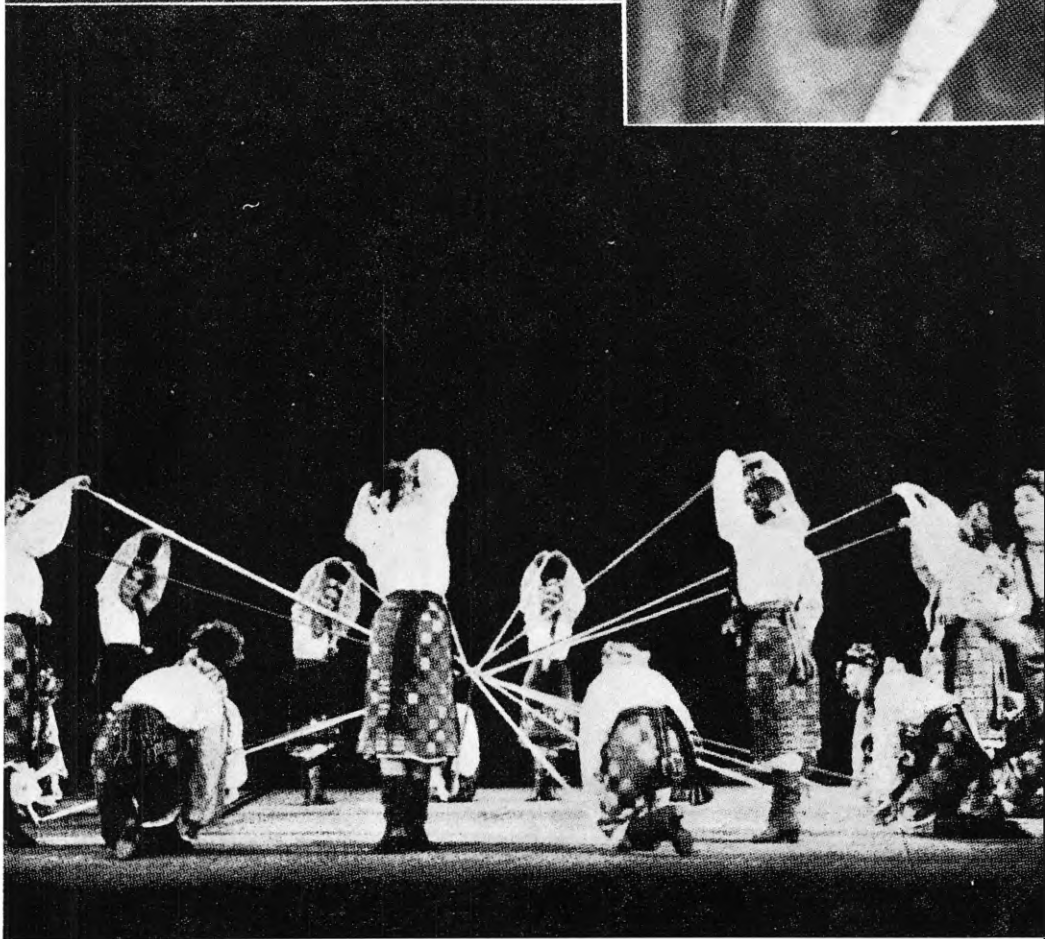
«А вже наскільки приємним є комбінування клясичних кроків з надхненними кроками з українського фолкльору, що характеризує деякі виступи. Уже тільки за це треба побачити балет Київської опери: я думаю, що він є чимось єдиним у своєму роді».

*

Як бачить читач, в успіхах київського ансамблю є світла й тіні. Залежно від бажання можна переакцентувати один бік і намалювати викривлений образ. Таке київська преса вже й робить. Але я не хотів приховувати ні того, ні іншого. Та й це ще не все: між чорним і білим є нюанси, яких дехто міг не помітити, а вони — кардинального значення. Стосовно цих нюансів почну з цитати, до речі, з останнього автора. Говорячи про «подивугідне» у техніці виконання, він занотовує таке влучне спостереження:

«Але як хотілося б ще й чогось іншого: душі, а не тільки стереотипних форм почуттів; щирости — навіть не дисциплінованої, але не конвенції. Постава, жести так перебільшені, що це вже не романтизм, а карикатура: те, чим є стахановець на монтажному конвейері у порівнянні з нашим дбайливим і досконалим ремісником ебеністом».

Бачимо, що свіже око критика спостерегло те, чого, мабуть, за довгорічною практикою вже не помічають керівники радянського балету, а, може, й самі виконавці: радянське суспільство, що стандар-



Угорі: Павло Вірський (праворуч); у виконанні акторів його ансам-



З балету «Симфонічний танок» С. Рахманінова у виконанні со-
лістів Київської опери. Угорі: в ролі мецената А. Зайцев, в ролі
мистця — Р. Клявін; побіч в ролі дівчини — А. Гавриленко; внизу
— в тій самій ролі Н. Руденко. Внизу праворуч — диригент Київсь-
кої опери Борис Чистяков.



*Па-де-де з «Есмеральди» у виконанні солістів Київської опери
І. Лукашової та В. Парсегова.
На звороті сцена з «Падіти»; у центрі В. Калиновська.*



тизує людину і в зовнішньому її вигляді, і в формах людських взаємин, здійснює так тотальну нівеляцію індивіда, що навіть у таких специфічних сферах, як балетне мистецтво, ця нівеляція не дає можливості солістові дати повний вияв своїй індивідуальності. Тут я, нарешті, доходжу до випадку Галини Самсової, яка й є головною з «інших», анонсованих у назві цієї статті. Її біографія така повчальна, що я мушу на ній зупинитися, навіть ризикуючи надто розтягнути статтю.

Яких чотири роки тому Галина Самсова (не ручуся, що передаю прізвище точно, бо іноді її ще називають — Самцова) була однією серед тих солісток Київської опери, яких ми мали нагоду подивляти тепер у Парижі. З її біографії я знаю лише стільки, скільки писала наприкінці 1963 року паризька преса. Газета «Ар» (ч. 940) писала:

«Галина Самсова народилася в Києві 23 роки тому від батьків українців. Вона сформувалася в ленінградському театрі ім. Кірова. Три роки тому вона одружилася з канадським танцюристом, звідси її виступи в Торонто. З того часу вона то в Канаді, то в СРСР, де вперше виступила в „Лебединому озері” 1961 року. Сьогодні вона відкриває Францію, і якщо Самсова здобула Париж, то Париж здобув Самсову».

Мабуть точніші відомості про початок кар'єри Самсової, бо записані з її уст, подає з тих же днів «Фігаро літерер» (ч. 921, 1963):

«Я вступила до балетної школи в Києві, у якій закінчила студії... Наталія Верекундова, найкращий професор української школи, була моїм учителем...»

Зрештою, розбіжності в подробицях не істотні. Ці замітки появилися з того приводу, що в грудні 1963 Самсова виступила в заголовній ролі в балеті С. Прокоф'єва «Кагляночка», яку ставив ансамбль Раймона Ляренна в тому ж театрі «Шам-з-Елізе», в якому відбувався і останній міжнародний балетний фестиваль, який ми обговорюємо. Перші ж виступи Самсової газети привітали, як я написав вище, однотайним твердженням: «Париж відкриває нову зірку!» Цим разом, на фестивалі, що в ньому брала участь і Київська опера, Самсова виступала вже як солістка Лондонського фестиваль-балету.

Про перший виступ Самсової цитований нами вже кілька разів Жак Буржуа писав у «Ар»: «... у „Кагляночці” є чудове відкриття: Галина Самсова. Ця молода танцюристка, імпортована з Києва, посідає найдосконаліші дані, які нам досі траплялося бачити. Фізичні дані, технічна досконалість, поезія вислову і передусім виняткова музикальність творять якості зірки виняткової величини...»

Про виступ Лондонського фестиваль-балету на останньому фестивалі той таки автор висловився так: «Лондонський балет такий застарілий, що єдиним виправданням появи його на фестивалі є солістка Самсова, яка є найбільшою балериною своєї генерації».

Історію Самсової я розповідаю тому, що вона має безпосередній стосунок до теми. І насамперед: якщо ми маємо право пишати

участю в останньому фестивалі, то не лише самим київським балетом, а в такій самій мірі й Самсовою. Отже мені хотілося внести корективу до пресових звідомлень у Києві. Бо годі було б шукати бодай згадки про неї в радянській пресі. За їх звичкою хизуватися тільки своїм власним, вони вже безоглядно викреслили її з українського балету тільки за те, що вона тепер не працює на славу радянського мистецтва.

Але цим справа не вичерпується. Коли в розмові з одним з керівників київського балету я назвав ім'я Самсової, він байдужим тоном зауважив: «Так, я знаю її, але вона не належала до ліпших солісток нашого театру».

Я не мав підстав йому не вірити. Але тим більше сумно було думати, що Самсова, будши навіть не найліпшою солісткою київського балету, стала найвизначнішою балериною своєї генерації, і то завдяки тому, що інша творча атмосфера на Заході дала можливість розвинути її, вияскравити свою індивідуальність, а ціла плеяда київських балерин, з яких кожна могла б дійти того самого, таких умов, поки вони лишаються в Києві, не матимуть.

Я не зичу їм усім канадських женихів, бо таке чудо не пішло б на користь Київській опері. Але хотілося б, щоб вони мали крапку творчу атмосферу в Києві. Для цього керівники Київської опери мусіли б бути більш суверенними в почутті, що вони представляють національне мистецтво української столиці Києва. Важко нам судити, наскільки це річ директивна, але треба було б їм звільнитися від принизливого наслідування «Большого»; треба б їм свідомости, що не можна до безмежності визискувати безсмертного Петіпа, що треба вирушити в невідоме, в шукання індивідуального обличчя, на яке київський столичний театр має повне право (і обов'язок). Коротше кажучи, треба б перестати «благоденствувати» — в найстислішому шевченківському значенні цього слова. Тоді наша наступна зустріч з киянами була б стократ радіснішою.

К. М.: БАЛЕТ КИЇВСЬКОЇ ОПЕРИ

Паризька критика однозгідно шкодувала, що балетний ансамбль Академічного Театру Опери та Балету ім. Т. Шевченка не розпочав свій виступ у Парижі другою програмою. Тижневик мистецтва «Ар» за 16-22 грудня так і пише: «З огляду на престиж київського балету в Західній Європі можна шкодувати, що він свій виступ в Парижі не розпочав своєю другою програмою». Ця оцінка ніби перегукується з висновком літературного тижневика «Нувель літгерер» за 10 грудня: «Оцінка балету Київської опери, яка виступила як остання група на міжнародному фестивалі танцю в театрі Шан-з-Елізе, є для мене ясна: надзвичайна школа, навіть захоплююча, коли мова про артистів; але бідність, невправність, незначність хореографів» (Поль Бурсе).

Кияни одержали на цьому другому міжнародному фестивалі нагороду найкращого ансамблю та найвищу нагороду: спеціальну нагороду міста Парижу парі Лукашова-Парсегов за па-де-де з «Есмеральди». Нагороди поділено вже після першого тижня виступу трупи. Але цей перший тиждень був дійсно виступом «колективу», школи. Вистачило подивитися на балет до музики Прокоф'єва «Поручник Кіже», щоб пізнати вартість цілоти трупи. Так само в першій програмі блиснули своїм таланом Лукашова й Парсегов. А решта — це були вмілі й сумлінні виконання незначної, пересічної, а то й поганенької, і тематично й хореографічно, програми.

Зате в другій програмі (від 7 до 13 грудня) виявили себе як справжні зірки ціла низка, зокрема жінок: блискуча Калиновська, поетична Гавриленко, ніжна Руденко, клясична Потапова, досконала Шатілова. З цього приводу пише хронікар балету й опери «Комба» (8 грудня 1964), суворя Діна Мажжі: «Декілька членів журі, які прийшли на цю другу програму в Шан-з-Елізе може й шкодували, що не почекали з їхнім бажанням нагородити одну танцюристку радянської трупи й були б відкрили переважаючу вищість зірки, якою є В. Калиновська...»

Якщо ми в заголовку сказали про несподіваний успіх, то це якраз тому, що всупереч тематичній та хореографічній бідності та (і це треба теж пікрселити) неоригінальності програми, київський балет здобув собі визнання паризьких балетоманів. Нагороди його гарні — але іще краще було б здобути хоч одну індивідуальну нагороду: найкращої танцюристки чи танцюриста (на що були підстави) або найкращого хореографа (на що не було ніяких підстав). Індивідуальні нагороди є найбільш ціненими в цих фестивалях-змаганнях. Можна навіть припустити гіпотезу, що, висуваючи киян на почесні ко-

лективні місця, журі «позбулося» їх та залишило собі вільну руку для дальшого добре «дозованого» розподілу.

Досконалий клясицизм, віртуозна бравура — балет і акробатика — викликали подив журі, критиків та публіки. Від поважного «Ле Монду», через щоденну пресу та до тижневиків — всі захоплювалися цими високими індивідуальними та гуртовими прикметами танцюристів Київської Опери. Але на честь паризької преси треба сказати, що вона не дала себе зачарувати цими блискучими осягами. Не менше консеквентно та однозгідно підкреслено старомодність сентиментальної, романсової (навіть не романтичної) естетики, яка переважала в підборі програми, у виконанні декорацій та костюмів та в хореографії. Для західного глядача багато складників програми здавалися малою пародіями, карикатурною ретроспективною «давніх, добрих часів». Такими були «Симфонічний танець» (музика Рахманінова, постановка Танжієвої-Бірзняк); «Мелодія» (музика Глюка, хореографія Сергеева); «Весна» (музика Гріга, хореографія Клявіна); та й «Есмеральда» і «Лебедине озеро» не грішать новістю. А решта — це «Поручник Кіже», виконаний у стилі лялькового балету (на щастя! — каже рецензент з «Ле Монду»), «Пахіта» — Петіпа, «Дон Кіхот» того ж автора, та ще Хачатурян.

А українські частини програми: «Клясичний український танець» (музика Русінова, хореографія Вронського), «Гуцулка» (народна мелодія, «російська» — сказано в програмі, хореографія Опанасенка), ну й «Гопак» (Роздественського і Клявіна). І все це сумлінно — пересічне. Коли пригадати собі деякі сублимації народних танків у Вірського, то це навіть слабе (а паризька публіка знає Вірського). Не даром сумлінний критик з «Нувель літтерер» каже: «... А як хотілося б децю іншого: душі, а не тільки стереотипних форм почуттів; щирости, навіть не дисциплінованої, а не конвенції...»

«... А вже наскільки приємним є комбінування клясичних кроків з надхненними кроками з українського фолкльору».

Так тільки декілька речей було таких, і то тільки для посмаку. З приємністю нотуємо побажання цього чужинця, який судить тільки за естетичними критеріями, бо на ділі він не так уже орієнтується в «советській» національній констеляції!

Тут годиться сказати про суміш почувань несподіваної радості та розчарування в українського глядача.

Радість з приводу першого виступу Київської опери в Парижі. Після декількох периферичних виступів на Заході (останньо в скандинавських країнах), вона допущена до одного з найбільш відомих міжнародних клясичних фестивалів. І в цьому змаганні українські артисти доводять свою зрілість. Вони посідають повноправне місце. Французька преса це теж відмітила: рецензент «Ле Монду» (2 грудня 1964) Кльод Сарро пише: «Ми нічого не знали про цю трупу, яка, однак ж, вперше виступає за кордоном... вона є суперником бале-

тів Москви та Ленінграду. В кожному разі міжнародний фестиваль танцю завдячує їй пошвавлене зацікавлення...»

Для Заходу СРСР — це Москва, Ленінград. Хронікар — бо інакше годі його назвати, та ще й упереджений до всього, що неросійське в СРСР, — з «Фігаро» так і починає свою нотатку: «Визначна провінційна трупа...» і т. д. (Кльод Бень'єр, 2 грудня 1964). Цього комплексу провінційности не позбулися ще наші земляки: їхня програма у великій мірі взята від московського «Большого»: «Поручник Кіже», «Пахіта», «Дон Кіхот», «Гаяне», «Мелодія» та ін. Ніби так і насувається провінційне — «в нас теж»...

Цей провінціалізм був підкреслений і «адміністративно». Це правда, що на прем'єрі виконали також і український радянський гімн, хоч його мало хто помітив, зате дипломатично балет представив сам амбасадор СРСР. А український представник в ЮНЕСКО, який якраз перебував у Парижі, десь зник. Може, «задніх пас», скромненько по-хахляцьки. Ніхто з чужинців навіть не почув про його існування. Не зовсім певне, чи це змінило б дещо на ділі, але бодай форма була б збережена.

А що вже сказати про програму? Українські речі були слабкі і хореографічно й тематично. І навіщо вже танцювати на клясичній сцені «Гопака» та «Гуцулку»? І якщо вже підбивати підсумки, то чому не познайомити західнього глядача і фахівця з українськими композиторами та хореографами: чому ж не дати хоч би «Лілею» або «Лісову пісню», замість всіх тих перестарілих романсів. А щобільше, чому не взяти українські хореографічні форми й кроки й не створити щось нове, хоч би й з актуальної тематики — знову ж пригадуються деякі спроби у Вірського («Запорожці», «Пам'ятник поляглим»), абож, наприклад, балети з американського Вест-сайд-сторі і т. д. Провінційна ментальність покутує в наших земляків навіть на клясичній сцені. Але, можливо, а то й правдоподібно, що так воно «в пляні» — та хіба ж не мали ми доказів, що можна де в чому вирватися з пут плянів?

Залишається тільки ствердити, що Київська опера відчинила собі двері до Парижу. А далі: парижани оцінили її рівень, але очікують чогось більше, — це виходить з усіх поважних критичних статей з приводу цього виступу. Щобільше, це є виклик, і ми сподіваємося, що кияни його приймуть і скоро появляться знову перед паризькою публікою.

ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

РОМАН РАХМАННИЙ: 22 СІЧНЯ У ТРЬОХ ВИМІРАХ

У житті окремих людей бувають події, до яких вони повертаються думкою на протязі всього свого життя. І в житті суспільств та народів бувають події, до яких вони повертаються думками регулярно, щороку відзначають їх, як межові камені на шляху свого історичного розвитку.

Для українського народу на протязі його всієї тисячолітньої історії, мабуть, не було важливішої події за 22 січня 1918 року та доповнення цієї події 22-им січня 1919 року. Щороку в цей час українці в різних місцевостях — де це тільки можливе — сходяться разом, щоб цілою громадою відзначити роковини однієї української події під майже однозвучними двома датами.

Але як це буває з усіма іншими роковинами в житті окремих осіб чи народів, ці роковини часто перетворюються у церемоніал, обряд. Бо минають роки, проходять десятиліття, дозрівають молодші покоління, що вже не так глибоко відчують значення тієї події, як відчували її гостро колись їхні попередники. І сама подія з бігом часу перетворюється у холодний пам'ятник з каменю, перед яким громадськість немов складає вінки з сухих або часто штучних квітів: концертні пісні, промови, вірші, а то й громадські бенкети.

Напевно кожен з нас переживав якогось року оте почуття, що наче б то історичні роковини зустрічаємо дедалі більше з холодним серцем, формалістично. Так, немов би ми підходили до меморіальної таблиці, на якій чужою рукою написано слова: «22 січня 1918-22 січня 1919»; так, неначе б ми тільки стирали пил, що осів на тій таблиці протягом останнього року від попереднього відзначування нашої історичної події.

Тим часом 22 січня 1918 і 1919 настільки важливі дати для нас, що події, пов'язані з ними, не повинні перетворитися на бездушний монумент, до якого приходили б сини і дочки України лише для того, щоб відчистити її позеленілу від віку бронзову поверхню. Щоб таке не сталося, щоб відзначування її не перетворилося у формалістичний церемоніал, нам треба кожного року по-новому обмірковувати ці історичні факти. Як сказав один мислитель, кожне покоління повинне по-своєму писати історію свого народу. Це означає, що кожне покоління повинне з нової точки зору дивитися на минулі події в житті свого народу, по-новому інтерпретувати їх на основі новопродбаного досвіду і розширених знань, а не тільки повторювати твердження своїх попередників разом з усіма їхніми дрібними суперечками, непорозуміннями та упередженнями.

Людина, яка стоїть близько до даної події, часто розгублюється у подробицях так, як і людина, що стоїть надто близько до мистецької картини чи пам'ятника. Нас, українців поза межами України, відділяють майже 50 років від проголошення незалежності суверенної Української Народної Республіки; відділяє нас і відстань фізична: перебуваючи далеко від України, ми спроможні бачити цю подію більш рельєфно і тому ми спроможні правильніше оцінити її на тлі міжнародних подій цього періоду та в рамках сучасної ситуації в світі.

Тому й кожна зустріч української громади з метою відзначення роковин проголошення державної незалежності України є прекрасною можливістю для учасників зустрічі-свята спокійно і без гніву та упередження оглянутися назад у минуле: обміркувати цю українську подію з теперішнього місця, в теперішньому часі та в теперішньому просторі. Зійшовшися разом, незалежно від політичної партійної приналежності, незалежно від церковно-релігійних та суспільно-економічних різниць, подаймо один одному руку, закриймо двері до наших сердець на всякі спори і запитаймо один одного щиро й відверто: Що саме являє собою для нас ця історична дата: 22 січня...?

I

Щоб відповісти на це запитання розсудливо, уявімо собі великий чотиригранний пам'ятник. На фронтальній таблиці того пам'ятника видніють слова: 22 січня 1918 року заявив свої прагнення до незалежного суверенного державного життя народ, ім'я якого було стерте з карти Європи протягом півтора століття.

Від скасування української гетьманської держави режимом цариці Катерини II 1764 року аж до вибуху березневої революції в царській імперіяльній Росії 1917 року — цілих 153 роки! — в українського народу поступово й систематично ограблювано усе власне, що він лише придбав і мав. Скасовано окремі місцевий адміністраційний апарат на Україні. Скасовано українські суди. Ліквідовано все ціло українську, незалежну від Москви, Церкву, а її вірних разом з священиками та ієрархією включено в російську православну Церкву під контролем царя і його політичних прибічників. Скасовано українську освітню систему, а централізоване російське шкільництво, як і російська Церква, виховувало українців на вірних синів російської імперії.

В економічному відношенні Україна була чимось гіршим і другоряднішим за колонію Петербургу і Москви. Хоч Україна й була зарекована як інтегральна частина російської держави, вона все таки перебувала у гіршому становищі від корінних російських областей, а

навіть від окупованої території, якою була, наприклад, Фінляндія. Українська торгівля була ліквідована. Українську промисловість козацької держави Москва підживляла ще з 1654 року почавши. Як доводять українські економісти (зокрема Слабченко і Кононенко), Росія розвивала свою внутрішню та зовнішню торгівню коштом України, як і її коштом розвивала свою промисловість — за ціну її матеріальних ресурсів та робочої сили. З України можна було тільки брати, але росіяни не створювали на Україні нічого такого, що давало б економічну базу українському народові на майбутнє.

Чому підкреслюємо економічні умови дореволюційної України в наших міркуваннях про акт і обстановку 22 січня?

А треба про це говорити, щоб зрозуміти і розсудливо пояснити трагічні результати визвольної боротьби 1917-20. Без усвідомлення економічного аспекту становища України в той час ледве чи можливо пояснити, чому після трилітньої боротьби Україна мусіла підкоритися Росії і не зберегла своєї суверенності та незалежності. Для ілюстрації нашого аргументу згадаємо два вражаючі приклади. Перший приклад з північноамериканського континенту, де живе багато українських поселенців, і тому вони безпосередньо ознайомлені з розвитком посталих там держав.

Ім відомо, що Канада перетворилася з колонії в суверенну державу передусім завдяки тому, що під Великобританією ця колонія мала можливості розвинути свою адміністрацію, свою окрему економіку, а зокрема торгівлю, базовану на місцевому промислі. У час, коли Україну перетворювано з незалежної козацької півфевдальної держави на безлику колонію царської Росії, тоді Канада привчалася до парламентської системи правління, розвивала своє власне судочинство і законодавство. Коли ж прийшла пригода пора, тоді — після першої світової війни — Канада (як і Австралія) виступила на міжнародну арену, як уже уформована окрема держава навіть з власною армією. Це було на мировій конференції у Версалі 1919 року, коли держави Антанти не хотіли визнати Україну суверенною державою, щоб була не порушити інтересів Росії та новоутвореного васала Франції — Польської Республіки.

Кориснішим у той час було і становище Фінляндії. Ця область Росії, за згодою російського уряду і згідно з декретами царя Олександра I, зберегла свою локальну автономію, шведське цивільне і карне право, свою власну церковну адміністрацію, а навіть посідала своєрідний обласний парламент — законодавче зібрання. Коли ж вибухла революція в Росії, Фінляндія мала відносно простіше завдання: її діячі могли не лише проголосити незалежність Фінляндії декларативно (це ж бо ще найлегше зробити!), але їхня країна могла справді діяти як держава, бо там традиційні державні основи: адміністративний апарат, політичний центр, деякі державнотворчі кадри; не бракувало й економічної бази.

У час революції 1917-19 років Україна того всього не мала. Укра-

їнський народ, статистично взявши, був численніший за фінів, канадців та австралійців разом узятих, але на Україні не було відповідного числа інтелектуалістів, не було власної навіть обласної адміністрації, не існувала українська промисловість, не було українських торговельно-фінансових установ. Навіть сільське господарство, в якому працювала більшість населення України, було відстале саме з вини царської російської влади приблизно так, як сьогодні відсталим є (порівняно з Канадою чи Францією) сільське господарство України під владою російських більшовиків. На практичній мові Україна являла собою таку ж відсталу колонію, як Конго після вікового володіння там бельгійців.

Український драматург Микола Куліш схопив це становище ядерно в таких своїх словах: «Ніч, як Росія, Росія як ніч — не видно й не чути про нашу Україну...»

За умов такої глибокої ночі над Україною протягом 150 років ледве чи могло бути на нашій землі у 1917 році багато осіб, які боліли б серцем за цілість справ того, що ми сьогодні називаємо українською нацією. Тим більшою є їхня заслуга. Бо якщо тоді були сотні тисяч українців, які відчували в своїх грудях «мільйонове серце» українського народу, то це ознака, що тоді народилася чи відродилася українська державницька нація. Бо що таке нація? Це народна етнографічна маса, яка вже усвідомила єдність та спільність інтересів на власній території і виявила своє прагнення бути господарем на своїй землі і сторожем своїх життєвих інтересів. Саме з 1917 року, а зокрема від проголошення Української Народної Республіки, швидкими темпами розвивається українська політична думка, розвивається і могутніша наша нація. Сьогодні ми, нащадки українських революціонерів з 1917 року, насправді лише продовжуємо той процес формування української нації в новочасному розумінні.

Якщо сьогодні існує майже 40-мільйонове «серце українського народу» в особах його синів і дочок, то це результат заходів порівняно невеликої горстки українських селян і робітників, інтелігентів, воєнків і духовників. Вони бо висунули тоді на порядок денний історії вимогу державної незалежності української нації і протягом кількох років не дали їй упасти під негайними ударами ворогів і недругів. Бо весь світ забув про український народ, а вони своєю кров'ю пригадали йому про існування того народу. Бо українське ім'я було стерте з обличчя землі, а вони підняли його з попелу забуття до реального існування.

Серед українських емігрантів і поселенців у різних країнах Заходу є ще чимало живих учасників української визвольної революції 1917-19 років. У день відзначування роковин 22 січня у нас не повинно бути більш шанованих осіб за цих комбатантів українських армій з-перед сорока років. Вони повинні бути тут у перших рядах на почесних місцях; ми повинні шанобливо показувати їх нашим дітям і онукам та пояснювати: погляньте, це наші справжні колишні воля-

ки, що відстоювали українську суверенну державу всупереч великій перевазі, всупереч загарбникам-сусідам і їхнім союзникам-великодержавам Заходу; ці вояки — справжня жива частка української державности. Саме зза них Українська Народна Республіка була не мітом, а живою дійсністю!

Тому сьогодні, коли знову ми стоїмо перед нашим уявним пам'ятником української державности, ми повинні сказати всі одноставно: салют усім тим, які на порозі відродження української держави чесно виконали свій обов'язок! Бо вони зрушили з місця великий камінь, якому з того часу вже немає стриму і він котиться переможно вперед.

II

Пригляньмося до другого боку нашого уявного пам'ятника подіям великого січня. На цій сторони-таблиці пам'ятника повинні бути написані імена всіх тих українців, які давали почин українській визвольній революції та очолювали її.

Що являли собою ті українські діячі, котрим судила доля підняти камінь і виїняти з-під нього захovanу там батьківську зброю? Звичайно, хто впаде у боротьбі, того судять усі безощадно — і переможці, і переможені. Так і в нас безжалісно критиковано діячів української визвольної революції. Бувши висловом глибокого болю, а то й розпуки, ця критика інколи виходила поза межі об'єктивности і перетворювалася в осуджування «покоління батьків» «поколінням синів». На щастя, сьогодні вже ледве чи хто в нас обвинувачує цих діячів за те, що вони не були Черчіллами, Наполеонами, Вашингтонами чи Клемансо... Сьогодні, коли ми всі дещо навчилися з книг і з життя, вже знаємо, що політичні й військові діячі не виростають на пустині. Не вирости в суспільній порожнечі і згадані іноземні діячі.

Наполеон не творив своєї переможної армії з «нічого». Він перебрав у свої руки реорганізовану за монархії військовиками і зміцнену народом у революції армію. Він зокрема використав теоретичні військові праці таких спеціалістів з монархічного періоду, як Бурсе і Гібер чи маршал де Бролі. Вашингтон верховодив не якоюсь безіменною, неписьменною селянською масою, а провадив до перемоги автономні колонії-держави, що посідали власну економіку, адміністративний апарат, численну інтелігенцію, фабрикантів і купців, з власною торговельною флотою і багатим сільським господарством. І Черчілл, і Клемансо ледве чи мали б якийсь успіх в українських умовах 1917-19 років, коли на території України ледве чи була одна фабрика зброї. Ленін перемагав своїх суперників не своєю ідеологією і не своїми ніби приманливими гаслами. Всі тоді висували при-

манливі програми. Але Ленін мав під своїм контролем численне російське організоване робітництво і основну частину Росії з розвинутою економікою, фабриками, транспортом, зв'язком та адміністративним апаратом учорашньої великодержави; при тому в Росії були десятки тисяч офіцерів і підофіцерів, що вважали своїм обов'язком захищати цілість російської імперії без уваги на її колір.

Якщо сумлінно вивчати події зокрема 1917 року, тоді треба справді подивляти українських діячів того періоду за те, як вони послідовно, крок за кроком провадили українські народні маси до власної держави в міру того, як ці маси дозрівали в досвіді падаючої імперії. Вони здійснювали це такими етапами, що їх не посоромився б ні батько канадської конфедеративної держави, ні великий автономіст-самостійник Канади Мекензі Кінг чи президент будь-якої впливової азійської або африканської держави сьогодні. Варто нагадати, що в розпалі подій 1917 року визначний російський юрист барон фон Нольде обурено писав у газеті «Речь», що керівники Центральної Ради перемогли в дипломатії недосвідчених міністрів тимчасового російського уряду і що українці своїм другим універсалом практично уневажили Переяславський договір 1654 року. Юрист Нольде вважав цей успіх передусім заслугою Михайла Грушевського, якого він називає «старим європейським борцем, вихованим у школі тонких політичних формул і складної політичної боротьби...»

А прочитаймо вдумливо Четвертий універсал Центральної Ради, з якого в нас у роковини 22 січня цитують тільки одне речення; той універсал, опрацьований М. Грушевським, М. Шаповалом і В. Винниченком, незвичайно логічно обґрунтовує потребу, неминучість і програму діяльності незалежної Української Народної Республіки. Читаючи цей універсал, мусимо думати саме про згаданого вище Вінстона Черчилла, який завжди умів гідно і з залізною логікою обґрунтувати свою справу.

Немає сумніву, що в наступні місяці чи роки можна було багато дечого зробити в державному будівництві та на фронтах інакше чи навіть краще, щоб забезпечити існування новоздобутої української держави. Ми це бачимо на основі дипломатичних документів з британських і американських архівів: українська справа на переломі 1918-19 стояла краще, ніж це уявляли собі тогочасні діячі, — правду сказавши, не професійні політики. Але наша «мудрість» базується на знанні даних щойно після цих подій. Якби ми самі особисто стали несподівано перед лицем революційних змін у великодержаві, якби ми самі мали такі слабкі засоби в нашому розпорядженні, як їх мали наші державні діячі у 1917-19 роках, тоді хто зна, які були б результати наших заходів і зусиль.

Тому з перспективи кількадесяти років можемо сьогодні оцінювати діячів української визвольної революції в дуже корисному для них світлі. Це були патріоти, сини своєї епохи — часу, коли український народ перебував ще на дуже низькому рівні свого політично-

го, суспільного та економічного розвитку. Вони не були професійними політиками, не були професійними військовиками. Однак вони зробили для справи української державности більше, ніж можна було від них сподіватися за тогочасних умов. А помилки (бо їх було чимало) роблять навіть найвизначніші діячі світу. Робив їх Наполеон, робили помилки і такі діячі, як Вашингтон, Черчілл, Рузвелт та інші, хоча вони належать до найвизначніших діячів світу. Наші державні діячі залишили нам у спадщину два важливі державні акти, на яких базується все наше національне життя вже майже пів століття і буде базуватися ще довгі десятиліття.

Тому на другій таблиці нашого уявного пам'ятника випишімо імена тих українських діячів, які утворили Українську Народну Республіку 1917 року після 150 років української бездержавности і завершили її розвиток незалежністю та соборністю. Зі смертю ряду інших діячів, а останньо полковника А. Мельника поволі вигасає невеликий гурт активних співтворців та чільних захисників цих двох актів; хто залишився в живих, той заслуговує сьогодні в нас на найбільшу пошану.

III

На третій таблиці нашого уявного пам'ятника роковинам великого січня спишімо основні пункти програми української державности, яка проявилася цими двома актами двічі 22 січня.

Перший пункт стосується суверенности українського народу на своїй землі. В силу того рішення наш народ заявив себе «господарем домовитим» у своїй країні — добився того, чого так гаряче прагнув і тільки прочував Тарас Шевченко, а що вже свідомо передікав Іван Франко. У своїй незалежній суверенній державі наш народ міг встановляти економічну систему і форму правління, яка йому найбільше відповідала б. Українські збройні сили мали завдання оберігати лад і безпеку жителів України, а не служити інструментом загарбницької політики. Конституція української відновленої держави забезпечувала широкі права і вольності всім національним меншостям, як жодна інша держава в світі по сьогодні.

Поряд з цим українські державні діячі вже тоді передбачали тенденції до міждержавних об'єднань, про які серйозно розпочато розмову в західньому світі щойно після другої світової війни, а в Західній Європі їх здійснюють частково віднедавна. Справді, в багатьох відношеннях державна незалежність України була більш прогресивним явищем, ніж незалежність багатьох тогочасних і теперішніх нових держав. Своїм ідейним змістом українська державність і політична думка, не зважаючи на відносну слабкість українського руху

взагалі випередили тоді розвиток політичної думки в інших, більш цивілізованих країнах.

Другим пунктом на цій же таблиці нашого пам'ятника українського 2 січня є вимога нашого народу виконувати суверенну владу на всіх українських землях. Урочистим актом про об'єднання західноукраїнських земель зі східними та центральними областями України наші державні діячі в січні 1919 року відновили суцільність української території, яка існувала лише за володіння князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого і за короля Данила Галицького. Якщо усвідомити, що приблизно від 1340 року почавши, наші сусіди на різні лади ділили, обкраювали і краяли українську державну територію, а український народ жив під різними окупантами майже шістсот років, тоді велич закону про соборність Української Народної Республіки не має рівної собі в нашій історії. Це найбільше досягнення українців за останнє півтисячоліття.

Ця подія є наочним доказом державницької мудрости наших державних діячів того часу і ідеалізму та самопосягати значної частини народних мас, які домагалися тієї єдності і підтримали її. Тому сьогодні в українців уже немає ніяких сумнівів, що існує одна суцільна Україна і що ми як нація вже «є і будемо».

*

Ми сформулювали на трьох таблицях нашого уявного пам'ятника січневим роковинам три світлі написи. Ці написи говорять нам чітко, що у вирішальну годину Україна знайшла в собі силу проявити свої прагнення до державности, хоча вона збудилася до нового життя «в огні окраденна». Дивлячися з перспективи 1965 року на ці події, можемо сміливо і без сорому сказати своїм дітям, що ми справді горді революційним виступом наших батьків. Нашим батькам не пощастило встояти проти ворожої переваги, але їм пощастило принаймні закласти після віків неволі міцний фундамент під українську державність.

На цьому фундаменті ми всі будуємо наші програми, платформи та ідеології. Всі політичні українські групи — націоналісти і соціалісти, монархісти і республіканці — виходять із позицій, сформульованих актами 22 січня. На цьому фундаменті будують свої платформи і наші політичні центри: Державний Центр УНР, базований на традиціоналізмі, та Українська Головна Визвольна Рада, яка базується на революційній боротьбі ОУН та УПА.

Врешті, навіть ворог України — більшовицька Росія, перемігши її в першій турі мілітарно, мусів рахуватися з народними прагненнями і актами 22 січня. Москва хоч-не-хоч мусіла визнати Українську Народну Республіку — фактично і юридично. Коли ж Росія при доброзичливій допомозі сусідів і великодержав Заходу, окупувала Україну, тоді на місце УНР окупантові довелося поставити свою паперову радянську республіку. Таким чином після актів 22 січня повер-

нення до стану «єдиної неділимої Росії» з-перед 1917 року вже не було і не є можливе.

Тому, якщо сьогодні світ із подивом спостерігає, що на цьому фундаменті української державности далі ведеться боротьба проти Москви; тому, якщо сьогодні переважна більшість українських земель становить одне адміністраційне ціле; якщо на цій території існує велика промисловість і широка мережа шкіл, а українську сателітну державу допущено навіть до Об'єднаних Націй, тоді все це лише заслуга самих українців. Це результат українських народних зусиль, базованих на основних законах 22 січня. Все воно здобуте, ні в кого не випрошене і ніким не дароване. За всі ці здобутки «в Україні ще й досі люди мруть...»

Та не тільки в Україні. На чужині українські політичні діячі повсякчасно ризикують своїм життям за ці самі ідеали. З руки підступного ворога впали раніше: Симон Петлюра і Євген Коновалець. Після них, кілька років тому, загинули чільні представники покоління молодшого: Лев Ребет і Степан Бандера.

Український народ свідомий великої ціни, яку йому доводиться платити за свої основні права гідности і свободи.

У цій свідомості нам конечно виховувати наші молоді покоління у країнах нашого поселення. Заохотімо молодих українців не тільки піснями і концертами вшановувати роковини української державности, але й вивченням історії української визвольної революції. Своїми шляхетними властивостями ця революція не поступається ні в чому перед ідеями американської визвольної революції чи подібних зривів інших народів. Передаймо їм нашу віру в ці ідеали, а передусім передаймо їм нашу пошану до українців, які приблизно пів століття тому сумлінно виконали свій обов'язок. А тоді, коли ми самі особисто і наші нащадки розглядатимемо ці державні акти у трьох вимірах, не як пласкі дати на папері, тоді й ми додамо власний вклад у будівництво того, що зветься Україна!

В основу цієї статті покладено думки з доповіді, виголошеної на відзначуванні січневих роковин у столиці Канади Оттаві.

**ДАРІЯ РЕБЕТ: ПРО НАРОДЖЕННЯ
І НЕЗМАРНОВАНЕ БУТТЯ УГВР**

Хоч від створення Української Головної Визвольної Ради минуло двадцять років, все таки з різних причин не можна ще писати її повну історію, та й передчасні ще також різні детальні довідки і причинки, що вияснявали б розвиток подій чи участь окремих людей. Тому й легко будь-кому, відповідно до вподоби і догідної тенденції, нав'язувати явищам і процесам того часу довільно дібрані інтерпретації, «факти» і «уточнення» про те, «як то насправду було». Так, для прикладу, по широкій нашій діяспорі доводиться зустрічатися чи з запитаннями, чи твердженнями, що покійний Іван Павлович Багряний «був автором Платформи УГВР». І залежно від особистої настанови таких шукачів історичної істини це питання дістає різне звучання і набирає значення відповідної «адреси» до УГВР. В одному випадку — це викид, мовляв, нагрілися не своїм добром, в іншому — таки пряме засудження і «зловлення на гарячому»: адже Багряний — хвильовіст!

Отакий деталь це не тільки принагідна ілюстрація дуже спрощених мірил суттєвих вартостей, але й прикре свідоцтво розуміння чи, власне, нерозуміння самого сенсу найновішого етапу українського визвольного руху, що, кинувши старі тісенькі загумінки, розгорнувся у всеукраїнську ширину. І з такого погляду могло б бути зовсім несуттєвим — писав чи не писав Багряний платформу УГВР. Та коли вже на те пішло, то для самої історичної документації відповімо на це питання. Але засадничо порушуємо цю справу тому, що дійсні широкі людські пов'язання і схрещення різних духово-ідейних течій були притаманні для цілої доби, стали соціологічно істотними для формування дійових факторів визвольної політики цього часу і мали також безпосереднє позитивне значення для постання УГВР.

Щодо інтригуючого питання, то цікавим треба сказати: не був Багряний автором платформи УГВР і не був зв'язаний з підготовкою збору УГВР. Але тут же сміємо твердити, що, мабуть, тільки випадковість химерної дійсності вирішила, що так сталося. Багряний перед створенням УГВР і після цього був зв'язаний з визвольним підпіллям і з Закордонним Представництвом УГВР в час емігрування, вже й на чужині, даючи свою авторську працю на звернення і листівки (наприклад, до червоноармійців), також як добрий карикатурист. І головне, ставлення І. Багряного до революційного визвольного руху було, може, ближче і безпосередніше ще й тому, що його в'я-

зали тісні дружні взаємини з письменником Йосипом Позичанюком, який брав участь у підпільній боротьбі 40-их років, був учасником III Надзвичайного великого збору ОУН, був учасником I Великого збору УГВР і, як член УГВР, згинув на протибільшовицькому відтинку самостійницьких змагань.

І знову ж це тільки один уламок з цієї скалі різних пов'язань, але цей приклад знаменний для генерації, що в тій чи іншій формі співтворила визвольний процес і нову політичну думку. Давні учасники націоналістичного руху на Західній Україні зобов'язані з визнанням, вдячністю і повною об'єктивністю віднотувати для історії факт, що покоління Багряного-Позичанюка вирішально вплинуло на поширення державницького горизонту і на скерування революційної течії в русло реальних суспільно-політичних мірил; це покоління разом із національно свідомою молоддю осередніх і східніх українських земель скріпило етнічно й ідейно справді всеукраїнський і всенародний характер цього визвольного етапу.

І даремно хвилюються різні еміграційні патріоти з того приводу, що за двадцять років після постанови УГВР не тільки нагадуємо цей історичний момент, але і пов'язуємо його з актуальною дійсністю; що, з деякої перспективи, пробуємо аналізувати і робити підсумки бодай деяких елементів цього національно-політичного самоформування і поступу у розвитку національної спільноти. Подобається це чи ні усім сучасникам, все таки сім років наявного існування на українській землі і дії єдиного керівного центру, сам факт зформування ні від кого не залежної національної влади, що протистояла ворожому насильницькому режимові, диспонувала національними самостійницькими силами і спиралася на підтримку в народі — усе це, з погляду дальшої перспективи, мусить увійти в аналі об'єктивної історіографії, яка не знає порожнього місця там, де справді був розвиток і було життя. Дії, що обертали українську націю перед постановом політичного вакууму у знаменний воєнний період загальних світових зрушень, — не були ефемеридними і не проминули як епізод, не дивлячися, зрештою, на те, як довго діяли і збереглися окремі революційно-підпільні організації. Бойово-політичне підпілля, що у найважчих умовах двох окупацій інтенсивно виявляло себе понад одне десятиліття, могло вирости і утриматися тільки в суспільно-природних процесах на історично органічному ґрунті. Цей момент органічності унаочнюється не тільки практичним оперативним пов'язанням підпілля з широкими колами суспільства, але і змістом його програми, в тому числі й основоположних актів УГВР, що ілюструє питоменну динамічність доби і засвідчує актуальність національних прагнень.

*

При всій незалежності надрядної позиції УГВР і не зважаючи на те, що потреба й ініціатива створення політичного надпартійного центру безпосередньо народилася в Українській повстанській армії,

— не можна поминути факт, що постання такої керівної установи в тодішній ситуації було можливе тільки умовно, себто завдяки еволюції, яку перейшов націоналістичний рух чи, точніше, Організація українських націоналістів.

Як єдина на українській території активно і всеціло заангажована на всіх ворожих фронтах політична організація, ОУН сама мусіла пережити зміну своєї суспільно-програмової настанови, щоб бути внутрішньо здібною здати монополію своєї абсолютної політичної і революційної переваги в той час. Переходячи на широку базу державно-творчої суспільної синтези, ОУН мусіла виректися політично-директивних аспірацій, мусіла ревізувати тотально-аподиктичні світоглядово-доктринальні вимоги, мусіла сприйняти ідею демократії як зобов'язуючу для себе вартість, далі, як зміст, плян і методу державного будівництва і як актуальну плятформу взаємин із співдіючими національними силами; і, нарешті, націоналістична організація мусіла свій плян, побудований на схематичній догмі революції, виповнити реальним народно-соціалістичним сенсом, що мав стати основою співдії народу не лише з позицій абстрактного революційного принципу, але й задля вимог безпосередньо відчутного національного і гуманного інтересу. Цю перебудову ОУН завершила у себе на згаданому вже III зборі 1943 року (за рік до засновного збору УТВР) і скоро після того почала докладати зусиль до справи понадгрупового об'єднання самостійницьких сил і створення керівного революційного центру. З віддалі часу повинно стати більше видним, наскільки в цей спосіб зрілішою стала політична настанова у всеукраїнському значенні, зокрема в порівнянні до первісного, пробоево-динамічного і стимулюючого, але по-молодечому неповного, незрілого, емоційного і, зрештою, територіально обмеженого націоналістичного руху 20-30-их років.

У крайовій підпільній публіцистиці і у відповідних виданнях на еміграції багаторазово з'ясовувалося, як назрівала еволюція у націоналістичному русі і як прийшли до слова нові течії, що стали складовими елементами широкого всенародного визвольного руху. Тут хочемо тільки вказати на роль внутрішніх розвоєвих потенцій і на силу самобутніх первнів у політичному рості, що проходив різними формами у гармонії взаємних конструктивних пов'язань, впливів і природної внутрішньої стимуляції. Як у минулому на різних відтинках життя спліталися і доповнювали себе різні течії і еволюційні напрямки, що визрівали за різними внутрішніми кордонами України, так і тепер по цьому шляху пішов розвій дійових сил і концепцій.

Вищезазначена нова програма ОУН була рідною дитиною політичної плятформи УПА, тієї УПА, яка постала з ініціативи ОУН і розвинулася з збройних груп ОУН 1942 року. І тут ми знову доходимо до вищезаторкненої проблеми ролі середнього східноукраїнського покоління, що, навчене драматичним досвідом з підсоветської системи, зуміло в найбільш безпосередній спосіб скерувати увагу виз-

вольних революційних кадрів на суспільно-програмові питання. На широкій базі пробоевої діяльності націоналістичних похідних груп; на тлі стихійної настанови до самооборони народних мас перед знищенням і насиллям; при напливі до УПА безпартійних елементів або людей різних політичних переконань і напрямків, — передусім східні українці, що включилися в боротьбу, вплинули на чітке визначення протитоталітарного, соціально-гуманного, реально мобілізуючого програмового змісту, який переступив лінії дотогочасної однобічної націоналістичної ідеології, вийшов з рамок суспільно-елітарного егоцентризму і ввійшов у живий ґрунт національної і соціальної дійсності. УПА, що в тих умовах мусіла бути не тільки бойово-військовою силою, але й політичною, мусіла мати й свою всенародну програму, тим більше, що ще не було верховної політичної влади, збройною силою якої могли б бути повстанські кадри. Таку свою програму УПА зразу й заманіфестувала у зверненні до народу: «За що бореться УПА». І це був документально вихідний пункт демократизації революційно-визвольного процесу 40-50-их років. Сила нових визначень була така велика й переконлива, що цю саме програму УПА, подекуди майже в дослівному звучанні, прийняла ОУН на своєму III зборі, не зважаючи на те, що як окрема організація політично-партійного характеру не була формально зобов'язана до такого програмового наближення з понадпартійною формацією. Про цей період програмової обнови, організованої інтенсивності і стихійного росту, відчуваючи у безпосередній боротьбі ідейну і дійову насагу часу, генерал Тарас Чупринка 1948 року писав: «Починалася нова доба у визвольних змаганнях українського народу, нова доба в історії України» («До генези Української головної визвольної ради», бюлетень «Бюро інформації УГВР» ч. 2, на Україні).

З цим переходимо й до питання програмового змісту УГВР, що за окресленням тієї ж публікації творилася як «новий всеукраїнський загальнонаціональний центр — такий центр, який відбивав би новий стан національно-політичних відносин в Україні».

*

Отож щодо програми, точніше «Платформи УГВР», тут треба відзначити, що вже з першого погляду вражає велика схожість, у тенденції майже ідентичність, з вищезгаданою найновішою програмою ОУН, а тим самим і з її основою — політично-програмовою базою УПА. Одначе було б дуже помилково пояснювати це явище великою питомою вагою членів ОУН у цілому визвольному русі і його окремих формаціях, бо постановя платформи УГВР ніяк не пов'язане з націоналістичними впливами. Незалежно від ролі УПА у самій ідеї створення найвищої політичної влади і незалежно від заходів проводу ОУН, що через свою окрему комісію шукав контактів до можливих співтворців спільного центру, без попереднього порозуміння і будь-яких сугестій — проект платформи прийшов з іншого бо-

ку. Його автором була людина старшого покоління, з доби і політичного клімату Центральної Ради. Без суттєвих змін після обговорення проекту на нарадах доволі широкого і різноманітного своїм складом ініціативного комітету, з невеликими поправками була збором УТВР прийнята платформа, запропонована діячем давнішого соціалістичного напрямку, членом Центральної Ради Василем Потішком.

І коли розглядати головні ідеї цієї програми, то знову доводиться зробити рівночасно і друге паралельне ствердження: дух її зовсім відповідає тенденціям законодавства Центральної Ради. Виходячи з самозрозумілих заłoженнь національно-державного принципу, «Платформа» акцентує «забезпечення народно-демократичного способу визнання політичного устрою в українській державі», ідею особистої свободи, вільного розвитку національної культури та «забезпечення справедливого соціального ладу». У соціально-економічній ділянці, зокрема в аграрному питанні і промисловості, виявляється така ж тенденція рівноваги між вільною трудовою ініціативою і регулюючою та контрольною ролю держави, що має забезпечити потреби цілоти нації. Зокрема в обох програмах однаково чітко виступає засада рівності всіх громадян перед законом та «забезпечення громадянських прав усім національним меншостям на Україні». Щодо моралі і політики у міжнародних стосунках, то у платформі УТВР сказано: «УТВР змагає до порозуміння і прагне мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу». Зрештою, у цьому питанні і в універсалі, прийнятому I збором УТВР говориться: «... з нашими сусідами український народ бажає жити в добросусідських взаєминах».

Зовсім зрозуміло, що у співтворців і членів УТВР не націоналістичного напрямку мусіла бути деяка настороженість щодо впливів групової націоналістичної ідеології, і це теж якоюсь мірою знайшло вислів у платформі УТВР, тим більше виправдано, що в ОУН, перед її програмовою перебудовою, мали вплив чужі авторитарно-тоталітарні тенденції. Тому, зрештою, з повною активною співзвучністю членів ОУН в УТВР платформа УТВР у кількох місцях забезпечує нову установу перед небажаними аплікаціями справа чи зліва і перед фальшивими інтерпретаціями її структури та й взагалі самобутнього характеру всенародного визвольного руху. Вже у першому пункті цієї «Платформи» сказано про те, що «ніякий чужий політичний та соціальний устрій» не піде на користь народів; а далі у тексті підкреслюється, що «боротьба за національну самостійну державу може бути успішна тільки при умові, що вона буде здійснюватися незалежно від політичних впливів сторонніх сил», і стверджується факт: «УТВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх сил і чинників».

Не від речі буде згадати ще про деякі, ніби дрібні моменти, які однак вказують на здорове поєднання різних тенденцій. Отож у

порівнянні з програмою ОУН, що була однорідною організацією, програмові позиції УГВР мають у дечому більше ліберальні формулювання. Це стосується передусім до більшого наголошення вільної ініціативи у господарській діяльності, зокрема у допущенні вільної торгівлі, а також у підкресленні вільної форми землекористування, тоді як у первісній програмовій постановці ОУН з 1943 року (без уточнень і доповнень з 1950 року) передбачалося не тільки індивідуальне, але й (залежно від волі селян) колективне користування землею і була мова про національно-державну організацію великої торгівлі.

Ясно, що тут не йдеться про перенаголошування казуїстичних класифікацій таких чи інших програмових тонкостей. Ідеться тільки про ілюстрацію загальної настанови, що з огляду на людський склад не була випадковою: в УГВР мусіли зустрітися різні політично-соціальні напрямки, від ментальности, що формувалася в системі більшовицьких діалектичних протиріч, через давні соціалістичні і націонал-демократичні переконання до націоналістичної школи і правих прихильників гетьманської держави і прихильників господарського лібералізму. І з цього погляду треба відзначити знову один конструктивний державницький момент. Хоч дискусії на I Зборі УГВР щодо програмових питань не були зовсім спокійні, в остаточному висліді речники консервативних і ліберальних тенденцій, що були помітно в меншості, зуміли піти на компроміс, льояльно приймаючи ухвалену «Платформу» як базу спільної визвольної боротьби. А невимушена, у певному сенсі спонтанна програмова спорідненість між народно-соціальною законністю Центральної Ради, ідейно-політичною базою УПА, програмою ОУН і платформою УГВР є живим показником спільних джерел і органічної природи державницько-визвольних процесів нашого століття, що всі разом взяті належать до одного історично-політичного комплексу тяглости, послідовности і реалізації внутрішньо пережитого, але практично не довершеного національно-соціального ідеалу.

*

Серед лісів, на затишній відлюдній галявині у свіжо відновленому лісницькому хуторці відбувався перший збір УГВР. Очевидно, він організувався таємно з застосуванням різних засобів обережності і безпеки. Але вже само улаштування приміщення на більшу кількість людей, доїзди і зв'язки, прохарчування і військова охорона — усе це втягнуло у співдію не тільки цілий курінь УПА і організаційний апарат ОУН, але якоюсь мірою також і навколишнє населення. В оточенні панувала таємничість напіврозкритої таємниці: з цікавістю і збуджено пошептував народ про якісь великі наради, про «український уряд» і «парламент».

У піднесеному душі траплялися такі окреслення і у підпільних виданнях. Але це віддавало не формальноправні конструкції, а політичну атмосферу і дійсне становище, в якому УГВР оперативно дис-

понувала національними силами, суверенно володіла не тільки підпорядкованими організованими формаціями, але якоюсь мірою і народними масами, опікувалася і хоронила, в міру можливостей, загрожених, несла відповідальність за політичне обличчя українства.

Тут відразу спішимо заспокоїти деяких еміграційних патріотів, які ще й тепер турбуються питанням політично-правного характеру УГВР, що на своєму основоположному зборі УГВР статутowo оформилася не як «уряд», а як «верховний орган українського народу в його революційно-визвольній боротьбі за українську самостійну соборну державу». Таке формулювання прийнято, зрештою, у той час, коли було очевидним, що у безпосередній боротьбі на українській території УГВР не мала «конкурентів», охочих до керування життям у тих умовах. Не зважаючи на силу і значення політично-морального фундаменту, УГВР бракувало формально-правних елементів для повноти державно-урядових прерогатив, і їх вона не хотіла, і не мала потреби присвоювати. Тому й у будові і устрої УГВР зайвим було б шукати за доскональними класично-устроєвими схемами, на яких базуються верховні державні органи у нормальних умовах явного громадсько-політичного життя і загального конституційного волевиявлення народу. Одначе треба підкреслити, що, попри всі практичні труднощі, УГВР оформилася на демократичному принципі не тільки декларативно, але й устроєво, засадничо застосовуючи розмежування законодавчої, виконавчої і судової влади і забезпечуючи скріплену відповідальність та контрольність і взаємне пов'язання для переборення підпіллям зумовлених перешкод у виконуваних функцій окремих органів чи цілості.

Та все ж таки справу репрезентативності новоствореної керівної установи треба міряти специфічним станом тодішньої внутрішньополітичної дійсності, в якій таки не «весь народ» дав представників до підпільного керівництва, всупереч тому, як це часом спрощено окреслювано. На жаль, не тільки тому, що в умовах ворожої окупації і підпільної боротьби не було б можливим загальне демократичне голосування і всенародні вибори, але передусім і тому, що, крім однієї ОУН, не існували або активно не ангажувалися у революційно-визвольний зудар інші політичні організації, — не були в УГВР представлені різnorodні організовані формації. Були тільки індивідуально активні речники різних політичних середовищ і напрямів, громадяни-державники, що готові були спільно прийняти одну політичну платформу і стати на революційний шлях боротьби. У такій ситуації, очевидно, також класична конституційна форма про «джерело влади» у конвенціональному розумінні не може бути прикладена до устроєвих мірил УГВР. Якщо у «тимчасовому устрої УГВР» говориться, що «джерелом влади УГВР є воля українського народу», то тут же й уточнюється, що мова йде про волю, «виявлену в самостійницьких змаганнях всіх діючих сил народу». І на ділі тільки такий, дійовий, критерій міг бути і був реальним

показником народного волевиявлення. Це було справжнє, в той час єдине, незалежне і підметне волевиявлення нації в її історичному рості. Тим не менше однак сам факт, що УГВР створилася за індивідуальним добром і не могла бути побудована на фракційному принципі, бо не було «фракцій» — був і залишився, у соціологічному розумінні, її слабкістю; та не тільки її, але цілого українського суспільства, що у час найбільшої екзистенціально-політичної загрози не спромоглося на відповідну динаміку традиційних суспільно-політичних верхів.

Але, з другого боку, цей факт не применшує історично-політичного значення УГВР як фактора дії, революційної ініціативи, політичного стимулу і зародка сили, що за інших умов, при іншому розвитку подій міг і повинен був стати справжнім реальним почином для державних завершень. Колись Центральна Рада починала свій історичний похід з скромної ініціативи Товариства Українських Поступовців, при чому на першому щаблі ця ініціатива зупинилася на зформуванні громадської установи. І тільки з загальним розвитком воєнно-революційних подій, за явного вибуху і стихійного підйому народних сил розрослася ця інституція у широке представництво з участю політичних партій.

Та в час свого ставання УГВР не перескакувала подій, не збиралася засідати на урядових і парламентських стільцях майбутньої суверенної держави. Вона мала перед собою передусім пекучо актуальні завдання, і, на довшу мету, мала концепцію державного будівництва.

*

Завдання керівного центру «на поточний день» окупаційного терору і кінцевої самооборони народу мусіли бути скеровані на можливо найдоцільніше опанування становища, і так справді й розвивалося життя; у діях тодішнього підпілля паралельно збігалися дві течії: спонтанний фермент серед zagrożеної і гнівної народної маси і плянові передбачування та порядкуюча сила підпільної організації. Не допустити до пасивного знищення, але, керуючи доцільно народною енергією, запобігати передчасним, відчайдушним виступам, оберігтися від хаосу нескоординованих, політично не підбудованих акцій, — оце були завдання політичного керівництва, які спершу, силою факту, лягали тільки на ОУН і УПА, а потім власне, перейшли на центр. Надати політичний зміст резистансові було кінцеве для нього, щоб не змарнувати народних потенцій без політичного виправдання і спрямування на позитивну, хоч би й дальшу мету. Це пляново скероване політичне русло було заборолом не тільки проти ворожого політичного зловживання і фальшування української державно-політичної думки; політичне керівництво перестерігало у той час, бодай якоюсь мірою, і перед фізичним зужиттям прямо по боці одної з воюючих сторін чи в гущі нібито «стихійно народного спротиву», як це було з організуванням більшовицького партизанського руху

на деяких теренах. Тепер можна, мабуть, не помиляючися, оцінити, що в міру поглиблювання жахливого становища народу, при відсутності політичного керівництва мусіло б з часом дійти до повного розгублення народної стихії на чужих бездоріжжях і до беззмістового знищення і самознищення без політичного надбання.

З такого погляду революційно-політична дія була потребою часу незалежно від того, як далеко стояла можливість безпосередньої реалізації державного будівництва.

Тут треба сьогодні ясно сказати, що революційне підпілля враховувало і деякі можливості шансів для державних завершень. Можливо, надто оптимістично. Але під кінець війни, при пересуванні фронтів по українській території, не було, мабуть, ніде упевнених прогнозистів, які безпомилково передбачали кінцевий розвій подій. Українські підпільні сили ставили собі за священний обов'язок у всякому разі не дати себе заскочити подіям і бути пригтованими на різні ситуації. Умовно були брані до уваги можливості різних зрушень на тлі воєнного виснаження ворогів, хаос, розклад і зудар протиріч розхитаної більшовицької насильницької системи і, нарешті, також і зміни у міжнародному укладі сил і взаємин; не виключалося назрівання вирішальної стадії боротьби, і ці моменти знайшли також відбиток у офіційних актах УГВР, її «Платформі» і «Універсалі».

Так чи інакше, стоячи перед перспективами різних ситуацій, УГВР взялася за ведення одної із найважчих форм боротьби; озброїлася політично і технічно до якнайдовшого перетривання. Але на випадок безпосередньої шанси державного будівництва вона виразно визначила і обмежила свою роллю на час «до здобуття державности і створення органів незалежної влади в Україні». Зобов'язуючися «скликати перше українське всенародне представництво», УГВР у своїй платформі заздалегідь програмово визнала народ, його суверенну волю одним повноправним джерелом державної влади.

Незалежно від дальшого розвитку подій і не дивлячися на те, коли і в яких умовах у майбутньому ця воля народу зможе проявитися у всій своїй повноті, — довгорічна підтримка і співдія народу з його верховним керівництвом, разом з демократичним принципом програмової і організаційної природи УГВР, — усе це разом доповнило український історичний розвиток новою вартістю дійової національно-суспільної інтегральности. Від Української Центральної Ради до сучасного світового процесу емансипації і формування нових націй, процесу, який вказує на універсальність національної ідеї в рості — на Україні прокладено ще один етап реалізації цієї ідеї, що була стимульована традицією і поступом водночас.

ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

**БОГДАН ВИНАР: МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДІВ НА ЕМІГРАЦІЇ**

(Частина друга)

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА (II) — УКРАЇНЬСЬКА ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ І УТГІ

В порівнянні з Українським вільним університетом (УВУ) більше значення у розвитку економічної науки мала Українська господарська академія (УГА) в Подєбрадах, створена в 1922 році з ініціативи Українського громадського комітету в Празі. Це була перша українська технічно-господарська школа.

На початку 1922 року організаційна комісія для заснування академії — в складі М. Шаповала, О. Мицюка, В. Старосольського, Б. Матюшенка, С. Гольдельмана, Б. Мартоса та М. Коцюри — нав'язала листування з членами Всеукраїнської спілки сільсько-господарських техніків у Варшаві (І. Шовгенів, Б. Іваницький та інші) і з колами української професури в Чехо-Словаччині, так що вже 28 квітня 1922 могла відбутися перша нарада професорів академії. Діяльність УГА (як також і Українського технічно-господарського інституту — УТГІ) докладно описана в збірниках «Українська господарська академія в ЧСР — 1922-35» (Нью-Йорк, 1959) та «Український технічно-господарський інститут» (Нью-Йорк, 1962); з давніших джерел належить згадати довідку «Українська господарська академія в ЧСР» («Записки УГА», том I, Подєбради, 1927, стор. 365-406).

Навчання в УГА відбувалося на трьох факультетах: економічно-кооперативному, агрономічно-лісовому та інженерному. В складі першого факультету були такі відділи: економічний, кооперативний та статистичний; економічний відділ мав секції: банкову, промислову, консульської служби та торговельної агентури за кордоном і місцевого самоврядування. В рамках цього факультету були формально затверджені 20 катедр: народного господарства, теорії статистики, господарської статистики, економічної географії, економічної політики, соціальної політики, фінансової науки, рахівництва, приватної економії, соціології, державного та міжнародного права, адміністративного права, приватного права, історії кооперації, теорії кооперації, споживчої кооперації, кооперації продуцентів, місцевого самоврядування, суспільної гігієни та санітарії (термінологія назв залишена без змін).

Якщо взяти до уваги факт, що за весь час існування УГА в її складі було 35 професорів та 19 доцентів (тут не враховано 26 професорів чеських високих шкіл і запрошених фахівців-викладачів),

то очевидно аж 20 кафедр для економічно-кооперативного факультету було завеликою кількістю, при чому не всі кафедри були належно обсажені, а деякі з них взагалі не проявили будь-якої серйознішої діяльності. Як в УВУ, де більше наголошувано правові та історичні дисципліни, програма навчання в УГА не була належно збалансована. На це склалися різні причини, в першу чергу великі фінансові труднощі та постійна пливкість професорського складу. До негативних моментів треба, мабуть, зарахувати також надмірну увагу до кооперативних і технічних дисциплін, про що свідчить існування аж чотирьох кафедр для кооперативних знань та окремої кафедри для рахівництва. З другого боку, саме така структура програми навчання великою мірою виправдувалася потребою перевишколу значної кількості української інтелігенції, зокрема військової еміграції, що тоді перебувала на території Чехо-Словаччини. При цьому не можна поминути також факт, що більшість професорів УГА в минулому працювала як кооператори і виявила свої наукові зацікавлення саме в цій ділянці.

Як у випадку УВУ, наведемо список осіб, які в різний час викладали економічні дисципліни в УГА.

Бородаєвський Сергій, звичайний професор УВУ та УГА, викладав загальну історію кооперації і кредитову кооперацію;

Бочковський Ольгерт Іпполіт, доцент, — соціологічні дисципліни; Гольдельман Соломон, доцент, пізніше професор, — економічну політику, зокрема політику промислову і торговельну;

Доманицький Віктор, професор соціології УВУ, — соціологічні дисципліни і сільсько-господарську політику;

Добриловський Микола, доцент, згодом професор, — політичну економію та фінанси;

Івасюк Іван, лектор для кооперативного рахівництва;

Коберський Карло, лектор, пізніше доцент, — приватну економію;

Мартос Борис, доцент, згодом професор кооперації, — теорію кооперації і про споживчу кооперацію;

Матюшенко Борис, професор, — соціальну гігієну і санітарні науки;

Мацієвич Кость, професор, — сільсько-господарську політику і громадську агрономію;

Мицюк Олександр, професор політичної економії УВУ та УГА, — господарську історію, політичну економію та економічну політику;

Моралевич Яків, лектор, пізніше доцент, — рахівництво і фінансову математику;

Садовський Валентин, з 1925 року доцент, згодом професор, — соціальну політику та економічну географію;

Тимошенко Володимир, з 1922 року доцент, згодом професор, — економічну географію та економічну політику;

Фролов Леонид, професор, викладав ряд курсів з ділянки цукрової промисловості і технології цукроварства;

Шрамченко Левко, з 1922 року доцент, — теорію статистики;

Щербина Федір, з 1922 року професор, — теорію статистики та історію статистики.

Юридичні науки викладали на економічно-кооперативному факультеті: Бич Лука — місцеве самоврядування і торговельне право, Ейхельман Отто — адміністраційне і міжнародне право, Лащенко Ростислав — цивільне право, Старосольський Володимир — державне право.

За час існування УГА економічно-кооперативний факультет проробив велику педагогічну працю: цей факультет закінчило 167 осіб з титулом інженера-економіста, і з-поміж них деяка частина ще й сьогодні працює в ділянці економічних наук. Також професори УГА не тільки брали участь у науковому та суспільно-громадському житті української еміграції в ЧСР, але також активно співпрацювали з чеськими й іншими чужинецькими науковими установами, зокрема з чеською Хліборобською академією в Празі.

Однак найбільшою заслугою УГА з погляду потреб української економічної науки є її дуже широка видавнича діяльність. Щодо випуску фахової літератури УГА безперечно вибивається на перше місце в порівнянні з УВУ чи навіть з усіма українськими високими школами в Західній Німеччині в період після другої світової війни. За приблизними підрахунками («Українська господарська академія в ЧСР», Нью-Йорк, 1959, стор. 78) заходами або за допомогою УГА видано 229 назв книжок з 2 149 аркушами друку, в тому числі 803,9 аркуша з ділянок економіки, правознавства, соціології та споріднених дисциплін. Щоб забезпечити студентів підручниками, видавано передусім виклади літографічним способом. І хоч багато з цих підручників сьогодні не посідають спеціальної наукової вартости, не вільно забувати, що саме при їх допомозі збагатилася українська економічна термінологія і з цього погляду видання УГА відіграли в історії української економічної науки дуже велику роль.

Для випуску підручників існувало при УГА окреме «Видавниче товариство», яке фінансувало ці видання. Ці підручники мали низькі тиражі, так що сьогодні багато з них годі розшукати. Заходами згаданого товариства появилось коло 130 назв, у тому числі понад 20 підручників з ділянки економічних наук. На жаль, не маємо навіть докладніших бібліографічних даних для всіх назв, тому спробуємо подати принаймні короткий реєстр найважливіших позицій. Отож видано високошкільні підручники 12 професорів та доцентів: С. Бородавського «Історія кооперації» (1924, 658 стор.), «Теорія і практика кооперативного кредиту» (1925, 367 стор.) і «Історія кооперативного кредиту» (Прага 1923, 216 стор.); С. Гольдельмана «Економія промисловости» (1924, 364 стор.) і «Міжнародна господарська політика» (випуск I, 192?, 256 стор.); М. Добриловського «Короткий курс фінансової науки» (т. I, 1924, 255 стор., і т. II, 1924, 222 стор.); І. Івасюка «Рахівництво кооперативних товариств» (1924, 72 стор.), «Банкова справа» (1925) і «Рахівництво кредитових кооперативів»

(1924, 91 стор.); К. Коберського «Приватна економія. Економія підприємства, загальна» (1925, 493 стор.); Б. Мартоса «Теорія кооперації» (ч. I, 1924, 246 стор.); О. Мицюка «Історія політичної економії» (т. I, 1922, 254 стор., і т. II, 1923, 136 стор.) і «Аграрна політика» (т. I, 1925, 478 стор., і т. II, 1925, 72 стор.); Я. Моралевича «Фінансові обрахунки. Контокоренти і калькуляція» (ч. I та II, 1924, 234 стор.), «Комерційна арифметика. Загальна частина» (1924, 327 стор.) і «Курс загального рахівництва» (1925, 390 стор.); Соковича «Залізнична політика» (ч. I, Загальна, 1925, 216 стор.); В. Тимошенка «Вчення про світове господарство» (1923, 402 стор.), «Вступ до вчення про світовий ринок» (1922, 70 стор.) і «Економічна географія» (1923, 66 стор.); Л. Фролова «Цукроварство» (192?, 618 стор.); І. Шовгенева «Сільсько-господарська техніка» (192?, 249 стор.) і Ф. Щербини «Статистика. Історія статистики і статистичних установ» (1923, 133 стор.) та «Основи світової сільсько-господарської статистики» (1925, 284 стор.).

Крім підручників, що появлялися літографічним способом, студенти і деякі професори видали багато скриптів, зокрема з ділянки технічних наук, як також і деяких економічних дисциплін. На жаль, нам не відомо, чи зберігся повний комплект цих видань, поскільки скрипти викладів розмножувалися в надто обмеженій кількості. З цікавіших скриптів можемо назвати тільки такі позиції: С. Бородаєвського «Кооперативний збут» (213 стор.), Р. Димінського «Гроші і банки» (364 стор.), М. Добриловського «Митна справа» (183 стор.), О. Ейхельмана «Промислове право» (110 стор.), В. Садовського «Охорона праці» (325 стор.), П. Терпила «Товарознавство» (460 стор.) і Б. Мартоса «Кооперативна ревізія» (169 стор.).

Дуже мало вивчена студійна праця численних семінарів УГА з ділянки економічних наук, де саме вивчалися питання, посередньо чи безпосередньо зв'язані з економікою України. Нам відомо, що до 1927 року студійна праця велася в таких семінарах: семінар політичної економії — керівник проф. О. Мицюк; семінар фінансової науки — керівник доц. М. Добриловський; семінар місцевого самоврядування — керівник проф. Л. Бич; семінар соціології — керівник доц. О. І. Бочковський; семінар приватного господарства — керівники доценти К. Коберський та Я. Моралевич; семінар статистики — керівники проф. Ф. Щербина та доц. Л. Шрамченко; семінар прикладної економії — керівники професори В. Тимошенко та С. Гольдельман; семінар кооперації — керівники професори С. Бородаєвський та Б. Мартос; семінар сільсько-господарської економії — керівник проф. К. Мацієвич.

Деякі семінарійні праці були видані у формі скриптів. Так, наприклад, розмножено 9 рукописів Кабінету приватного господарства, в серії якого, крім деяких перекладів німецьких праць, появилися також збірні праці (за редакцією К. Коберського) — «Техніка торгівлі товарами» і «Матеріяли по організації фабрики». З

оригінальних праць слід назвати розвідку Р. Димінського «Напрями повоєнної доби в кредитуванні торгівлі» (1927). Літографічним способом появилися також праці Кабінету народного господарства, і в цій серії найцікавішою публікацією є збірник «Господарські нариси» за редакцією В. Тимошенка та С. Гольдельмана. Звіт з праці цього кабінету поданий у розвідці Л. Биковського «Кабінет народного господарства УГА» (1925, 22 стор.), але, на жаль, нам не вдалося розшукати цю розвідку. Із студентських праць слід назвати розвідку В. Сахна «Аграрна політика радянської влади» (1925, 50 стор.) і О. Кіцери «Земельні відносини в Східній Галичині» (1925, 58 стор.).

У 1927-31 рр. заходами УГА появилися друком три томи періодичного видання «Записки Української господарської академії в ЧСР», де опубліковано чимало цікавого економічного матеріалу. З цікавіших праць, що появились у «Записках» слід назвати розвідки М. Добриловського «Оподаткування селянських господарств на радянській Україні» (т. I, 1927) та «До питання про вплив господарської кон'юнктури на надходження господарських податків», т. II, 1929). Перша розвідка — це фактично уривок з більшої праці п. н. «Система простих податків на Україні», яка, на жаль, ніколи не появилася в цілості друком. Добриловський коротко характеризує дореволюційний податок на теренах колишньої Російської імперії і запроваджений у 1921 році натуральний податок. Більша частина праці присвячена вивченню змін у податковій структурі СРСР за 1922-26 роки, при чому автор дуже докладно аналізує податкову реформу від 25 квітня 1926, подаючи статистичні інформації про податкову скалю для України. З уваги на використання багатої і сьогодні мало доступної літератури праця Добриловського викликає ще й тепер поважний науковий інтерес.

Цікаве питання економічного районування України опрацював В. Садовський у двох розвідках «До поняття економічного району» («Записки УГА», т. I, 1927) та «Районізація України» (т. III, 1931). Історичній проблематиці присвячена стаття лектора В. Сапінського «До історії економічної думки на Україні» (т. II, 1929), в якій обговорена наукова діяльність М. Зібера. З інших статей у «Записках УГА» треба згадати такі (всі в тому I): С. Бич, «З сучасних тенденцій у господарстві французької самоуправи»; С. Бородаєвський, «Принципи кооперативного законодавства» та «Селянський кредит сільсько-господарський кооперативний у Чехо-словацькій Республіці» (т. II); С. Гольдельман, «Нарис по теорії акційного підприємства»; Б. Мартос, «Клясифікація кооперативів»; Ф. Щербина, «Клясифікація потреб населення у світлі бюджетних даних»; К. Коберський, «Підприємство як організм».

*

У 1928 році УГА, що до того часу була підпорядкована міністерству закордонних справ ЧСР, перейшла у відання міністерства

хліборобства. З цим були зв'язані великі обмеження щодо фінансових асигнувань з боку чеського уряду, і тоді почалися поважні фінансові труднощі для УГА. Коли ж у 1931 році виникло питання ліквідувати УГА, вирішено створити «Товариство прихильників УГА», завданням якого було далі фінансувати діяльність академії. Однак скоро виявилося, що це товариство не буде в стані забезпечити УГА, і тоді постав плян заснувати Український технічно-господарський інститут (УТГІ) заочного навчання (формально заснований 12 грудня 1932), щоб таким чином затримати принаймні у зміненій формі академію, при чому педагогічний персонал УГА вів би навчання в УТГІ. З 1 січня 1936 УГА перестала існувати і всі її архіви, бібліотеку та майно перебрав УТГІ. З того часу УТГІ, який з 1932 року був тільки придбівкою УГА, почав діяти самостійно, як висока школа заочного навчання.

Педагогічна праця в УТГІ велася у змінених формах, однак за навчальними плянами, опрацьованими в УГА. УТГІ мав три відділи: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний і хемічно-технологічний. Відділ економічно-кооперативний посідав два підвідділи: кооперативний і промислово-торговельний. З 12 листопада 1936 при цьому відділі створено ще підвідділ — високу школу політичних наук; з 1 квітня 1937 при хемічно-технологічному відділі відкрито технікум сільсько-господарської промисловости. Протягом 1932-1937 рр. до УТГІ вписалося на студії 749 осіб, у тому числі 226 осіб в економічно-кооперативному відділі.¹⁾ Впродовж 1932-39 рр. загальна кількість студентів УТГІ становила 1 003 особи, а за 1940-44 аж 7 017 осіб.²⁾

Не зважаючи на збільшення кількості студентів, УТГІ мав за період німецької окупації ЧСР цілий ряд поважних труднощів, зокрема в справі кольпортування своїх видань на терені Галичини та Волині.

У квітні 1945 УТГІ припинив свою діяльність у Подєбрадах, а частина професури виїхала в Західню Німеччину. Як уже сказано, професура УТГІ з незначними змінами та доповненнями складалася з колишніх професорів УГА.

У зв'язку з заочним навчанням УТГІ видав 71 підручник, з чого частина була переробкою раніше виданих текстів УГА. З важливіших підручників з ділянки економічних наук треба назвати такі: Безкровний К., «Торговельне рахівництво» (22 лекції, 272 стор.); Безкровний К., «Фабричне рахівництво» (4 лекції, 132 стор.); Бородаєвський С., «Кооперативний кредит» (18 лекцій, 170 стор.); Добриловський М., «Політична економія» (36 лекцій, 305 стор.); Коберський К., «Головні засади організації підприємства» (128 стор.); Мартос Б., «Теорія кооперації» (перероблене видання, 18 лекцій, 145

¹⁾ Наріжний С., «Українська еміграція», Прага, 1942, стор. 169.

²⁾ Збірник «Український технічно-господарський інститут, 1932-1952», Нью-Йорк, 1962, стор. 37).

стор.); Моралевич Я., «Основи рахівництва» (перероб. вид., 10 лекцій, 109 стор.); Моралевич Я., «Калькуляція фабрична, торговельна і банківська» (13 лекцій, 168 стор.); Моралевич Я., «Контокоренти» (перероб. вид., 8 лекцій, 80 стор.); Моралевич Я., «Комерційна арифметика» (перероб. вид., 15 лекцій, 138 стор.); Садовський В., «Світове господарство» (12 лекцій); Садовський В., «Економічна географія» (11 лекцій, 78 стор.); Шрамченко Л., «Основи теорії статистики» (25 лекцій, 268 стор.); Фролов Л., «Цукроварство» (перероб. вид., 12 лекцій, 124 стор.); Фролов Л., Іванис Б., Чередіів В., Зайцев М. та Кучеренко В., «Товарознавство» (67 лекцій, 608 стор.); Яковлів А., «Торговельне право» (24 лекції, 209 стор.).

*

Серед професорів УГА-УТГІ одним з найвизначніших науковців-економістів був теоретик кооперативізму Сергій В. Бородаєвський (1870-1942). Він відіграв поважну роль вже в дореволюційному державному апараті Російської імперії, будучи директором департаменту міністерства торгівлі і промисловости в Петербурзі. Під час визвольних змагань С. Бородаєвський брав активну участь у творенні українських центральних кооперативних установ і був головою Всеукраїнського союзу виробничих кооператив, як також і товаришем міністра торгівлі і промисловости в уряді гетьмана П. Скоропадського. У 1919 році, на еміграції, викладав у Міжнародній академії в Брюсселі, в 1921-22 рр. — в паризькій Сорбонні, а з 1923 — в УВУ та УГА. Перу проф. С. Бородаєвського належить коло 50 великих наукових праць українською, російською, чеською, французькою та іншими мовами. Майже всі його праці присвячені вивченню кооперативного питання і ролі кредиту у розвитку сільського господарства. Перша його праця появилася 1900 року французькою мовою, що була його магістерською дисертацією про ролі кредиту в Росії.³⁾ У 1904 році він опублікував дві статистичні розвідки про значення кооперації та кредиту для сільсько-господарської промисловости, а в 1912 році — порівняльну студію про кооперативний рух серед слов'янських народів.⁴⁾ Ця праця була згодом використана ним у монографії про історію кооперації, що через 13 років появилася українською мовою в Празі. З інших його праць слід відзначити розвідку про спорудження кооперативних елеваторів для збереження зерна, статистично-історичну студію про ролі земств у розвитку дрібної промисловости і посібник для вивчення дрібних форм сільсько-господарського кредиту на кооперативних заса-

³⁾ «Crédit populaire en Russie», St. Petersburg, 1900.

⁴⁾ «Кооперация» (Свод трудов местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности), Петербург, 1904;
«Кредит» (Свод трудов местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности), Петербург, 1904;
«Кооперация среди славян», Петербург, 1912.

дах, який дочекався аж семи видань. Ці праці появилися російською мовою в 1915 році.⁵⁾

Працюючи в УВУ та УГА, проф. С. Бородаєвський брав також активну участь у праці різних чужинецьких наукових та професійних установ, зокрема в Міжнародному кооперативному союзі, і публікувався у фаховій кооперативній пресі. Його високошкільні підручники належать до найкраще опрацьованих довідників у ділянці кооперативної науки. Але найбільшою його заслугою для української економічної науки є видання монументальної праці «Історія кооперації» (Український громадський видавничий фонд, Прага, 1924, 438 стор.). Названа праця є другою редакцією раніше виготовленого ним рукопису п. н. «Історія кооперативного руху в різних країнах», що його автор передав паризькому відділові «Дніпросоюзу» в 1922 році для опублікування. На жаль, «Дніпросоюз» чомусь цієї праці тоді не видав. С. Бородаєвський вирішив свою працю ґрунтовно переробити та доповнити, і вона появилася в Празі. Український громадський видавничий фонд у Празі, що був створений з ініціативи Українського громадського комітету (УГК) в ЧСР під головуванням Микити Шаповала, має великі заслуги щодо видань цілого ряду цінних наукових праць (Правові основи УГК з'ясовані у звіті «Три роки праці, 7.VII.1921-7.VII.1924», Прага, 1924, 102 стор.).

Праця С. Бородаєвського «Історія кооперації» має 19 розділів, в яких обговорюються не тільки теоретичні питання кооперативного руху, але також історичний розвиток кооперативних організацій у Західній Європі. Там детально наświetлене кооперативне життя на Україні, в Росії, Польщі, Чехо-Словаччині та Угорщині і в скандинавських та балканських країнах. Окремі розділи присвячені Америці, Азії та Африці і міжнародним кооперативним об'єднанням. Як уже раніше відзначувано в численних чужомовних та українських рецензіях, історична монографія С. Бородаєвського своєю методологічною побудовою і поданням фактичного матеріялу набагато перевищує подібні праці французьких, німецьких та англійських⁶⁾ авторів, у тому числі також і відому працю Кулеманна,⁷⁾ що на той час уважалася найповнішою історією кооперативного руху в Західній Європі. На нашу думку, монографія проф. Бородаєвського ще й сьогодні залишилася найповажнішим досягненням української економічної літератури в ділянці кооперативної науки.

Крім С. Бородаєвського, питанням кооперації цікавився також відомий кооператор, знавець споживчої кооперації проф. Борис Мартос, який під час визвольних змагань посідав цілий ряд ва-

⁵⁾ «Зернохранилища, элеваторы и кооперативный сбыт хлеба», Петербург, 1912;

«Кооперация, земства и кустарная промышленность», Петербург, 1915; «Сборник по мелкому кредиту», 7 изд., Петербург, 1915.

⁶⁾ Hubert-Valleroux, «La coopération», Paris 1904; Crueger (1892); Fay (1909).

⁷⁾ Kulemann W., «Die Genossenschaftsbewegung», 1922.

жливих постів у державному апараті УНР: секретаря земельних справ Центральної Ради, голови Всеукраїнського кооперативного комітету, міністра фінансів, а згодом голови ради міністрів УНР. На еміграції Б. Мартос далі бере активну участь у громадському та політичному житті і є одним з засновників УГА. Працюючи доцентом, а пізніше професором теорії кооперації в УГА, він видав ґрунтовний високошкільний підручник про теоретичні основи кооперації, що його пізніше, як уже згадано, перевидав УТГІ як посібник для заочного навчання. Б. Мартос багато писав на кооперативні теми у фахових та наукових журналах, співпрацюючи активно з кооперативними установами в Галичині. З інших його праць слід згадати: «Кооперативна ревізія» (Львів, 1927), «Відбудова української кооперації» (стаття в збірнику «Сільське господарство України», редакція В. Доманицького, Прага, 1942).

З інших дослідників кооперативного питання треба назвати Івана Івасюка (1879-1933), колишнього голову кооперативного банку «Центросоюз» на Кубані та міністра фінансів Кубанського уряду. З 1922 року І. Івасюк був лектором кооперативного рахівництва в УГА і видав три підручники з цієї ділянки, про що вже було згадано. Його найповажнішою працею є широка розвідка про «Кредитову кооперацію на Україні», видана Українським науковим інститутом у Варшаві (1933, Серія економічна, книга 3). І. Івасюк цікавився також економічною географією і в цій ділянці відготував його монографію про господарські ресурси Кубані, що появилася заходами Українського громадського видавничого фонду («Кубань. Економічно-статистичний нарис», Прага, 1925, 120 стор.).

Цікаво підкреслити, що в науковій праці УГА-УТГІ чомусь замало уваги присвячувано питанню сільського господарства України, і з цього погляду не можна відготувати жодної більшої праці з цієї ділянки. Професором сільсько-господарської економіки в УГА був Кость Мацієвич, добрий знавець цієї справи, який на цю тему багато публікував у виданнях Українського наукового інституту у Варшаві і про наукову діяльність якого писатимемо пізніше.

Питанням сільського господарства цікавився також проф. Віктор Доманицький, автор численних праць з ділянки соціології, кооперації та сільського господарства. З 1924 до 1935 року В. Доманицький був лектором, а згодом доцентом та керівником катедри спеціального хліборобства і викладав в УГА передусім агрономічні дисципліни, а в УВУ — соціологічні предмети. Він багато дописував у журналах і найбільшою його заслугою в той період його діяльності було видання збірника «Сільське господарство України», де, крім його статті, опубліковані також праці відомих знавців цього предмету (Прага, 1942, 216 стор.). З цікавіших статей цього збірника слід відготувати такі: К. Мацієвич, «Завдання аграрної політики і її напрямні у переходову добу»; І. Дикий, «Розвиток цукрової промисловости на Україні»; М. Зайцев, «Олійні рослини, олія

та олійна промисловість на Україні». Питання, зв'язані з сільсько-господарською кооперацією, обговорюються в збірнику «Українська сільсько-господарська кооперація» (Подебради, 1926, 130 стор.).

До діяльності В. Доманицького ми ще повернемося при обговорюванні діяльності УТГІ в Західній Німеччині, де він був одним з найактивніших професорів та ректором.

Одною з цікавіших праць в українській економічній літературі є невелика розміром розвідка В. Доманицького «Засади українського рурбанізму» (Прага-Братіслава, 1940, 348 стор.), де автор пробує накреслити філософсько-педагогічну систему «погодження міста з селом», пропонуючи читачеві досить оригінальну соціологічну розв'язку цього питання. Цю працю треба зарахувати до перших спроб соціологічного дослідження українського села та міста у світлі західноєвропейської науки. До 1940 року Доманицький опублікував цілий ряд менших праць з ділянки сільсько-господарської політики, агрономії, соціології та кооперації і часто писав як у галицьких періодиках, так і в деяких англійських та чеських журналах.⁸⁾

Перелік праць В. Доманицького до 1940 року поданий у розвідці «Засади українського рурбанізму» (стор. 36); з них важливіші такі: «Коротка історія і напрямок діяльності Центрального українського сільсько-господарського союзу — Централ», «Проблема організації сталого господарства у степу» (Подебради, 1927, 48 стор.), «Нові засади аграрного законодавства» (Прага, 1936, 22 стор.).

У порівнянні з сільським господарством у виданнях УГА-УТГІ набагато краще представлена статистика. Це треба передусім завдячувати відомому сеньйорові статистичної науки проф. Федорові Щербині (1849-1941), громадському діячеві Кубані та членові-кореспондентові Російської академії наук у Петербурзі. Він надрукував багато наукових праць з ділянки статистики ще до свого виходу на еміграцію (подаємо з важливіших: «Очерки южно-русских артелей и общинных артельных форм», 1891; «Крестьянские бюджеты», 1890).

З 1922 року Ф. Щербина викладав статистику в УВУ та УГА і дописував до українських та чужомовних журналів. Уже вгорі ми згадали його розвідку «Класифікація потреб трудового населення в світлі бюджетових даних», яка може послужити як добрий зразок наукової сумлінності автора. Ця розвідка нав'язує до опрацьованої ним класифікації потреб населення у формі детальної статистичної схеми, яка нараховує 27 відділів та 70 окремих груп.

Дві праці автора, що появились як монографії, заслуговують на окрему увагу. У першій, «Основи світової статистики сільсько-господарської», що вийшла як високошкільний підручник, поданий історичний огляд важливіших статистичних установ, при чому увага автора концентрується передусім на статистиці сільсько-господар-

⁸⁾ «Plant and seed cultivation in the Ukraine» («The Investigator», London, 1933, no. 11); «Individuelni a kolektivni hospodareni v zemledelstvi s hlediska historickeho» («Vestnik Ceskoslov. Akademie Zemledelske», Praha, 1937, c. 12, str. 333-342).

ській. Ця праця виходить поза межі звичайного високошкільного підручника і своїми цікавими теоретичними узагальненнями є дуже важливим причинком до української статистичної літератури. Друга праця Ф. Щербини, «Історія статистики і історія статистичних установ», що в 1923 році вийшла як підручник для студентів УГА, була автором поширена в 1925 році і вийшла заходами Українського громадського видавничого фонду як окрема монографія (Прага, 1925, 288 стор.). Як і праці В. Тимошенка та С. Бородаєвського, монографія Щербини була широко рецензована в українській та чужомовній фаховій періодиці і її слід уважати однією з найкращих праць, що їх до того часу видала українська еміграція в ділянці історії статистики.

Питанням статистики цікавився також Левко Шрамченко (1877-1954), визначний громадський діяч, товариш міністра, а згодом міністер народного господарства і державний секретар УНР. Проф. Л. Шрамченко очолив після смерті проф. Ф. Щербини кафедру статистики в УГА, будучи одночасно професором статистики в УВУ. З 1928 року він був продеканом економічно-кооперативного факультету, а після ліквідації УГА працював також в Українському соціологічному інституті в Празі, де був директором від 1935 року аж до приходу німців у березні 1939. Перед першою світовою війною він друкував свої праці у збірниках статистичних праць Чернігівського земства і в статистичних виданнях Кавказького намісництва (див. Денисенко Г., «Професор Л. Д. Шрамченко. З нагоди ювілею 70-ліття та 50-ліття громадської і наукової праці» в «Наукових записках УТГІ», т. 4, Регенсбург, 1948, стор. 195-198). В рамках УТГІ Л. Шрамченко видав підручник «Основи теорії статистики» (Подєбради, 1936, 268 стор.), де він на відміну від Ф. Щербини відстоює погляд, що статистика не є наукою самостійною, а радше допоміжною, бо статистичну методу можна застосовувати в ряді різних дисциплін для з'ясування квантитативних явищ. Обговорюючи питання статистичної аналізи, Л. Шрамченко посідає посереднє становище між математичною і нематематичною школою, радше схильючись до більше консервативних поглядів. Статистична наука відкидає сьогодні його погляди цілковито, однак, не зважаючи на ті чи ті методологічні недоліки в його праці, підручник Л. Шрамченка слід уважати першою спробою на еміграції дати до рук українського читача солідно опрацьований підручник статистичної методи з докладним опрацюванням методології обробки та аналізу статистичного матеріалу. З інших праць Л. Шрамченка треба згадати монографію про О. О. Русова («Записки НТШ», Львів, 1938), біографічну розвідку «Ф. А. Щербина як статистик» (Прага, 1929) і дуже цікаву статистичну працю «Українське і білоруське та грузинське студентство у високіх школах Чехо-Словаччини» («Записки УГА в ЧСР», т. I, стор. 248-280).

У науковій видавничій праці УГА-УТГІ багато уваги присвячувано

вивченню економічної географії та розвитку української промисловости. Тут у першу чергу треба назвати проф. Валентина Садовського (1886-1947), відомого економіста та правника. В. Садовський закінчив юридичний факультет Київського університету та економічний відділ Політехнічного інституту в Петербурзі. На Україні він дуже активний у громадському та політичному житті як член РУП і УРСДП; під час визвольних змагань виконував обов'язки секретаря судових справ у Центральній Раді, а згодом був міністром праці в уряді УНР. З 1925 року викладав в УГА спершу як доцент, пізніше як професор економічну і соціальну політику, будучи одним з найпродуктивніших членів професорської колегії.

В. Садовський писав багато на економічні теми, і коло його наукових зацікавлень було дуже широке. Його цікавили передусім питання економічної географії в аспекті вивчення потенціальних можливостей господарських ресурсів України для розвитку промисловости та інших ділянок української економіки. Однією з перших праць В. Садовського є невеликий «Нарис економічної географії України» (1919), який був перевиданий у Києві в 1920 році. Ця праця в доповненому та переробленому вигляді була пізніше надрукована як підручник УТП для заочного навчання п. н. «Економічна географія українських земель» (Подебради, 193?, 78 стор.). Його праця «Світове господарство» (Подебради, 193?) присвячена вивченню економічної географії чужоземних країн. У празький період своєї діяльності В. Садовський писав багато до українських та чужомовних журналів. Ми вже згадували його дві розвідки, поміщені в «Записках УГА» — «До поняття економічного району» та «Районізація України». Перша праця — це коротка методологічна розвідка про теоретичні основи економічного районування з поданням проглядного огляду стосовної літератури («Записки УГА», т. I, стор. 231-239). Друга праця була запланована у формі монографії п. н. «Господарські райони на Україні», але вона, на жаль, ніколи не появилася друком; обговорювана тут стаття фактично подає сконденсований зміст згаданої монографії («Записки УГА», т. III). У цій статті автор подає вичерпний історичний перегляд різних схем економічного районування України дореволюційного та пореволюційного періодів, докладніше аналізуючи пророблену в цій ділянці працю Держпляну України у 20-і роки.

Становище в українській промисловості 20-их років, зокрема питання капіталовкладень та перших проектів п'ятирічних плянів, обговорено в статті В. Садовського «Проблема індустріалізації в народному господарстві України» («Записки УГА», т. II, 1929, стор. 117-141). Названа тема, значно ширше обговорюється в працях та окремих монографіях автора, поміщених у виданнях Українського наукового інституту у Варшаві. До цих праць ми ще повернемося. В. Садовський цікавився також господарською історією України і поруч з проф. О. Мицюком багато писав на економічно-історичні

теми. На жаль, ці праці, а зокрема виголошені ним доповіді в Історично-філологічному товаристві (УІФТ), ніколи не були надруковані. Появилася друком тільки його розвідка «Господарські погляди українського поміщика в першій половині XIX ст.» («Праці УІФТ», т. II, Прага, 1929), в якій автор заторкує проблему участі української провідної верстви у формуванні української економічної думки. При цій нагоді треба згадати інші історичні праці автора, друковані в Галичині, зокрема в журналі «Життя і знання», наприклад, «Шляхи розвитку народного господарства» і «Розвиток економічної думки на Україні» (1928).

До особи проф. В. Садовського ми ще повернемося в розділі про економічні дослідження в Польщі, поскільки саме у варшавському Українському науковому інституті він розгорнув дуже широку наукову діяльність.

Микола Добриловський (1888-1947), доцент, пізніше професор фінансів і довголітній декан економічно-кооперативного факультету УГА, цікавився передусім фінансовою політикою, а частинно також теоретичними питаннями політичної економії. З ділянки фінансів він написав три підручники: «Короткий курс фінансової науки», «Митна справа» і «Державний кредит». На жаль, ми не могли розшукати його основної праці «Фінанси України» (Прага, 1928-29 ?) і тому не можемо її обговорити. Всім студентам українських високих шкіл на еміграції добре відомий підручник М. Добриловського «Політична економія» (26 лекцій, Подебради, рік не зазначений, 305 стор.), який був передрукований в УТПІ в Регенсбурзі та в УВЕШ у Мюнхені. Не зважаючи на велику популярність, цей підручник має деякі недоліки, зокрема до слабших розділів належить обговорення суто теоретичних проблем, у тому числі також ті розділи, що заторкують бюджет, кредит, грошовий обіг і питання національного доходу, тобто навіть справи, що належать до ділянки фінансів. Автор досить слабо використав чужомовну літературу, зокрема класиків англійської, французької та американської економічної науки. Однак, не зважаючи на ці недоліки, видання єдино великого підручника політичної економії на еміграції є надзвичайним особистим досягненням автора, який в усіх своїх наукових працях мав легкий, приступний стиль і стислий виклад. М. Добриловський писав багато у фахових періодиках; про його статті в «Записках УГА» ми вже згадували. Тут слід підкреслити також його редакторську працю, зокрема при відомому збірнику «Карпатська Україна» (Подебради, 1939), де опубліковані також економічні матеріали. В загальному можна ствердити, що він мало цікавився історично-економічними питаннями, за винятком однієї радше публіцистичної праці «З історії господарської політики незалежної України», поміщеної в «Збірнику пам'яті Симона Петлюри» (Прага, 1930, стор. 149-165).

В УГА працював у 20-их роках також відомий галицький кооператор, громадський та політичний діяч і редактор львівського жур-

нала «Кооперативна республіка», д-р Карло Коберський (1890-1939), який був лектором, а згодом доцентом приватної економії. Він опрацював підставовий підручник з цього предмету — «Приватна економія. Економія підприємства, загальна» (Видавниче товариство УГА, Подєбради, 193?, 493 стор.). К. Коберський цікавився також економічною географією, статистикою, зокрема статистикою торговельного балансу України. Однією з його найпопулярніших і широко використовуваних праць є статистична студія «Україна у світовому господарстві» (видання Української Стрілецької громади у США; Прага, 1933, 79 стор.), де автор подав короткі інформації про природні багатства і стан виробничих ресурсів України. Основна частина студії присвячена описові торговельного балансу українських земель у період до першої світової війни і ролі Української РСР у зовнішній торгівлі Радянського Союзу. Окремі розділи присвячені зовнішньому товарооборотові Кубані, Галичини, Закарпаття, Буковини і Басарабії. Для цієї студії К. Коберський використав дослідження довоєнного торговельного балансу України, зокрема праці Кривченка, Капорського, Галицького, Ляценка та інших. Слабше використана ним література пореволюційного періоду, зокрема в питанні торговельних взаємин УРСР з СРСР, при чому автор посилається тільки на праці Чернова, Шрага та Воблого і використовує деякі статистичні матеріали Держплану УРСР. Ця студія К. Коберського має великою мірою компілятивний характер, і це є одним з її недоліків; крім цього, автор не точно цитує використані джерела і припускає неточності у власних статистичних обрахунках. З другого боку, автор дбайливо зібрав приступний йому матеріал і його студія далі залишається корисним довідником торговельних зносин України з Росією та іншими країнами, поскільки на дану тему на еміграції писано аж надто мало. При цій нагоді слід згадати також іншу студію К. Коберського — «Економіка українських земель під Польщею» (Львів, 1928).

З інших провідних економістів, що працювали в УГА, треба в першу чергу назвати професора економічної політики Соломона Гольдельмана. Видатний єврейський діяч з часів Української Народної Республіки викладав в УГА з 1922 по 1930 рік і керував (разом з проф. В. Тимошенком) семінаром народного господарства України. Він опрацював ґрунтовний підручник для УГА «Міжнародна господарська політика» і обширний посібник «Економія промисловости», про що ми вже згадали попередньо. Треба підкреслити, що обидва високошкільні підручники є й сьогодні єдиними посібниками для українських високих шкіл з ділянки економічної політики. С. Гольдельман писав багато у фаховій пресі, а про його статті в «Записках УГА» ми вже нагадали на іншому місці. (Цікаві деталі про наукову працю проф. С. Гольдельмана подав С. Довгаль у статті «75-і роковини професора Соломона Гольдельмана», кварталник «Вільна Україна», 1961, ч. 29, стор. 75-79).

Одним з найкращих знавців цукрової промисловости на еміграції був проф. Леонид Фролов (1879-1944), за фахом інженер-технолог, який за часів УНР був директором відділу посередніх податків у міністерстві фінансів. В УГА працював з 1922 року і видав справді найкращий посібник для цукроварства, що пізніше був перевиданий також Українським громадським видавничим фондом у Празі. Л. Фролов написав у періодичній пресі багато статей на тему цукроварства на Україні і вів також науково-редакційну роботу: написав, наприклад, широку передмову до праці М. Рашевського «Рафінація цукру», що її в 30-і роки видав Український громадський видавничий фонд.

Над економічними питаннями посередньо працював також перший ректор УГА, проф. Іван Шовгенів (1874-1943), один з видатних знавців гідрології і гідротехніки. Він писав на економічні теми у фаховій пресі і був співробітником цілого ряду наукових установ у Польщі та Німеччині. Багато його праць опубліковано у виданнях варшавського Українського наукового інституту. В Чехо-Словаччині вийшов його підручник «Сільсько-господарська гідротехніка» (Видавниче товариство УГА, Подебради, 192?, 249 стор.).

Ще більше зацікавлення економічними студіями виявив професор хемічної технології УГА Василь Іванис, за професією інженер-технолог, міністер торгівлі та промисловости, а пізніше голова ради міністрів Кубанської Республіки. Економічні праці В. Іваниса друкувалися переважно за кордонами ЧСР, тому їх на цьому місці не обговорюватимемо. Зробимо це при нагоді обговорення видань Українського наукового інституту у Варшаві з ділянки економічних наук. В Чехо-Словаччині вийшла тільки його невелика праця «До питання про рідке паливо на Північному Кавказі та Україні» (Подебради, 1931).

У зв'язку з науковою роботою професорів УГА-УТПГ треба особливо згадати Романа Димінського та Євгена Гловінського, які почали свою наукову кар'єру в подебрадській Українській господарській академії. Характеристику їхньої наукової праці відкладаємо до дальших розділів. Тут подамо тільки, що Р. Димінський (1899-1949) був з 1927 року лектором, а згодом доцентом, і викладав торговельну політику та економіку промисловости і в рамках видавничої програми УТПГ видав підручник для торговельної кореспонденції, про що була згадка вже вище. Р. Димінський працював пізніше в берлінському Українському науковому інституті. Є. Гловінський (1894-1964) був асистентом при катедрі фінансової науки в УГА і саме в Чехо-Словаччині почав свої студії фінансової системи УРСР. Тоді появилася його стаття «Проблема розрахункового балансу України» (журнал «Український економіст», 1928, ч. 1., стор. 42-57). Пізніше він працював в Українському науковому інституті у Варшаві.

ПОДОРОЖНІ НОТАТКИ

ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ: НА БЕРМУДСЬКИХ ОСТРОВАХ

Герб Бермудських островів — лев із щитом, на якому зображено потопачий корабель-вітрильник. Внизу напис «Quo fata ferunt». (З енциклопедій)

З химерною долею жартів немає. Колись вона носила козацьких джур далеко від батька-матері на Запорізьку Січ, «ченця» Семена Палія з Борзни і Хвастовщини — в далекий Сибір, а новітнього козака А. Гончаренка — аж на Аляску. Але і в наші часи понесла вона багато козацьких нащадків по всьому широкому світу.

Ця сама химерна доля понесла автора цих нотаток у січні 1964 на Бермудські острови, що втішаються особливою популярністю серед канадців — як «бікультурних», так і «мультикультурних». Згідно з думкою прерізних туристських путівників, середня температура на Бермудах не є ніколи нижча, ніж 65 ступенів Фаренгейта, і це цілком виправдано захоочує всіх жителів засніжених теренів Північної Америки провести хоч декілька днів у цьому дуже поміркованому кліматі. Для «енкі» з Нью-Йорку або Чикаго Бермуди — це «шматок старої британської Європи», а для британців — «власний поріг до Америки». Для канадців — це просто вимріяний південь, прекрасна вічнозелена, весняна закутина на земній кулі, яку з усіх боків оточує блакить океану, блакитніша, ніж на узбережжі Рів'єри чи на поштових карточках, що їх бачила Марта Калитовська по дорозі в Грецію («Сучасність», ч. 1/37 за січень 1964).

Легідний клімат, блакить вод та «вічна весна» широко використовуються всілякими туристськими бюроами в Америці та Європі, щоб заманити майбутніх клієнтів у «рай на землі»... Є чотири більші Бермудські острови і безліч малих острівчиків. Це все поділене на «парафії» — Гамільтонська, Смітова, Свято-Юр'ївська, Пемброцька, згідно з давньою традицією, яка сягає початків 17 стол., коли «біла нога» адмірала сера Джорджа Сомерса вперше вступила на Бермуди в 1609 році. Первісну столицю — містечко та «парафію» св. Юрія — замінив у 1815 році пляново розбудований Гамільтон з парламентом, міською ратушею, церквами, школами, готелями, парками.

Майже вся економіка країни побудована на імпорті. Власні виробни населення — різні туристські сувеніри, солом'яні плетива, корали, парфуми тощо, включно з білим будівельним каменем, що збільшує господарський потенціал островів, які тепер мають 50 тисяч населення, в тому числі більшість негрів. Але основним джерелом

прибутків є туризм, постійний наплив гостей, що шукають розваг та... краси природи. Під цим кутом бачення тут розвивається все життя, починаючи від чесних та вічливих таксіварів, а фолкльорно-танковими виступами негрів кінчаючи. Все спрямоване на те, щоб видобути з кишень гостей гроші. Однак вражають чесність старожилів, солідність купців, тверді ціни і зразкова чистота вулиць, площ та будинків.

КРАЇНА, ЩО «НЕ ХОЧЕ БУТИ НЕЗАЛЕЖНОЮ»

Політично Бермуди — найстарша брітанська колонія з конституційним самоуправлінням. Всупереч сучасним тенденціям серед колоніальних народів державно усамотійнюватися, бермудяни не виявляють прагнень до політичної незалежності. Ми провели декілька випадкових опитів у цій справі.

Перші кроки кожного туриста в Гамільтоні спрямовані до «Інформаційного бюро» в портовому будинку на головній Фронтівій вулиці. Тут привітно усміхнена «леді» кожному пропонує довідкову літературу про острови, пляни міст, цінники.

— Вибачте, може Ви могли б дати мені одну досить незвичну інформацію? — питаюся її.

— Радо послужу Вам, — відповідає «леді».

— Який відсоток населення прагне до незалежності?

— До чого?

— До незалежності, тобто до визволення від колоніалізму.

— Не розумію, до чого Ви ведете?

— Як довго Ви живете на Бермудах, пані?

— Десять років.

— І Ви не хочете бути незалежною?

— Я ж незалежна після того, як мене покинув мій чоловік. Зразу було важко, але я залишила Монтреаль і переїхала сюди на працю. Я задоволена.

Після цієї інформації я переконався, що на Бермудах того роду «усамотійнених» досить багато. Вони були з Торонто, Баффало, Балтімору та інших міст. Під «незалежністю» вони розуміли особисту емансипацію жінки, як кращої частини роду людського. Мені було ясно, що від них неможливо довідатися про самостійницькі тенденції серед бермудян тим більше, що всі вони, так би мовити, «імпортованого походження». Найпевніше джерело — думалося мені — це «людина з вулиці». Маючи вроджену нехіть до поліціантів, яких було досить багато на вулицях, я дуже обережно почав серед них свої дослідження. Виявилося, що вони також «імпортовані» з Лондону, Ліверпулу чи Белфасту. Один з них офіційним тоном пояснив мені, що «Бермуди — це давня брітанська колонія, і вони такими залишаться». Я повинен був залишити дальші опити. Але цікавість

взяла верх. Наш автоводій, негр, уродженець островів; з ним я почав розмову про самостійницькі прагнення.

— Для цього ми ще не підготовані, — пояснював він. — Незалежність є добра, але вона ще не для нас. Нам таки краще жити з статусом колонії. От дивіться, що діється на сусідській Кубі. Де нам думати про самостійність!

В дальшій розмові виявилось, що цей автоводій був добрим знавцем історії своєї батьківщини. Возячи нас по островах, він детально інформував нас про колоніальну історію країни; так і відчувалося, що він живе і дорожить цим минулим. Одночасно він пояснив нам, що таких ознайомих з географією та історією островів серед шоферів небагато.

Також інші принагідні розмови не довели ні до чого. Виходило, що ніби 25 тисяч негрів на Бермудах самостійности «не хочуть».

«БЕРМУДСЬКІ ТРУБАДУРИ»

Як далеке європейське Капрі, так і Бермуди знайшли свій відгомін у літературі. Можна навіть заризикувати твердження, що Бермуди якоюсь мірою «літературно» навіть перевищують улюблений острів Коцюбинського. Це зокрема стосується поезії. Бо справді, жоден з островів не викликав стільки поетичного відгону, як Бермуди. Видана 1937 року В. Гріффітом антологія поезії, присвячена цим островам, нараховує коло 30 «бермудських трубадурів». Найвизначнішим з-поміж них є відомий поет ірландського походження Томас Мур, який у 1803-04 рр. жив на островах як урядовець. Він закохався тут «нещасливо» в одну з панянок з «доброго дому» і на її честь написав велику кількість віршів. Це — в основному описова лірика, надхнена Неєю (так Т. Мур назвав по-грецьки «даму свого серця»). Збірка цих віршів, яка появилася друком, була сконфіскована майбутнім чоловіком цієї панянки... Але Мурові традиції глибоко вкорінені в житті островів. У будинку, де жив колись поет, відкрито «Таверну ім. Т. Мура», яка як своє мотто прийняла поетові слова «Тепер пам'ятай тільки про радість». Правда, йдучи назустріч потребам та вимогам відвідувачів таверни, ця Мурова радість скеровується в напрямі Лукуллового прагматизму. Треба сказати, що в таверні кухня знаменита.

Треба тут нагадати про менше популярну, зате більше контрольовану традицію — традицію Шекспірівську. Можна припускати, що цей великий драматург взяв катастрофу адмірала сера Сомерса з 1609 року за тему для своєї драми «Буря». Шекспір, мабуть, довідався про нещасливу пригоду адмірала із звіту очевидця катастрофи Журдана, що її він опублікував у 1610 році. Шекспір у своїй драмі цілком виразно згадує острови «Бермутес».

На зміну Мурам та Шекспірам і іншим поетам з Божої ласки

прийшли тепер творці модерного бермудського фолкльору з анонімними піснями про «Місячні ночі» та їм подібними, які вечорами виконуються в голах великих готелів і малих пансіонів або в нічних льокалях, як «Джунглі» чи «Сорок розбійників». У того роду «творчості» поєднаний сентименталізм з хуліганством.

— Де вони навчилися цього «мистецтва»? — запитав я сусіда при столику, який не виявляв великого захоплення тим, що діялося на естраді.

— Це, мабуть, реалістичне відтворення тих звуків, що їх видавали з себе предки головного бубнія, коли з них стягали шкіру на його сучасний інструмент, — була лаконічна, спокійна відповідь мого сусіда.

ВІДСТУП НЕЗВИЧНИЙ — НАЗОВНИЦЬКИЙ

Для мореплавців 16 та 17 стол. Бермуди були безлюдними «Чортівськими островами», де на підводних скелях і об кам'яні береги розбивалося не одне судно. Властивий початок колонізації островів пов'язаний з розвитком фльоти Сомерса. На місці катастрофи в 1612 році постало місто Ст. Джорж (св. Юрій), яке до сьогодні зберігає своє первісне обличчя. Сомерс був одним із перших організаторів країни та автором першої докладної мапи островів, яка зберігається в Публічній бібліотеці в Гамільтоні. На честь Сомерса острови офіційно називаються «Бермудські або Сомерсові острови». Цікаво підкреслити, що прізвище адмірала сплутано з англійським словом «summer» (літо), і на мапі з 1622 року читаємо напис англійською та латинською мовами, де про Бермуди говориться також як про «острови літа». Ясно, що для теперішніх туристів Бермуди — це «Літні острови», і ця народна етимологія виправдано вкоренилася в літературі. Назва «Бермуди» еспанського походження. Це — модифікація прізвища Хуана де Бермудез, який у 16 стол. був першим мореплавцем, що побачив острови, а, може, і побував на них. На його честь еспанські, португальські та французькі географи і рисівники мап дали назву нововідкритим островам.

Тепер слід би розв'язати питання, що означало первісно прізвище де Бермудез. Такі назви зустрічаються часто в еспанському ономастиконі. Між Бермудезами (або Бермудесами) були конкістадори-моряки, інтелектуалісти, письменники, маляри, скульптори тощо. Прізвище патронімічне, подібно як Домінгес, Естеванес, Лопес чи Васкес. Основа прізвища найправдоподібніше походить від слова «bermudo», що визначає малу пташку (Afriolus), і етимологічно в'яжеться з латинським коренем «verm» (vermis означає хробак, черв'як), що походить з індоєвропейського кореня «uer» — крутитися, кружляти. У своєму індоєвропейському словнику проф. Ю. Покорни наводить під цим коренем українське діалектичне слово «верманий»

(із словника Желеховського) в значенні «рум'яний». Нам здається, що це рівняння правильне; хоч у нашому етимологічному словнику немає окремого гасла «Бермуди», в четвертому випуску «вермянний» включено як споріднений індоєвропейський відповідник з романських мов.

ПІД ПОКРОВОМ СВ. ЮРІЯ

Західня частина виразно відрізняється від решти островів своїми супермодерними готелями, з-поміж яких на перше місце вибивається найдорожчий з них «Карлтон Біч». Східня частина — це старовинна, первісна столиця колонії, місто св. Юрія. Золоту середину репрезентує теперішня столиця — Гамільтон, що небагато відрізняється від пересічного портового міста в Англії чи Шотляндії.

Патронат над давньою столицею перебрав св. Юрій з двох причин: поперше, йшлося про те, щоб підкреслити колоніальну залежність островів від Англії під знаком юр'ївського хреста, а, подруге, увіковічнити пам'ять сера Джорджа, корабель якого розбився на східньому узбережжі острова.

Не можна сказати, що культ св. Юрія не зустрівся тут з жадною «конкуренцією» між вірними. На вулиці Йорку присвячено св. Петрові найстаршу на західній півкулі англійську церкву. Хоч її декілька разів перебудовувано чи добудовувано, найстарша її частина датується 1612 роком. Приємно оглядати простори нави, читати старі написи, дивитися на давні образи тощо. Це все нагадує щодо своїх форм Європу. На окраїнах Ст. Джорджу стоїть незакінчена будівля церкви, про яку місцеві туристські провідники говорять, що це єдина у світі церква, яка... «збанкрутувала».

Хоч присвячення міста св. Юрієві, а церкви — св. Петрові могло б свідчити про релігійність жителів міста, проте життя на східньому острові не завжди проходить згідно з Христовими засадами. Свідком цього є величезна будівля з загратованими вікнами в центрі міста, тобто острівна в'язниця, і стовп ганьби на середині Королівської площі. Перша функціонує також сьогодні, а другий показують передусім туристам, що фотографуються там у найрізномодніших позах.

Усім, хто шукає старовини на Бермудах, старожили з гордістю скажуть, що вони на вісім років старші, ніж плімайтські пілігрими, які в 1620 році причалили до берегів теперішніх США — до берегів «Нової Англії». Отож вони покажуть кожному туристові і міську ратушу, і первісний парламент (збудований у 1619 році), і стару возівню з музеальними експонатами возів, і будинок президента Туккера, і старі форти, а передусім форт св. Катерини з 18 стол. На окрему увагу заслуговує сад Сомерса, де в тіні «королівських пальм» спочило стружене серце засновника Бермудської колонії. Згідно з його волею його тіло похоронено в Англії, а серце — на острові. Чи багато наших

діяспорних земляків бажало б похоронити своє серце в Києві або Львові чи Кобеляках або Копичинцях?

СЕР ДЖОРДЖ І ГАМАЛІЯ — НЕПОВТОРНІСТЬ ІСТОРІЇ

Пам'ятки матеріальної культури мають лише тоді справжню історичну вартість, якщо їх «оживити» історичними дослідженнями, спогадами, реконструкціями чи навіть здогадами-мітами. Бермудські острови мають свою неписану давнішу і писану новішу історію. Для останньої в 1944 році засновано кварталник Бермудського історичного товариства. Гортаючи сторінки цього видання, я знайшов масу цікавих та цінних матеріалів про минуле островів. Хоч і скромніший за своїм об'ємом, цей бермудський кварталник нагадує своїм характером передвоєнні «Записки НТШ». Тут маємо наукове опрацювання окремих ділянок життя на островах, передруки цікавіших матеріалів з минулого, а також монографії, яким присвячені спеціальні числа кварталника. Як приклади можна навести монографію про церкву св. Петра, про Бермуди і французьку революцію, про взаємини з Америкою (Вірджинією) тощо. Прецікавим матеріалом для дослідників може послужити список пасажирів корабля сера Джорджа. З нього довідуємося, наприклад, про те, що в 1610 році кількість бермудських «скитальців» збільшилася двома новонародженими — хлопчиком Бермудасом і дівчинкою Бермудою (яка померла зараз після народження). Це були не тільки перші справжні бермудяни з народження, але й перші «жертви» бермудської ономастики.

Перша бермудська колонія з 1609-10 рр. не тільки збільшилася, але вона також змаліла через одне вбивство та одну смертну кару. В 16 річнику кварталника надруковано перший вірш про Бермуди, що його написав очевидець події з 1609 року, Р. Річ. В цій поемі згадуються і «ревуче море», і «буйний вітер» (подібно як у Шевченковому «Гамалії»), і катастрофа корабля (чого в «Гамалії» нема). Виходило б, що або запорожці краще будували свої чайки, або Гамалія був ліпшим навігатором, ніж сер Джордж. До того й шляхетні цілі обох мореплавців були різні: отже сер Джордж Гамалії «не рівня».

Бермудське історичне товариство втримує музей-архів у Гамілтоні та його філіял у Ст. Джорджі. Маючи підтримку «організованого громадянства» (за нашою термінологією), воно розгорнуло подивугідну працю і добилося дуже помітних успіхів. Побіч бібліотеки воно веде культурно-краєзнавчу та науково-дослідну працю і посідає широкі міжнародні зв'язки. Зрозуміло, що останнє не зв'язане з масою туристів, а з співпрацею істориків, географів, соціологів тощо. З уваги на відсутність університету Бермудське історичне товариство виконує роллю найвищого наукового закладу в цій частині земної кулі.

ШЕКСПІРІВСЬКІ РОКОВИНИ

Як уже згадано, бермудська трагедія з 1609 року послужила Вільямові Шекспіру сюжетом для драми «Буря». Не дивно, що бер-

мудська громада відзначила 400-річчя з дня народження драматурга окремими урочистостями. На сцені поставлено п'єсу «Дванадцята ніч», при чому всі туристи цілком слушно були здивовані, що забуто про «Бурю». Не виключено, що ця драма буде поставлена пізніше, бо ж Шекспірівський рік закінчується у квітні 1965. Зате цій драмі присвячено окреме передове місце в меморіяльній виставці Шекспіра, влаштованій у міській ратуші Гамілтону. У виставці підкреслено пов'язання драми Шекспіра з льокальною традицією розбиття корабля «Сі-Вентур». Аранжери виставки відмітили, що Шекспір написав свою драму в 1611 або 1612 році на підставі розповідей поворотців з розбитого корабля, що він «наслухався безчисленних спогадів та нарікань очевидців подорожі на Чортові острови». Цікавий матеріал дають порівняння виписок з корабельного щоденника з винятками, взятими з драми Шекспіра. Ось один приклад. У корабельному щоденнику: «Ми знайшли тут умірковане підсоння і країну, плодовику та вигідну, щоб задоволити перші життєві потреби...» А в Шекспіра: «Повітря дише на нас дуже лагідно. Тут ми знайшли все, чого нам потрібно до життя...» Таких прикладів у виставці наведено більше.

Крім льокальних, бермудських аспектів, шекспірівська виставка в Гамілтоні дає загальний огляд творчости драматурга, фотопанораму меморіяльних шекспірівських місць та вистав, мапу світу з зазначенням осередків шекспірознавства і культу Шекспіра. Хоч між східноєвропейськими країнами подана «Росія», Україна таки залишилася «країною невідомою». Може, після нашої розмови з директоркою виставки, ввічливою пані Г. Ріджвей, Україна таки появиться на цій мапі... Ще раз кидаємо оком на один відділ виставки, присвячений впливові Шекспіра на розвиток та багатство англійської мови. «Вплив Шекспіра на англійську мову, — читаємо, — переходить усяку мовознавчу міру. Шекспір дав нашій мові життя, вживаючи слів з тонким відчуттям та великою силою... Кожного дня ми вживаємо вислови, що їх створив він».

Прощаємося з виставкою і з пані Ріджвей, яка вияснило нам, що драма «Буря» була поставлена на бермудській сцені в 1959 році, коли відзначалося 350-річчя прибуття на острів залози корабля Джорджа Сомерса і початків бермудської колонії.

Пост скриптум. В останню мить перед відходом нашого корабля прошу у пані Террі Туккер, найпопулярнішої сучасної письменниці на Бермудах, автограф на одному з її творів. Через кілька хвилин перед нами відкрите «море миле», що по-шевченківськи «гомонить і клекотить». Поворотна дорога до Нью-Йорку поза всяким сумнівом довела, що модерним мореплавцям з люксових кораблів компанії «Фурнесс» ще далеко до Гамаліїних запорожців.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

МИРОСЛАВ ПРОКОП: ПУБЛІКАЦІЯ ПРО ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Львівський орденa Леніна Державний університет ім. Івана Франка. Наукова бібліотека. Друковані праці професорів, викладачів і співробітників Львівського університету за 1944-1960 роки. Бібліографічний покажчик. Видавництво Львівського університету. 1962. Склали: Н. Р. Бережна, І. Є. Грошницька, Ф. П. Максименко, Т. Д. Микитин, О. Д. Сміон. Відповідальний редактор Ф. П. Максименко. Редактор І. Л. Моторнюк. 766 стор. Тираж 700 примірників.

Назване тут видання є вартісною і порівняно широко інформативною публікацією про те, що сьогодні являє собою Львівський університет, і тому заслуговує на серйозніше обговорення. Це треба зробити також з огляду на смішно малий тираж публікації, яка, можна сподіватися, скоро стане бібліографічною рідкістю.

Про характер збірника говориться в передмові м. ін. так:

«Цей покажчик охоплює друковані твори професорів, викладачів, аспірантів і співробітників Львівського університету за 1944-1960 рр. Він подає матеріали про напрямки наукової роботи, пов'язані з вивченням природи, історії, економіки й культури західних областей УРСР. До покажчика включені видані або складені книги й брошури, а також статті в журналах і збірниках за час перебування авторів у Львівському університеті на роботі або в аспірантурі. Включено також виконані ними переклади творів наукової й художньої літератури і окремі збірники за їх редакцією. До покажчика не ввійшли статті і замітки з газет та дрібні матеріали (реферати й анотації) з різних серій „Реферативного журналу”. Матеріал у покажчику систематизовано за факультетами й катедрами загальноуніверситетського характеру. В межах факультету чи катедри матеріал подається за алфавітом прізвищ авторів. Розділ, присвячений одній особі, починається короткими відомостями про рік народження, освіту, наукову кваліфікацію й посаду працівника, про теми його дисертаційних праць, рік і місце їх захисту. Далі подається перелік праць у хронологічному порядку. У межах року спочатку містяться окремі книги й брошури, потім статті з журналів і збірників. На початку покажчика подається список серійних видань і збірників, виданих Львівським університетом за час 1944-1960 роки, а в кінці алфавітний покажчик прізвищ авторів».

I

Погляньмо насамперед на серійні видання університету за згаданих 17 років. Вони поділяються на три групи: загальноуніверситетські видання, видання окремих факультетів і кафедр та видання установ і організацій, які є при Львівському університеті. До загальнонаукових видань належать наукові записки, доповіді і повідомлення та збірник робіт аспірантів. Всіх наукових записок відготовано 46 томів таких серій: історична, геологічна, філологічна, біологічна, фізико-математична, хемічна, юридична, механіко-математична, факультету іноземних мов, журналістики та літературно-критичний і хемічний збірники. Крім того названо ще російською мовою такі збірники: географічний, літературно-критичний, астрономічний і фізичний. При деяких з цих видань зазначається, що це є випуски Харківського університету, але друкувалися у Львові. При двох із згаданих 46 томів подано: «Не було видано». Вкінці така інформація: «З 1959 року видання серії „Наукові записки” припинено. Замість них наукова продукція факультетів і кафедр видається у вигляді окремих тематичних збірників».

У серії «Доповіді і повідомлення» Львівського університету знаходимо 15 випусків, що включають такі дисципліни, як історія, право, філологія, літературознавство, мовознавство, журналістика, педагогіка, географія, біологія, хемія, фізика, математика, астрономія та ін. У збірнику робіт аспірантів є три випуски, присвячені суспільним, філологічним і природничим наукам.

У групі окремих видань факультетів і кафедр маємо насамперед кафедри суспільних наук з випусками філософії, політекономії й історії КПРС, разом 10 позицій. У рамках історичного факультету зазначено, крім перелічених випусків у групі загальноуніверситетських видань, чотири позиції: питання історії СРСР, питання загальної історії, 300-річчя возз'єднання України з Росією, 50-річчя першої російської революції і 40-річчя жовтневої революції. На юридичному факультеті знаходимо, крім також згаданих попередньо загальних серій, один випуск до питання теорії і практики радянського права.

Далі слідують дані про публікації механіко-математичного і фізичного, хемічного, геологічного, географічного і біологічного факультетів. Крім повторених із загальних записок позицій, тут маємо 19 окремих публікацій, з того числа 5 українською і 14 російською мовами.

На факультеті філологічному, іноземних мов і журналістики маємо окремих 33 позиції, з того числа 23 українських і 10 російських. Якщо йдеється про тематику, то більшість з видань присвячені українському, російському і слов'янському мовознавству, 8 збірників статей і матеріалів Івана Франка, один збірник присвячений Лесі Українці, два класичній філології.

В рамках праць кафедри педагогіки названі чотири російські і дві українські публікації.

Серед публікацій установ та організацій при Львівському університеті є насамперед 32 циркуляри і три збірники Астрономічної обсерваторії — російською мовою, 27 збірників Львівського геологічного товариства — всі російською мовою. Студентське наукове товариство має два збірники українською мовою, обидва з 1948 і 1949 років. Крім того, в 1952-55 рр. появлялися видання «Бюлетеня наукової студентської конференції», усі 6 випусків українською мовою, так само два випуски «Збірника студентських робіт» і три альманахи «Студентської літературної студії».

II

Зи цими радше сухими даними, слідують більш цікаві інформації про викладачів на поодиноких кафедрах Львівського університету. Інформації ці цікаві передусім тим, що за ними стоять живі люди, з них видно частину наукової кар'єри тих людей і над чим вони працюють. З цього також можна робити висновки, чого вони учать українську молодь у Львівському університеті. Вкінці, ці дані кидають дещо світла на те, що собою сьогодні являє Львівський університет як українська наукова установа, які галузі науки вона охоплює і який її рівень.

У книзі названо 625 викладачів Львівського університету, а при кожному з них персональні дані, від дати народження починаючи, науковий стаж, праці тощо, отже все, про що написано в цитованій вище передмові. Ясно, що усі ці дані тут навести неможливо, хоч вони дуже цікаві. Все таки я буду намагатися дати важливіші інформації довідника, зокрема якщо йдеться про факультети суспільних наук Львівського університету. Ось вони.

КАТЕДРА ФІЛОСОФІЇ

Брагінець Андрій Степанович (1903), доктор філос. наук, у Львівському державному університеті (ЛДУ) з 1939. Професор, зав. кафедрою філософії. Закінчив Харківський ун. у 1934 р. Канд. дис. «Философские и общественно-политические взгляды П. А. Лаврова», Харк. ун. 1940. Докт. дис. «Философ. и общественно-полит. взгляды И. Франко», Київ, АН УРСР, 1960. Статті про Драгоманова, Ломоносова, Герцена, Плеханова, матеріалістичну філософію.

Вареник Володимир Серафимович (1920), кандидат філос. наук, у ЛДУ з 1955 по 1956. Ст. викладач. Канд. дис. «Вопросы логики в трудах Н. Г. Чернышевского». Київ, ун., 1953.

Веремієва Олена Петрівна (1926), у ЛДУ з 1950. Старший викл. Закінчила Київ. ун. у 1950. Праці в журналах: «Т. Г. Шевченко — борець проти церкви і релігії» та «До питання про ідейні зв'язки Шевченка і Белінського».

Гузій Анатолій Максимович (1924), у ЛДУ з 1953. Старший викл. Закінчив ЛДУ у 1951. Праця: «Філософські погляди петрашевців».

Ємельяненко Євгенія Іполітівна (1928), у ЛДУ з 1955. Аспірант. Закінчила Львівський пединститут у 1951. «До питання про критику В. І. Леніним фальсифікаторів історії Великої Жовт. соц. рев.».

Кирик Дмитро Платонович (1929), у ЛДУ з 1954. Старший викл. Закінчив ЛДУ 1954. Праці і статті: дві з науки філософії і логіки та «Спостереження над формуванням філософської термінології в українській літературній мові ХІХ ст.» і «Філософська література на Україні після Жовт. рев.».

Ковальов Олександр Олексійович (1908), доцент, канд. філос. наук. У ЛДУ з 1945. Закінчив Моск. інст. історії, філос. і літ. в 1935. Канд. дис. «К вопросу о возникновении и развитии человеческого мышления». Москва 1939. Шість статтейних праць, у тому числі одна рос. мовою: про закони логічного думання, про маркс.-ленін. естетику, про філос. погляди рос. педагога Ушинського, про клясову суть ідеї Бога.

Козачишина Надія Миколаївна (1924), у ЛДУ в 1952-60. Стар. викл. Закінчила ЛДУ 1951. Статті на атеїстичні теми та «Іван Франко про предмет і завдання естетики».

Кубланов Борис Григорович (1905), доктор філос. наук. У ЛДУ з 1940, в. о. професора катедри філос. Закінчив Харк. ун. у 1936. Канд. дис. «Критика теории драмы Густава Фрейтага», АН УРСР, 1948. Докт. дис. «Гносеологическая природа литературы и искусства», ЛДУ, 1959. Статті про естетику і мистецтво, про естетичні погляди І. Франка, також статті «Ревізіонізм — ворог марксизму-ленінізму». Із 12 статей — 3 рос. мовою.

Олексіук Мирослав Миронович (1925), доцент, канд. філос. наук. У ЛДУ з 1950. Закінчив ЛДУ 1950. Канд. дис. «Общественно-политические и философские взгляды Леси Украинки». ЛДУ, 1954. П'ять статей (в тому числі одна рос. мовою) головне про атеїстичні погляди Лесі Українки. Одна стаття п. н. «Полум'яний борець проти українського буржуазного націоналізму (Леся Українка)».

Пашук Андрій Іванович (1927), доцент, канд. філос. наук. У ЛДУ з 1951. Закінчив ЛДУ 1950. Канд. дис. «Базис и надстройка советского социалистического общества», ЛДУ, 1954. Шість статей, одна рос. Тематика: І. Франко і робітниче питання та соціалізм. Також «С. А. Подолинський — критик капіталізму».

Сахаров Веніамин Якович (1922), доцент, канд. філос. наук. У ЛДУ з 1953 по 1957. Закінчив Київ. ун. 1949. Канд. дис. «Философские и общественно-политические взгляды И. Франко», Київ, АН УРСР,

1955. Три статті, в тому числі одна рецензія на англ. публікацію про атомову війну.

Старченко Тамара Єремівна (1926), у ЛДУ з 1950. Старший викл. Закінчила Київ. ун. 1950. Дві статті до питання про виникнення виробничих відносин в сіль. госп.

Федчишин Степан Васильович (1899), доцент, кандидат філос. наук. У ЛДУ з 1951. Закінчив Кримський ун. 1927. Канд. дис. «К. Д. Ушинский о формах мышления». АН УРСР, Київ, 1957. Автор хрестоматій з літератури для народних шкіл, праця про світогляд Лесі Українки, разом названо 7 праць, дві рос. мовою.

Стільки про катедру філософії Львівського університету. При читанні цих інформацій не можна позбутися враження про тематичну убогість і провінційність у викладанні цієї дисципліни в ніби видатній українській високій школі. У наведеній тематиці не видно пов'язання з минулим філософічної думки на Україні, з добою українського гуманізму 16-17 сторіччя, коли українські мислителі і студенти втримували живий зв'язок з такими тодішніми центрами філософської думки і науки, як Падуя, Больонья, Ляйпціг, Прага. Немає ніякого сліду, щоб викладачів філософії українського університету цікавила Острозька або Києво-Могилянська Академія. Не видно, щоб хтось з них цікавився Григорієм Сковородою чи хоч би українським філософом половини 19 стол. Памфілом Юркевичем. Їхній інтерес не сягає далі Франка і Лесі Українки, і то у викривленому вигляді. Не видно також у Львівському університеті студій західньої чи взагалі закордонної філософічної науки минулого, не кажучи вже про сучасні напрямки. Усе це, мабуть, зарезервоване для наукових установ Москви чи Ленінграду, а Україна — провінція. Вкінці вражає факт, що усі дисертації, чи то кандидатські, чи докторські, пишуться в українських університетах російською мовою. Не меншим нон-сенсом треба уважати те, що викладачі філософії в університеті пишуть дешеві пропагандивні брошури про «український буржуазний націоналізм». Хто у світі, чи навіть у самій Росії, може серйозно рахуватися з такими українськими дослідниками й ученими? Звичайно, Львів це ще не вся Україна. Але інші українські університети також стоять під контролем однієї тоталітарної партії, туди також сягає рука «безкорисливої допомоги» старшого брата.

Треба ще згадати, що коли на цьому факультеті всі дисертації (11) подані рос. мовою, із 81 статтей і менших робіт членів факультету 69 писані українською і 12 російською мовою.

КАТЕДРА ІСТОРІЇ КПРС

Ця катедра представляється ще більш убогою. У Радянському Союзі, де істориків змушується постійно працювати над переписуванням історії в залежності від вимог в даний час діючих вождів, прав-

дивої історії дуже мало. Її зокрема мало в писаннях про комуністичну партію. Зрозуміло, що її не може бути також у дослідях і навчанні історії КПРС у Львівському університеті. Крім того, тут також видно підпорядкування і провінційний характер апарату КПУ та її історії московському центрові. Тому центральні теми в працях викладачів цієї катедри — різні партійні з'їзди і рішення КПРС від часу революції, частинно в дореволюційний період, революція 1905 року, Ленін, Плеханов, газета «Правда». Українські теми трапляються в працях, присвячених роботі РСДРП на Україні, зрештою в невеликій мірі; дуже мало приділяється уваги самій КПУ. Не видно слідів українського соціалістичного руху дореволюційного періоду, його постатей, не кажучи вже про його ідейні течії, політичну програму чи хоч би тенденції, словом, щонебудь, що вказувало б на окремішність української політичної думки від російської. Є натомість такі «наукові статті», як, наприклад, «Наші успіхи викликають безсилу лють в таборі українських буржуазних націоналістів» (доцент В. К. Сульженко).

Всі 11 кандидатських дисертацій написані рос. мовою. З наведених статей — 61 укр. і 15 рос. мовою, а 17 в'єтнамською.

Члени катедри:

Аніров Петро Миколайович (1905), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1952, закінчив Москов. ун.

Бессарабов Микола Антонович (1922), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1952 по 1955, закінчив Київський ун.

Вовчик Андрій Філімонович (1918), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1952, закінчив Москв. ун. М. ін. праці в'єтнамською мовою.

Головко Павло Іванович (1916), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1940, закінчив Луганський пед. інст.

Зашкільник Панас Степанович (1913), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1947, закінчив Одеський ун.

Козачук Іван Михайлович (1922), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1954, закінчив ЛДУ.

Мартинов Олександр Іванович (1918), канд. іст. наук, ст. викладач, у ЛДУ з 1952, закінчив ЛДУ. М. ін. праці про Італ. компартію.

Михайлик Петро Порфирійович (1901), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ в 1940-41 і з 1946. Закінчив Всесоюзний комун. ун. ім. Свердлова в Москві.

Нестерова Муза Данилівна (1913), канд. іст. наук, у ЛДУ з 1948, ст. викладач, закінчила Одеський ун.

Рахно Микола Іванович (1916), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ в 1953-54. Закінчив Харківський пед. інститут.

Сидорчук Микола Федосійович (1920), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1952, закінчив Середньоазійський ун.

Сіренко Григорій Тихонович (1925), у ЛДУ з 1955, ст. викл., закінчив юридичний факультет ЛДУ.

Смірнова Галина Сергіївна (1925), у ЛДУ з 1952, ст. викл., закінчила ЛДУ.

Сульженко Володимир Кузьмич (1923), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1954, закінчив Київ. ун.

Федотенков Іван Дмитрович (1919), канд. іст. наук, в. о. доцента, у ЛДУ з 1952, закінчив Смоленський пед. інст.

Черненко Анатолій Михайлович (1926), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1953-1960, закінчив ЛДУ.

Чернишин Марія Андріївна (1910), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ з 1950, закінчила ЛДУ.

КАТЕДРА ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

І щодо тематики праць цієї катедри і щодо мови, якою вони писані, ця катедра виглядає не багато краще від двох попередніх. Ось її члени:

Бойко Антін Гаврилович (1904-55), доцент, канд. іст. наук, у ЛДУ 1944-1955, закінчив Харк. ун. Канд. дис. «Положение крестьян Зап. Украины в панской Польше 1919-39», ЛДУ.

Гожий Дмитро Ксенофонович (1922), у ЛДУ з 1955, ст. викл., закінчив Львів. торгов.-ек. інст. Статті про економіку Львівщини.

Гриновець Іван Федорович (1929), канд. ек. наук, у ЛДУ з 1954, в. о. доцента, закінчив ЛДУ, канд. дис. «Себестоимость продукции в колхозах и пути ее снижения», Київ. інст. нар. госп.

Гуменюк Петро Данилович (1923), аспірант, у ЛДУ з 1958, закінчив ЛДУ.

Дзямба Василь Кіндратович (1924), у ЛДУ з 1956, в. о. доцента, закінчив ЛДУ. Статті про товарно-грошові відносини.

Злупко Степан Миколайович (1931), канд. ек. наук, у ЛДУ з 1956, в. о. доцента, закінчив ЛДУ в 1956, канд. дис. «Аграрні програми політичних партій Галичини (кінець 19 — початок 20 ст.)», Київ, інст. нар. госп. Стаття про аграрне питання в публіцистиці Володимира Навроцького. Рецензії на польські й німецькі книжки.

Козловська Людмила Ігнатівна (1922), доцент, канд. ек. наук, у ЛДУ з 1953 по 1959. Закінчила Саратовський ун. Канд. дис. про економ. Закарпаття, рос. мовою, Київ.

Луцик Іван Олексійович (1919), доцент, канд. ек. наук, у ЛДУ з 1954, закінчив ЛДУ, канд. дис. про кошти цукрової продукції, рос. мовою, Київ.

Малаканов Павло Олександрович (1908), доцент, канд. ек. наук, у ЛДУ з 1954, закінчив Харк. інст. профосвіти, канд. дис. «Разгром В. И. Лениным эк. взглядов либеральных народников», Академия общ. наук при ЦК ВКП(б).

Обухівський Роман Павлович (1932), доцент, канд. ек. наук, у

ЛДУ з 1955, канд. дис. «Форми і системи заробітної плати в СРСР...», ЛДУ.

Павчак Василь Андрійович (1930), аспірант, у ЛДУ з 1957. Закінчив Львів. торг.-ек. інст.

Петров Василь Сергійович (1921), доцент, канд. ек. наук, у ЛДУ з 1953, закінчив Київ. ун., канд. дис. «Развитие соц. сель.-хоз. кооперации в Болгарии», Київ. ун. Статті про економіку Болгарії.

Петровський Микола Іванович (1901), доцент, канд. ек. наук, у ЛДУ з 1951, закінчив Харк. інст. нар. госп., канд. дис. «Економіка Житомирщини напередодні Вел. Жовт. рев. 1901-1917», Київ. ун.

Сталінська Ольга Павлівна (1918), доц., канд. ек. наук, у ЛДУ з 1946, закінчила Ленінгр. інст. рад. торг., канд. дис. «Аграрные отношения накануне Вел. Окт. рев.», ЛДУ.

Ткаченко Віталій Андрійович (1923), у ЛДУ з 1950, викладач, закінчив ЛДУ, істор. і юрид. факультети. Стаття про Вол. Навроцького.

Тугай Петро Хомич (1910), канд. ек. наук, у ЛДУ в 1948-55. Викл., канд. праця про життєвий стандарт зах. обл., рос. мовою, Київ. ун.

Фаранчук Григорій Якович (1931), у ЛДУ з 1954, закінчив Львів. торг.-ек. інст.

Швайка Михайло Андрійович (1931), канд. ек. наук, у ЛДУ з 1957, закінчив Львів. торг.-ек. інст. Канд. дис. «Ценообразование в деревообделочной промыш.» Київ. інст. нар. госп.

Із усіх статей та розвідок (не дисертацій) членів катедри політ. економії 67 написані укр. мовою, 10 рос. При цьому вражає їхня тематична вузькість. Звичайно, природне те, що у Львівському університеті вивчають економіку західних областей, але не видно попри це пов'язання сучасних львівських економістів хоча б з найновішими традиціями української економічної науки, що їх створили такі дослідники, як К. Воблій, А. Ярошевич, Г. Кривченко, не кажучи вже про М. Тугана-Барановського.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Цей факультет має п'ять кафедр: старого світу і середніх віків — 9 осіб, нової історії — 14 осіб, історії півд. і зах. слов'ян — 6, історії СРСР — 14, історії УРСР — 12, кабінет нумізматики — 1. При шости прізвищах не подано кафедри. Разом названо 58 викладачів та їх праці. Серед них 39 мають кандидатські або докторські дисертації, з яких 35 написані рос. і 4 укр. мовою. З тих, що є рос. мовою, 27 були писані у Львів. університеті. Якщо йдеться про статті, рецензії чи розвідки, то тут відношення інше: 257 укр. мовою і 143 рос. Тематично праці і статті охоплюють старовинний світ і середньовіччя, взаємини російської імперії з балканськими державами, з Австро-

Угорщиною, Японією, Китаєм, французьку революцію, Білорусь, Ватикан, польську еміграцію по 1939 році, суспільно-політичні погляди Чернишевського, Франка та ін. Найбільше праць присвячено становищу західних областей України під австрійською і польською займанщинами та політичним і суспільним перетворенням на цих землях в умовах радянщини. У зв'язку з цим є м. ін. «наукові» дослідження під такими назвами як «Викриття буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії Жовт. соц. рев. на Україні» (Г. Г. Черних), або «Уніятво і його реакційна роль» (Д. Л. Похилевич), або «Американські імперіялісти — організатори і надхненники захвату зах. укр. земель польськ. панамі» (О. Г. Цибко). З М. Грушевським обійшовся один автор (В. Т. Горбатюк) у статті під такою вимовною назвою: «М. Грушевський та його так звана школа». Про Д. Багалія, М. Слабченка, чи навіть М. Яворського взагалі не згадують.

Члени історичного факультету:

Бейліс Олександр Самойлович (1918), доцент, канд., катедра півд. і зах. слов'ян, у ЛДУ з 1946, закінчив Одеський ун.

Белякевич Іван Іванович (1905), доцент, канд., зав. кат. історії нового часу, у ЛДУ з 1944, закінчив Одеський інст. нар. госп.

Борис Володимир Олександрович (1914), канд., в. о. доцента, іст. південних і зах. слов'ян, у ЛДУ з 1948, закінчив ЛДУ.

Бродський Роман Михайлович (1907), доцент, канд., катедра нової історії, у ЛДУ з 1945, закінчив китайський відд. Ленінград. ун.

Вейцьківський Іван Іванович (1900), проф., докт., зав. катедрою історії старого світу і середніх віків, у ЛДУ з 1944, закінчив пед. нім. інститут в Енгельсі і Уральський пед. ін. Праці про Середземноморський р-н.

Воляннюк Микола Михайлович (1929), ст. викл. катедри історії УРСР, у ЛДУ з 1953, закінчив ЛДУ.

Гербільський Григорій Юлійович (1904), доцент, канд., катедра історії СРСР, у ЛДУ з 1946, закінчив Дніпропетровський інст. нар. освіти. Праці про Гал.-Вол. князівство, Львів, Переяслав. договір.

Глауберман Фаїна Миколаївна (1921), у ЛДУ в 1949-60, ст. лаборант катедри нової історії, закінчила ЛДУ.

Глядківська Ганна Іванівна (1886), доцент, канд., катедра іст. СРСР, у ЛДУ з 1945, закінчила Московські вищі жіночі курси.

Горбатюк Володимир Тимофійович (1912-53), доцент, канд., у ЛДУ в 1944-52, катедра історії України, закінчив Одеський інст. нар. осв.

Горн Маврикій Вольфович (1917), доцент, канд., у ЛДУ в 1956-57, катедра старого світу і середньовіччя, закінчив ЛДУ.

Гроссман Юрій Миронович (1919), доцент, канд., у ЛДУ з 1953, катедра старого світу і середньов., закінчив Моск. іст. архівний інст. Праці про Руське і Белзьке воевідство.

Добролюбський Костянтин Павлович (1887), проф. доктор, катедра нової іст. у ЛДУ в 1945-49.

Дудикевич Богдан Корнилович (1907), канд., у ЛДУ в 1948-49, кафедра історії України, закінчив ЛДУ. Дис. про КПЗУ.

Закаляк Любов Антонівна (1928), у ЛДУ з 1951, викл. на кафедрі нової історії, закінчила ЛДУ.

Зварич Володимир Васильович (1919), зав. кабінетом нумізматики, у ЛДУ з 1950, закінчив ЛДУ.

Іваненко Любов Андріївна (1923), канд., у ЛДУ з 1954, в. о. доцента на кафедрі історії України, закінчила ЛДУ. Праці про культ. буд. в зах. обл.

Інкін Василь Фадійович (1922), канд., ст. викл. іст. СРСР, у ЛДУ з 1956, закінчив ЛДУ. Праці про зах. обл. 18 ст.

Ісаєвич Ярослав Дмитрович (1936), канд., ст. ляборант кафедри півд. і зах. слов'ян, у ЛДУ в 1957-58, закінчив ЛДУ. Праця про м. Дрогобич.

Калініна Зоя Петрівна (1917), доцент, канд., кафедра старод. світу, у ЛДУ з 1955, закінчила Ленінград. пед. інст. Праця про Іспанію.

Кисельова Марія Олександрівна (1905), доц., канд., нова історія, у ЛДУ з 1956, закінчила Моск. інст. сходознавства. Дис. про японську агресію в Китаю.

Кісь Ярослав Павлович (1919), доцент, канд., кат. історії України, у ЛДУ з 1948, закінчив ЛДУ 1948. Дис. про селян Львів. приміських сіл 14-18 ст.

Коваленко Анатолій Пилипович (1909), канд., викл. нової іст., у ЛДУ в 1947-59, закінчив Київ. інст. нар. осв. і ун. Дис. про Львів 1848 року.

Ковальський Микола Павлович (1929), канд., ст. викл. іст. СРСР, у ЛДУ в 1954-60, закінчив ЛДУ. Праці про зах. обл. і їх зв'язки з Росією.

Копчак Степан Васильович (1930), аспірант кафедри нової іст., у ЛДУ в 1955-58, закінчив ЛДУ.

Кошарний Іван Якович (1917), доцент, канд., кафедра історії України, у ЛДУ з 1956, закінчив Київ. пед. інст. Дис. про Дрогобицьку область 1939-50.

Крипякевич Іван Петрович (1886), академік, проф., доктор, у ЛДУ в 1939-47, кафедра історії Укр. Праці про Львів, Івана Федорова, зв'язки зах. обл. з Росією.

Лебович Мартин Фаркашевич (1900), проф., доктор, нова історія, закінчив Моск. інст. червоної професури, у ЛДУ з 1948, праці про угорську комуну 1918.

Лозинський Анатолій Олександрович (1920), доцент, канд., кафедра стародавнього світу, у ЛДУ з 1948, закінчив Ленінград. ун. Дис. про Париж 16 в.

Мельничук Ярослав Степанович (1930), канд., закінчив ЛДУ, у якому працює з 1958. Дис. про Сяніцьку землю 17 ст.

Нефедов Ігор Михайлович (1920), у ЛДУ з 1944, викл. нової іст., закінчив Одеський ун. Праці про зах. Галичину 19 ст.

Осечинський Василь Костянтинович (1904), доцент, канд., зав. кат. історії СРСР, закінчив Київсь. пед. інст. у ЛДУ з 1939. Дис. про Галичину під Австро-Угорщиною.

Павлюк Ілля Степанович (1907), доцент, канд., у ЛДУ в 1957-59, кафедра іст. СРСР, закінчив Київсь. пед. інст. Дис. про розвиток освіти в зах. обл.

Похилевич Дмитро Леонідович (1897), проф. доктор, зав. кат. півд. і захід. слов'ян, у ЛДУ з 1945, закінчив Київсь. інст. нар. осв. Праці про Вел. Литовське князівство, Польщу, Білорусь 17 і 18 ст., Ватикан.

Распутніс Борис Ісакович (1921), доцент, канд., кафедра нової іст., у ЛДУ в 1949-51, закінчив ЛДУ. Праця про Балканський союз 1912.

Ратич Микола Онисимович (1916), канд., в. о. доцента нової історії, у ЛДУ з 1948, закінчив ЛДУ. Дис. про вплив рев. 1905 року на Галичину.

Семенов Євгеній Георгійович (1916), доцент, канд., у ЛДУ в 1947-52, кафедра нової історії, закінчив Одеський ун. Дис. про амер. агресію в Китаї 1900-01.

Смішко Маркіян Юлійович (1900), доцент, канд., кафедра старого світу, у ЛДУ в 1950-54. Закінчив ЛДУ.

Соколовська Тетяна Григорівна (1912), канд., в. о. доцента іст. СРСР, у ЛДУ з 1945. Дис. про культ. будівництво в зах. обл.

Солтановська Тетяна Григорівна (1922), доцент, канд., кафедра нової історії, у ЛДУ з 1953, закінчила Одеський ун. Дис. про франц. революцію.

Старчук Іван Данилович (1894-1952), доцент, канд., іст. старого світу, закінчив Львів. ун.

Стеблій Феодосій Іванович (1931), у ЛДУ в 1954-1960, ст. викл. історії СРСР, закінчив ЛДУ.

Судаков Сергій Олександрович (1903), викл., кафедра історії СРСР, у ЛДУ в 1946-49, закінчив інст. історії мистецтва в Ленінгр.

Тамбовцев Григорій Юрійович (1919), канд., у ЛДУ в 1952-56, закінчив ЛДУ. Дис. про Болгарську компартію.

Терлецький Омелян Антонович (1878-1958), доцент ЛДУ в 1940-48, кафедра стародавнього світу і середньовіччя. Праця про організацію «Руських рад» у Галичині 1848-51.

Тисс Володимир Васильович (1903-1960), доцент, у ЛДУ в 1944-60, кат. історії СРСР, закінчив ЛДУ. Праця про Богдана Хмельницького.

Товстуха Яків Павлович (1900), у ЛДУ з 1947, ст. викл. історії СРСР, директор студ. бібл. ЛДУ, закінчив Кам'янець-Поділь. пед. ін. Студії про І. Франка.

Трусевич Степан Михайлович (1930), у ЛДУ з 1954, ст. методист істор. фак. по заочному навчанню в 1956-60, з кінця 1960 ст. лябрант кат. півд. і зах. слов'ян, закінчив ЛДУ.

Халус Петро Іванович (1927), канд., у ЛДУ в 1954-57, закінчив Ужгородський ун. Дис. про Закарпаття 1939-45.

Худанич Василь Іванович (1922), у ЛДУ в 1953-55, аспірант кат. нової іст., закінчив ЛДУ в 1950. Студії про Закарпаття.

Цибенко Ольга Миколаївна (1921), канд., у ЛДУ з 1956, в. о. доцента кат. старого світу, закінчила Київсь. пед. інст. Праця про февдальні землеволодіння церкви.

Цибко Олександр Гнатович (1906), доцент, канд., зав. катед. історії України, закінчив Черкаський інст. соц. виховання і Львів. пед. інст., у ЛДУ з 1946. Дис. про боротьбу зах. обл. за єдність з УРСР.

Цимбал Ніна Василівна (1922), ст. викл. катедри історії України, у ЛДУ з 1945, закінчила ЛДУ. Стаття про «бурж. нац. фальсифікацію історії жовтн. рев.».

Челак Петро Петрович (1921), доцент, канд., у ЛДУ з 1952, закінчив ЛДУ. Дис. про боротьбу зах. обл. проти Польщі 1920-23.

Черних Ганна Григорівна (1921), канд., у ЛДУ з 1956, ст. викл. катедри історії СРСР, закінчила Луганський пед. інст. Дис. про Чернишевського.

Чорній Володимир Павлович (1931), у ЛДУ з 1954, ст. викл. історії півд. і зах. слов'ян, закінчив ЛДУ. Праці про Болгарію.

Яценко Ганна Антонівна (1929), канд., у ЛДУ з 1954, закінчила ЛДУ. Дис. про ремесло у Львові 18 ст.

Яцкевич Євген Антонович (1899-1961), канд., у ЛДУ в 1945-48, викл. історії України, закінчив Львів. ун. Студія про єдність укр. народу з рос. у 16-17 ст.

(Далі в наст. числі)

Вийшла з друку і надійшла в продаж книжка поезій Е. Андієвської

П Е Р В Н І

Ціна примірника: 4 нім. марки, 1 дол. або рівновартість в іншій валюті.
Замовлення приймає вид. «Сучасність» або його представництва.

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

Зустріч у Нью-Йорку

Зустріч з діячами культури УРСР чи, точніше, перша спроба такої зустрічі, що відбулася в понеділок 30 листопада 1964 в Нью-Йорку, викликала широкий відгомін, багато коментарів, а то й спліток в еміграційному українському середовищі. Проте ж ні одна з еміграційних газет (за винятком вінніпезького «Нового Шляху»), особливо ж із тих, що найбільш «принципово» виступали проти влаштування таких зустрічей, не спромоглася поінформувати своїх читачів, що ж такі справи було на цій зустрічі, які «зłodіяння» відбувалися там. Тому й до речі буде подати на цьому місці коротку інформацію про неї на сторінках «Сучасности».

Влаштував зустріч нью-йоркський Клуб круглого стола, і керували нею голова клубу Валентин Новицький і заступник голови Євген Стахів. Відкриваючи зустріч, перший із них висловив радість з приводу того, що така зустріч може відбутися, підкреслив, що і господарі і гості бажають одного: щоб не було війни, яка принесла б атомове знищення їхній батьківщині — Україні, заявив, що й одним і другим мусить бути дороге майбутнє українського народу, української культури й мови, що й одні і другі мусять боротися проти наявних в СРСР тенденцій до «злиття націй».

Прибулих на зустріч діячів культури (в зустрічі взяла участь тільки частина групи, що відбувала подорож по США), представила керівник від Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами цілої групи Катерина Антонівна Колосова. З письменників між ними були: прозаїки Ірина Вільде і Яків Ваш, драматург Микола Зарудний, поет і літературознавець Степан Крижанівський. З музиків і співаків — композитор Георгій Майборода, оперовий співак Сергій Козак, з діячів сцени й кіно — кінорежисер Ти-

міш Левчук й артисти Віктор Добровольський та Андрій Сова. З інших взяли участь у зустрічі історик і директор музею Леніна у Львові Богдан Дудикевич та голова ради депутатів Волинської області О. Ярошук. Представивши їх, К. Колосова говорила багато про «мир і дружбу», про те, що треба «щирих розмов», що всіх українців повинне в'язати те, щоб у світі і на Україні був мир, щоб не було знову війни такої, як остання, яка спричинила на Україні страшні втрати і знищення.

Коротку інформацію про Клуб круглого стола і про присутніх на зустрічі його членів та запрошених гостей подав Євген Стахів. Він підкреслив, що всі присутні «з цього боку» еміграційні діячі культури — це українські самостійники, ті, що їх радянська пропаганда визначає, як «буржуазних націоналістів», люди різних поглядів, але усі демократичного напрямку.

Відгукуючись на прохання Є. Стахова подати коротку інформацію про культурні процеси на Україні, перший виступив із словом про українську радянську літературу Степан Крижанівський. Своєю доповідь він розпочав заявою: «Ви знаєте до деталей літературний процес на Україні, говорити вам не треба». Тому він з'ясував тільки головні тенденції в сучасній радянській літературі, «нові віяння» в ній. Перше з цих віань — це зумовлений ліквідацією культу особи дальший розвиток ідей гуманності. Друге віяння в літературі: більша увага до мистецького слова, звернення до прекрасного (слово «краса» було довгий час загублене). Пригадуючи, що «основною для письменників України є ідея комунізму», «ідеї братерства, рівності і свободи», С. Крижанівський говорив у дальшому про наявність великої когорти талановитих поетів, драматургів, прозаїків між літературною молоддю. На-

зивав їх «нашою зміною». Згадував прізвиська Ліни Костенко, Івана Драча, Віталія Коротича, померлого в 1963 році Василя Симоненка. Заявивши, що «молоді настроєні більш критично, як ми», Степан Крижанівський підкреслив водночас, що вони прихильники комуністичної ідеї... Загальна картина розвитку радянської літератури, на думку доповідача, — оптимістична. Величезний вплив на літературу і всі ділянки мистецтва мав Олександр Довженко. Наприкінці свого виступу С. Крижанівський висловив задоволення із зустрічі, влаштованої Клубом круглого стола, ствердив, що така зустріч ще тільки півтора року тому була б неможлива, і з одного і з другого боку.

З черговою інформацією — про сучасний стан літературного життя в Західній Україні — виступила Грина Вільде. До війни 1941 року Спілка письменників України в західних областях нараховувала 150 членів, по війні залишилося їх всього сім. Сьогодні львівська СПУ об'єднує яких 50 літераторів, між ними більше поетів, як прозаїків. Поміж письменниками виросли, на думку І. Вільде, Дмитро Павличко, Ростислав Братунь. Радує дуже молоді, між ними такий талановитий прозаїк, як Юрій Коваль (той, що його в 1962 році пробували громи-ти за новаторство й абстракціонізм — Ан. Ів.), Гриць Колісник та ін. Більшість із західноукраїнських літераторів воліє співпрацювати у львівському «Жовтні», ніж в загальнореспубліканських журналах, мовляв, «ближча сорочка, як кожух». Закінчуючи свою інформацію, Грина Вільде ствердила, що більше говорити їй не треба, бо про літературний процес на Україні «ви дуже багато знаєте», «деякі речі краще знаєте, як ми».

Цікаву інформацію про музичне життя на Україні подав композитор Георгій Майборода. Такі ж віяння, як і в літературі, що про них говорить Степан Крижанівський, наявні і в українській радянській музиці. Українське музичне життя розвивається бурхливо. Перед українсь-

кими музикантами головне завдання: щоб українська музика вийшла на світову арену, щоб була національною за змістом, піднімала високо українську історію, щоб не була безликою. Г. Майборода ствердив, що в музичному доробку радянської України донедавна було мало опер, симфоній. Сьогодні українська музика росте безупинно, все більше композиторів, які володіють всіма засобами музичної культури. Згадував Г. Майборода про «загрозу етнографізму» в українській музиці, стверджував, що з того приводу «в нас багато суперечок». Заявив також, що українські музики не відгороджені від світу, що є деякі впливи західних модерних напрямків у музиці, що з'являються різні «абсурди», але, загальний напрям в українській музиці залишається здоровий. За інформацією Г. Майбороди, на Україні сьогодні працює 98 композиторів, коло 50 музикознавців. Найвидатніші між композиторами: Л. Ревуцький, В. Лятошинський, С. Людкевич — патріарх українських музик, що його твори, написані ще до 1939 року, видано щойно тепер за радянського часу.

Після короткої перерви, що її використано на безпосередні розмови, Євген Стахів звернувся до К. Колосової, щоб вона сказала дещо про нові тенденції в радянській політиці, зокрема після відходу М. Хрущова. К. Колосова відмовилася говорити ширше, мовляв, про все це пишеться в газетах, усі присутні на зустрічі «розумні люди» і добре орієнтуються в політичних питаннях.

Далі з короткими інформаціями про культурне життя на еміграції виступили члени й гості Клубу круглого стола. Юрій Шевельов говорив про українську науку на еміграції, про наукову й видавничу діяльність УВАН й НТШ, підкреслив, що добре було б, щоб наукові видання цих установ діячі культури й люди в УРСР могли читати так вільно, «як ми читаємо їхні».

Про українську літературу на еміграції говорив Григорій Костюк. Відповідаючи на питання, чи є читач літературних творів на емігра-

ції, стверджував, що є. Не зважаючи на те, що українські літератори на еміграції в дуже важкому становищі, бо не мають під ногами рідного ґрунту, вони багато творять і видають. Висловлюючись іронічно про твердження радянських пропагаторів, мовляв, еміграційним українським письменникам допомагає видавати їхні книжки ... Волл Стрйт, Григорій Костюк заявив, що цих «грошей небагато» і що українські поети і прозаїки мусять видавати так, як видавав колись Шевченко свого «Кобзаря», приватними заходами й засобами. Все ж таки тираж українських видань на еміграції досягає тисячі чи й двох тисяч примірників і дорівнює не раз радянським виданням для понад 45 мільйонів українського населення. Щодо згадуваного Іриною Вільде Р. Братуня Григорій Костюк заявив: «Ми його добре знаємо» — це той, що зневажливо і по-наклепницькому писав про останній з'їзд ОУП «Слово» в 1958 році. Згадуючи Г. Майбороду, чудовий голос С. Козака, Г. Костюк запитав, чому українські музики і співаки не приїжджають із своїми концертами до США, чому в цій ділянці не можна мати незалежного зв'язку з Україною?

Відповідаючи на останнє питання Г. Костюка, співак Сергій Козак сказав, що треба, щоб українська пісня лунала по всіх країнах світу. Досі українські співаки добились своїми концертами великих успіхів у різних країнах Європи. Не можуть тільки добитися запрошення на виступи до США. Після короткого з'ясування Ірини Вільде, що по 25 роках спільного життя збереглися ще деякі особливості в думанні і в побуті західних українців, Сергій Козак виступив із питанням про асиміляцію української молоді в США, про заходи, щоб ця молодь зберегла перед денационалізацією. Відповідали на поставлене питання Всеволод Голубничий, який з'ясував проблеми виховання української молоді в діаспорі і ствердив, що головним заходом проти асиміляції є збільшення кількості українців з вищою

освітою, В. Новицький, який ілюстрував заторкнене питання прикладами з життя українських родин у США, і Марта Богачевська-Хом'як, яка поінформувала про організації молоді (Пласт та інші) у США і про їхню національно-виховну працю.

Низку основних питань заторкнув у своєму виступі Левко Чикаленко, запитуючи, чому так мало говориться про страхітливий період насильної колективізації, чому не розкривається вся правда про проведене радянським режимом знищення, чому українська мова на Україні не має повної свободи, чому вона не є державною? Ставлячи ці питання, Чикаленко пригадав такі факти, як поголовне знищення боротьбістів й українських комуністів у 20-их і 30-их роках, Любченка і Хвильового, які поповнили самогубство, ствердив, що в порівнянні із радянськими тюрмами царські тюрми ще були «раєм». Поставив питання, коли Україна стане справді самостійною державою, коли вона матиме в інших країнах світу свої амбасаді і консульства, коли вона буде мати в США свого посла?

Л. Чикаленкові й іншим промовцям з-поміж господарів пробували відповідати Я. Баш й О. Яроцук, обмежуючись здебільшого до питань мови і шкільництва. Яків Баш говорив, що за царату була справжня тюрма народів, загальна русифікація, а тепер вже цього нема. Визнавав, що в СРСР є ще й сьогодні шовіністи, з якими треба боротися, і що «ми ведемо величезну боротьбу» проти русифікації. Заявляв загально, що їх також болять страждання українського народу часів війни і «культу особи». Пригадавав, що недавно у США американці не визнавали українського імені, не знали назви України. Тепер все це вже змінилось, бож навіть в ООН є українська делегація. Наприкінці свого виступу Яків Баш пробував хвалитися (досить непереконливо) перекладними й видавничими досягненнями УРСР, мовляв, «у нас вся світова класика», «у нас третє видання Гомера» і т. п. Непереконли-

во звучала теж відповідь Баша на питання щодо висоти тиражів радянських видань. Всупереч дійсності він пробував твердити, що тиражі досягають десятків тисяч.

Не зміг дати безпосередньої відповіді на питання в справі русифікації і зокрема на поставлене Г. Костюком та іншими питання в справі відсутності українських шкіл поза межами УРСР — в РСФСР та в інших радянських республіках також і О. Ярощук. Тонем пропагандиста намагався він оперувати статистичними цифрами: на Україні — 85% шкіл з українською мовою навчання, 15% з іншою... Відповіді щодо відсутності українських шкіл на Кубані не дав. Щодо українських шкіл в РСФСР заявив, що їх там... важко організувати, бо українці... порозкидані, живуть відокремлено. Всупереч дійсності Ярощук твердив, що УРСР має сьогодні своїх представників не тільки в ОН, але в багатьох країнах світу.

У прикінцевих виступах В. Новицький висловив бажання, щоб зустріч, влаштована Клубом круглого стола, проклала шлях до дальших зустрічей. С. Крижанівський

ствердив, що сьогодні може бути покладений перший камінь миру і згоди, говорив про спільну любов до українського народу й України. К. Колосова закликала побільше приїжджати на Україну. В. Голубничий заявив, що ми живемо в добу співіснування і що треба зменшити «холодну війну» між українцями, бо досить ми вже жили, як Кайдашева сім'я — розсварені і порізнені. Ще він ствердив, що треба, щоб ми не писали про себе нісенітниць ні тут, ні там.

Наприкінці Георгій Майборода передав господарям зустрічі на спогад-пам'ятку платівку із створеною ним востаннє оперою «Тарас Шевченко». З свого боку Йосип Гірняк передав гостям на руки Г. Майбороди свої платівки із «Синами» Стефаніка, українськими казками та гуморесками Остапа Вишні.

Зустріч тривала понад чотири години. Вона мала деякі свої недоліки, але в загальному проходила коректно, без взаємних образ, хоч і заторкувано багато гострих і навіть дразливих для гостей питань і справ.

Ан. Ів.

Другий всеміграційний з'їзд українських письменників — членів «Слова» в Нью-Йорку

26 і 27 грудня 1964 року відбувся в Нью-Йорку другий з'їзд українських письменників в екзилі, організований Об'єднанням українських письменників «Слово». На з'їзд прибули письменники, що живуть у різних містах США, як і письменники з Канади; прислали свої повноваження письменники з Європи, Аргентини й Австралії.

На урочисте відкриття з'їзду письменників у суботу, 26 грудня прибули до залі Українського інституту Америки представники українських організацій і установ і багато визначних громадян. З'їзд відкрив голова «Слова» Григорій Костюк, повідомивши, що разом із всеміграційним з'їздом письменників об'єднання «Слово» відбуває свої наради Об'єднання письменників дитячої

літератури (ОПДЛ). Голова привітав делегатів-письменників і повідомив, що прислали свої повноваження письменники з інших країн: з Європи, Австралії і Південної Америки та й деякі письменники з США і Канади — ті, що не змогли особисто прибути на з'їзд. Привітання з'їздові прислали президент УНР в екзилі Степан Витвицький, голова виконного органу УНР Микола Ливицький, голова Європейського відділу НТШ проф. Володимир Кубійович, голова Українського Християнського Руху Володимир Янів. Особисто прибула на з'їзд делегація від УВАН у складі професорів В. Міяковського, Ю. Шевельова й І. Замші, голова Українського лікарського товариства Америки Мирон Заричський, мистці від Об'єднання мистців

українців в Америці в особах Дем'яна Горняткевича і мистця Володимира Ласовського, секретар Українського народного союзу Ярослав Падох, мистці з Канади були репрезентовані Мироном Левицьким, від театральних мистців були Йосип Гіриак і Олімпія Добровольська. Від Канадського відділу НТШ вітав з'їзд його голова Ярослав Рудницький, від білоруських письменників привітання зложив А. Адамович. Він Українського інституту Америки вітав письменників колишній міністер Карпатської України Юліан Ревай.

Відкриваючи з'їзд, Г. Костюк підкреслив роллю, що її відіграли письменники різних народів на еміграції. Він вказав на французьких письменників, які, від Вольтера починаючи, створили культурні скарби для французького народу на еміграції; вказав на польську літературу на еміграції в часі романтизму; нагадав і про нашу літературу, яка від Шевченка через Грабовського, а далі Драгоманова, Лесю Українку і новіших письменників із О. Олесем та Володимиром Винниченком у проводі творилася теж і на еміграції. На жаль, наше еміграційне суспільство не завжди оцінює роллю і значення творців культури. Другий всеміграційний з'їзд українських письменників відзначає кілька великих подій української історії. По-перше цей з'їзд відбувається у 150-річчя народження Шевченка, і тому він присвячений цьому найбільшому із найбільших — творцеві української нової літератури. Цей з'їзд відзначає 50-і роковини нової еміграційної літератури, бо саме 50 років тому вийшов на еміграцію представник нашої літератури Винниченко, а з ним й інші письменники. Наш з'їзд відзначає пам'ятну дату розстрілу 36 діячів культури у 1934 році з Косинкою, Влизьком, родиною Крушельницьких та ін. Г. Костюк нагадав про цей страшний час винищення українських діячів культури, а присутні вшанували пам'ять цих борців за право українського народу на власну культуру і власне самостійне життя вставанням і мовчанкою. Врешті, наш з'їзд від-

значає 20-річчя заснування МУР-у — першої на еміграції літературної організації, справу якої продовжує «Слово», як і десятиріччя самого Об'єднання українських письменників «Слово».

Присутні письменники і гості вшанували вставанням і мовчанкою письменників, які відійшли від нас за час від першого всеміграційного з'їзду українських письменників, що відбувся у грудні 1958 року. Від того часу померли: Іван Багряний, Тодось Осьмачка, Михайло Орест, Федір Дудко, Іван Шкварко, Володимир Дорошенко, Володимир Державин, Михайло Ситник, Федір Одрач, Зенон Тарнавський. У багатьох випадках смерть культурних діячів є наслідком неухаги громади, і тому голова з'їзду закликав письменників обговорити під час наради створення літературного фонду, що міг би прийти з допомогою письменникам у потреби. Серед нас багато видатних і заслужених діячів-сеньйорів: Галина Журба, Олександр Грановський, Роман Купчинський, Володимир Радзикович, Олекса Кобець, Євген Онацький і багато інших, що віддали творче життя своєму народові і далі працюють для його культури. Їм належить наша пошана й увага, ми мусимо вимагати більшої уваги до справ культури від нашої громади. Закінчив промовець свою вступну промову закликом із листа-привіту Романа Купчинського: «Дай, Боже, якнайкращих успіхів на з'їзді і після з'їзду».

Першого дня з'їзду відбувся симпозіум на тему: «Новаторство і традиція». У симпозіумі взяли участь: Ю. Шевельов, Улас Самчук, Юрій Лавріненко, Василь Варка і Богдан Рубчак, Головував Г. Костюк. У більшості промовці погоджувалися, що в літературі можна obserвувати циклічність, і тому новаторство — це радше повернення до традицій інших, ніж ті, які в даний час загальновизнані. Ю. Шевельов зробив блискучу аналізу двох віршів: романтика Левка Боровиковського і модерніста Юрія Тарнавського, характеризуючи подібності обох тво-

рів, не зважаючи на їхню вікову (сотня років) різницю. Юрій Лаврінченко спинився на необароковому стилі нової української поезії. Улас Самчук підкреслював вартісні моменти літературних творів, не зважаючи на їх літературні стилістичні різниці. Василь Барка говорив про біблійність тих творів, що мають постійне значення. Богдан Рубчак додав свої спостереження на тему традиційної і модерної літератури.

Того ж дня відбувся великий літературний вечір у залі Українського народного дому. Велика зала була вивопнена публікою (понад 600 осіб). У першій частині вечора, якого керував Іван Керницький, виступили: Софія Парфанович, Микола Понеділок, Олекса Ізарський, який прочитав фрагмент нового автобіографічного роману; поет Микола Щербак читав декілька своїх віршів, головне призначених для молоді. Артисти Студії живого слова В. Лисняк і Л. Кукрицька виконали одну дію драми Богдана Бойчука «Голод». Між виступами письменників була концертна програма у виконанні співачки Ганни Шерей при акомпаньяменті Марії Цісик.

Друга частина вечора була присвячена поезії, її вів Остап Тарнавський. Після короткого нарису про поезію Остапа Тарнавського виступали група артистів Студії художнього слова: Ірина Андрейко, Богданна Клецов, Оля Кириченко, Рома Шуган і Ігор Шуган. Артисти читали твори молодих Київських поетів: Ліни Костенко, Івана Коротиша, Миколи Вінграновського й інших. Потім головуючий представив публіці наймолодших поетів, які щойно почали поетичну творчість: Олега Коверка і Юрія Коломийця з Чикаго та Марка Царинника з Філадельфії. Кожний із молодих авторів прочитав кілька своїх віршів. Йосип Гірняк виконав сатиру Петра Галубенка із циклу «Еней на еміграції», Володимир Лисняк прочитав вірш Вадима Лесича, співачка І. Фоменко-Курдидик прочитала ліричні вірші Ярослава Курдидика. Виступи поетів перепліталися з кон-

цертною програмою у виконанні співачки Ганни Шерей і піаністки Марії Цісик. На закінчення Борис Олександрів прочитав фейлетон.

Під час літературного вечора відбувалася виставка книжок разом із розпродажем.

Наступного дня відбулася прилюдна конференція. Першу доповідь виголосив Григорій Костюк. Він говорив про досягнення української літератури на еміграції за останні роки. Характеризуючи окремі книжкові появи наших письменників, доповідач зупинився на темі важких обставин для письменника і для творчої праці, головне для видавничої. Другу доповідь виголосив Остап Тарнавський на тему «В англomовному поетичному світі». Одногодина доповідь була короткою подорожжю в модерну поезію, починаючи від Шарля Бодлера, який визначив новий світ для модерної поезії. Доповідач навітлив творчість таких європейських модерністів, як Рільке і Георге, Валері і Ляфорг, Блок і Маяковський, Тракль і Хіменез, та подав повну характеристику англійської модерної поезії — від Еліота і Фроста через Ділана Томаса до молодих традиціоналістів.

У конференції взяли участь і члени ОПДЛ, від якого пані Леся Храплива подала довідку про стан дитячої літератури, про нові твори письменників і про видавничі можливості. Вона характеризувала пресу для дітей і молоді, подаючи загальний огляд того явища, що його популярно називаємо дитячою літературою. Голова ОПДЛ Богдан Гошовський закликав письменників присвятити більше творчої уваги дитячій літературі. Після доповідей відбулась дискусія, в якій взяли участь: Людмила Коваленко, Софія Парфанович, Галина Лащенко та інші.

По полудні відбулися загальні збори об'єднання «Слово». Звідомлення з праці президії склав голова Григорій Костюк, його доповнили заступник голови Улас Самчук, секретар Остап Тарнавський і касир Богдан Бойчук. Найбільший успіх

президії — видання двох великих літературних збірників «Слова». Саме перед з'їздом вийшов із друку другий збірник за редакцією Григорія Костюка (гол. редактор), Святослава Гординського, Богдана Кравцева, Богдана Рубчака, Остапа Тарнавського і Миколи Шлемкевича.

У звідомленні президії подано, що об'єднання «Слово» активно включилося в акцію побудови пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, «Слово» було членом комітету для побудови пам'ятника, голова президії був членом мистецької комісії, президія «Слова» реагувала відповідним листом до редакції «Вашінгтон Пост» на акцію проти побудови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. У звідомленні подано, що комітет для побудови пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, не зважаючи на таку співпрацю і активну участь письменників і в збірці, і в публікації творів для вшанування цієї великої події, не виявив ні уваги, ні пошани до наших письменників в самому святі відкриття.

Зустріч поколінь у мініатюрі

У рамках високошкільних курсів українознавства, улаштованих Союзом українських студентів у Німеччині в останні дні 1964 року, відбувся симпозиум учасників курсу з представниками старшого громадянства різних напрямків під гаслом «проблеми української молоді». Зрозуміло, що ця мюнхенська зустріч, хоч відбута в осередку українського еміграційного життя однієї країни, як показник явищ і хвилюючих питань великою мірою відбиває взагалі проблеми українства в цілій діяспорі. Зокрема питання поколінь, що за своєю природою завжди було і є універсальне, в українській дійсності має ще й своєрідне загальне значення, не зважаючи на те, що у різних країнах поселення виявляються окремі специфічні риси цього комплексу.

Тема дискусії була закроена ду-

У дискусії над звітами брали участь: С. Парфанович, Л. Коваленко, П. Волин'як, Ф. Мелешко, А. Галан, Г. Журба, І. Боднарчук, І. Смолій, В. Лесич та інші.

На пропозицію номінаційної комісії переобрано головою об'єднання «Слово» Григорія Костюка, а до президії обрано: Уласа Самчука, Остапа Тарнавського, Богдана Кравцева, Юрія Лавріненка, Богдана Бойчука, Докію Гуменну, Івана Керницького і Святослава Гординського. У склад контрольної комісії обрано Людмилу Коваленко, Марію Струтинську і Миколу Понеділка.

На з'їзді була задемонстрована увага нашої громади до літератури і підтримка наших літературних починів. Відомий меценат лікар д-р Володимир Возняк з Огайо прислав привітання і чек на суму 1 000 дол. на видавничий фонд «Слова» із спеціальним призначенням на видання нового роману Галини Журби. Відомий громадський діяч із Нью-Йорку Григорій Яремчук, який був присутній на з'їзді, асигнував 1 000 дол. на проголошення конкурсу на твір для українських дітей. Т.

же широко: стосунок між молоддю і старшим громадянством та суспільними установами, студії, ставлення до сучасної України. Як бачимо, кожне з цих питань заслуговувало б на окреме обговорення, бо так суцільно поставлена тематика могла дати тільки загальні зариси і натяки на те, які елементи, творчі фактори і болячки, наявні і недоговорені проблеми існують у громадськості. А втім, поставлені проблеми не є нові, і якщо хтось слідкує за українським життям у різних країнах поселення, той ствердить, що всюди, в рамках різних організацій такі питання у різних варіантах є предметом подібних дискусійних зустрічей, як також і неорганізованих розмов і зокрема «принагідних» обурень в колах старших «сердитих» людей і зажурених майбутнім батьків народу.

І можливо, що це буде дещо суб'єктивне, але на цьому місці хочеться відзначити, що не так виступи молоді, як поставу деяких старших представників громадянства треба вважати знаменною для характеристики українського суспільства і його безпорадності в оцінках і трактуванні наростаючих явищ. Бо безсиле нарікання «батьків» на «дітей», нездібність розуміти взагалі модерний світ і його атмосферу, а при тому зокрема складне становище української еміграційної молоді; прокурорська постава в оскарженнях молоді без уміння бачити і оцінити її позитивні вартості; зарозуміле менторство без доброзичливості і партнерської лояльності супроти молоді частини суспільства — усе це саме з себе є більш нездоровим явищем у суспільній структурі української еміграції, ніж навіть справжній недомагання серед молодіжних кіл. Сам бо конфлікт генерацій є самозрозумілий, і у нормальній громадськості він не повинен давати підстав до драматизування, та й взагалі засадничо не стоїть у площині «вини» котроїсь з сторін. Але за брак усякого контакту і діалогу, за небажання взаємного пізнання від самої генези явища несуть відповідальність такі батьки, яким, попри інші фактори різних впливів, у першу чергу були дані шанси формувати своє наслідство. Коли ж тепер, після двох десятиріч еміграційного буття, попри вуха і понад голови тієї молоді, яка фактично є в середині української громадськості, звідусіль лунають безрадіні скарги «де наша молодь?»; коли таке питання кидає часто в порожнечу невиправданих претенсій кожна більша або менша організація, кожний «заслужений» громадянин, що бездільно спочиває на лаврах, і чи не кожний діяч і патріот своєї установи, що з переляком стверджує коло себе брак послухних хлопців «під руку»; коли, до речі, нечисленна громадсько свідомо молодь не є рівночасно всюди присутня, — то похилих батьків справді охоплює щирий жах безперспективності, в яку вони самі

себе загнали, загубивши орієнтир щодо питання: чого хотіти і чого можна вимагати від сучасних «дітей», дітей еміграційних протиріч.

Наскільки громадськість розгублена у цьому питанні, наскільки часом декому «за деревами не видно лісу» і наскільки розріджування поверхні не унаочнює кореня справ, — показують, для прикладу, дуже вимовно такі питання і закиди, що падали у згаданій зустрічі статечної громадськості з «неосвоєною» молоддю: чому молодь не ходить на академії, панахиди і похорони. У деяких виступах це була, на жаль, найпомітніша «конкретна справа», що немов мала б бути найсуттєвішим живим показником стосунків між поколіннями і мірилом вартості молоді.

А з прямих і відважних виступів молодих дискусантів у відповідь на це промовляло щире здивування і запитання: чого властиво від молоді очікують батьки народу? Адже вона почуває свою зв'язаність з українством, але вона не відчуває, щоб усе те, чим намагаються її годувати у шаблонних, спрощених, конвенційних формах із застарілим змістом мало справді притягальну силу і становило суть українства. Що молодь у більшості не розуміє соціологічної природи українського еміграційного суспільства або й української національної спільноти взагалі — це очевидне. Вона справді схильна недоцінювати вартості, якими живе суспільство, і які об'єктивно лягли в свій час в основу української національної еволюції. Але ця молодь, не заперечуючи принципово традицій, шукає передусім сучасності; вона бачить еміграцію, але бажає побачити Україну. Тому виправдані, зрештою, заклики батьків пізнавати українське минуле, можуть мати реальний успіх лише постільки, постільки громадськість здолає на очах молодого покоління наблизити те минуле до живої сучасної динаміки реальних українських сил не тільки в традиційних еміграційних схемах, але у всій всеукраїнській ширині з актуальною проекцією в майбутнє.

В такому дусі були висловлювані думки деякого із старших громадян: не лише традиції, і не всі традиції, — оце питання здорового погляду вперед.

На щастя, серед громадських діячів підноситься не мало критичних голосів і щодо примітивізму в громадському житті, який не може сприйматися молодим поколінням, що, зрештою, повинне виявити ініціативу у творенні власних цінностей, нових форм і оновленого змісту.

Однак тут належало б серйозно розважити, чи на еміграційній базі або на статусі «поділених» батьківщин, і різних батьківщин, існують об'єктивні дані для творчих можливостей, зокрема в умовах постійного штампового тиску еміграційної громадськості, що по суті своєю вузькозорістю і старими навичками зв'язує і демобілізує самостійну настанову молоді та тягне її силоміць у незрозуміле для неї застояне гетто просвітянської інерції.

Та й щодо політичної ділянки насувається пластичний афоризм з народної мудрости про горох і стіну, коли нагадати один епізод з мюнхенського симпозиуму. Отож після виступів молоді, з яких стає ясним, що в більшості вона не дуже розуміє проблему українського політичного зрізничування, подекуди відкидає його і не виправдує політичного поділу, а у всякому разі не хоче бути предметом партійних вербувань з різних боків, — один з політичних діячів великодушно «погодився» на те, що «очевидно» молодь має сама собі вибирати партію, до якої хоче належати, так немов би це було самозрозуміле, що кожний з молодих носіїв українства в діаспорі таки мусять належати до якоїсь еміграційної партії. Такий догматизм зокрема парадоксально виходить на тлі форуму, де тридцятка молодих людей, уже разом з юніями гiстьми не-студентської професії, складалася не з самих вибранців з різних місць, а була просто таки майже повним складом цілого студентського активу з п'ятох європейських країн, разом з мюнхенськими господаря-

ми, при чому більшість студентів — це перелетні птиці і тимчасові гості в Європі з США і Канади.

При спокійному тоні виступів молодих дискусантів, та й зрештою при загальновідомому прагматизмі і «неемоційності» сучасної молоді, трудно робити висновки щодо практичного і тривалого значення такої зустрічі, обміну думок і цілого курсу, що своєю тематикою охоплював українознавчі проблеми найновіших часів і нашої сучасности. Напевне, однак, не можна забувати про природний скептицизм молодого покоління, і не можна себе дурияти сподіваннями, що кілька закидів, нагадок і пагетичних закликів до національних почуттів вже скерують дітей на дорогу батьків.

На хвилююче питання — «де наша молодь», треба відповісти (очевидно тільки про ту молодь, яку батьки зуміли зберегти для українського суспільства), що вона є з собою, без огляду на свої внутрішні диференції, і якщо вона не завжди є з батьками, то це не значить, що її зовсім нема. Але вона з питомим їй спокоєм може відвернутися не тільки від батьків, але і від усього суспільства, яке не зуміє їй дати відповідне місце у себе і не зуміє прийняти її такою, як вона є.

Сучасна молодь має свої проблеми. Вони не перестають існувати навіть тоді, коли «діти» про них не говорять або коли «батьки» не хочуть їх бачити і трактують грубо складні явища нашого часу.

Мюнхенський симпозиум, хоч закреслений на ширшу тематику, не випадково зосередився передусім на питаннях, що є найбільш безпосередньо пекучими у щоденному житті у взаєминах між батьками і дітьми в суспільстві. До цих питань варто повернутися ще детальніше. Але ніякий симпозиум, ні гори списаного паперу по всіх континентах українського поселення не допоможуть розв'язати проблем, в яких передусім батьки мусять виявити здібність бачити перспективу, що накреслюється життям, і бачити нові покоління у їм властивій ролі.

Дарія РЕВЕТ

Ще про підпал Бібліотеки АН УРСР *)

Генеральний секретаріат закордонних справ УТВР зібрав важливі інформації про пожежу в Державній публічній бібліотеці Академії наук Української РСР, яка мала місце 24 травня 1964 року в Києві. У цій справі у жовтні 1964 року Генеральний секретар закордонних справ УТВР Микола Лебець звернувся з окремим меморіалом до Генерального секретаря ЮНЕСКО п. Рене Майо. Від того часу вдалося зібрати додаткові інформації про справжній характер пожежі, про злочинця, який її спричинив, та про суд над ним. Ось найважливіші дані про цю справу.

Всупереч повідомленням радянської преси, яка, зрештою, злочин підпалу намагалася збуди кількома короткими повідомленнями, виявилось, що підпал вчинила не божевільна жінка, а мужчина, працівник бібліотеки, на прізвище Погружальський. Судовий процес над Погружальським відбувся у серпні 1964 року, в судовому будинку на вулиці Володарського у Києві. Процес мав усі риси дбайливої попередньої підготовки органів КГБ, тобто політичної поліції. На процесі було видно, що і сам обвинувачений, і поставлені свідки одержали завдання приховати від українського народу і світу правду про справжній характер злочину супроти культурного надбання українського народу. Присутнім у залі суддя забороняв робити будь-які записи з перебігу суду.

Погружальського намагалися представити як людину, хоч нормальну і освічену (він закінчив Інститут марксизму-ленінізму та студював у двох університетах), зате дуже слабого характеру, що вела неморальне життя. Він же сам боронив себе нахабно і твердив, що, підпаляючи український відділ бібліоте-

ки, він зробив у ширших розмірах те, що раніше робили інші, правда, не на таку широку скалку. Погружальський розповів, як з українського відділу бібліотеки постійно вивозились або на місці винищувались українські книжки, що їх уважали «ідеологічно та науково застарілими».

Жертвою такого поступового знищення української літератури та, врешті, жертвою злочину самого Погружальського впали — як вдалося ствердити — неоціненні томи, в тому числі унікати та рідкісні книжки й архівні фонди. Серед них треба назвати зокрема архів Бориса Грінченка, архів «Киевской Старини», архів Центральної Ради, окремі збірки україніки, які до початку 1930-их років збиралися в бібліотеці. Величезної шкоди завдано також картотеці. Знищених томів — понад 600 тисяч.

Хоч на процесі це замовчували, але є відомо: таке масове знищення виключно україніки в бібліотеці стало можливе тому, що сама пожежа була детально запланована і підготована. На полицях з книжками були раніше розміщені коробки з горючим матеріалом, який поступово вибухав, і це страшенно утруднювало можливість льокалізувати чи спинити пожежу. До того ж довгий час погано працювали гідранти, і сама пожежна сторожа не поспішала. Усе вказувало на злочинно продуманий плян знищення документації найновішої історії українського народу. Що саме про такий злочин тут ішлося, видно також з того, що інші частини бібліотеки не потерпіли в пожежі та що ті коробки були розставлені якраз у згаданому українському відділі. До речі, великі російські бібліотеки СРСР забезпечені проти пожеж спеціальними апаратами, що викривають небезпеку підпалу чи пожежі взагалі, та модерними засобами для гашення вогню. Нічого такого не було в найбільшій бібліотеці України.

*) Нові додаткові інформації в справі пожежі в Державній публічній бібліотеці Академії наук Української РСР у Києві 24 травня 1964 року.

Погружальського засудили на десять років ув'язнення, але нікому не відомо, чи він відбуває цю кару, чи на волі. Якщо йдеться про радянську пресу, то всупереч першим обіцянкам про те, що будуть опубліковані результати слідства, нічого в цій справі не було там надруковано. Замовчано також самий процес.

Підпал української частини Державної публічної бібліотеки Академії наук у Києві треба розглядати

як черговий злочин в рамках політики т. зв. злиття націй та русифікації неросійських народів. Треба відзначити, що подібні пожежі були останньо зорганізовані в бібліотеках принаймні двох азійських радянських республік з результатом таким, як у Києві.

Генеральний секретаріат закордонних справ УГВР робить заходи, щоб у цій справі зібрати ще ширші інформації та довести їх до відома світу.

Після п'ятої сесії ВР УРСР

Кожна сесія верховної ради Української РСР (ВР УРСР), як і будь-якої іншої радянської національної республіки, є формально та фактично тільки блідим відблиском кожночасної сесії всесоюзного «радянського парламенту», який звичайно скликається в Москві на два-три тижні перед сесіями республіканських «соймів». Власне на сесіях ВР СРСР у Москві встановлюються не тільки загальні настанови адміністративного характеру, але також вирішуються детальні заходи, як ці настанови «на місцях» виконувати. Підкреслюємо, що мова йде про настанови адміністративні, бо політичні вирішуються формально на форумі ЦК КПРС, а фактично — на засіданнях президії та секретаріату цього ж ЦК. Ця практика і теорія називається «ленінським принципом демократичного централізму». На цей «принцип» посилалися і Сталін, і Хрущов; на нього посилаються також Брежнев та Косигін і всі інші спадкоємці Хрущова, точнісінько як само, як це робили десять років тому спадкоємці Сталіна. Здається, що можна б писати цілий том на тему континуації російської імперіальної політики і практики.

Хто цікавиться питаннями «державного плану розвитку народного господарства УРСР на 1965 рік» або «державного бюджету УРСР» на той

же рік та «виконанням державного бюджету УРСР за 1963 рік», той не може обмежуватися інформаційними даними про останню сесію ВР УРСР, — доповідями голови ради міністрів УРСР Івана П. Казанця та міністра фінансів УРСР Анатолія М. Барановського і виступами «республіканських депутатів» у Києві, — а мусить дещо ближче і точніше познайомитися з усім змістом останньої сесії ВР СРСР. Інакше він робитиме з неповних (а то й фальшивих) передписок такі ж неповні та фальшиві висновки.

Наприклад, з доповіді Барановського (22 грудня 1964) аж ніяк не можна довідатися, який відсоток своїх податкових надходжень Україна віддає до всесоюзної каси, а який залишається їй для власного «державного бюджету». Лише з доповіді В. Гарбузова, міністра фінансів СРСР, виголошеної під час сесії верховної ради СРСР (9 грудня), виразно виходить, що понад 45% податкових надходжень по всіх союзних республіках віддаються імперіальному центру, а для місцевого «республіканського» бюджетування залишаються тільки близько 55%. В абсолютних числах це питання представляється так: із 99,4 мільярда карбованців всесоюзних видатків на «бюджети союзних республік» призначено 54,4 млрд карбованців, у тому числі для Укра-

їнської РСР — 9,259 млрд. (Для порівняння: Російська РФСР отримувє в цьому році 31,480 млрд).

Відсотки, обраховані на підставі даних Гарбузова, стосуються всіх союзних республік, разом узятих, однак ні на підставі доповіді Барановського, ні Гарбузова не можна встановити, чи згадані відсотки розподілені по всіх республіках однаково. З правдоподібністю, що гранично межує з певністю, можна твердити, що цей відсоток в УРСР куди більший, ніж, наприклад, у Казахській РСР, де за останні роки режим поробив величезні інвестиції. Не говоримо про інвестиції на терені Російської РФСР.

Огож завданням економістів на еміграції повинно б бути підняти нарешті завісу, якою закриваються «бюджетні таємниці» Радянського Союзу, якою закривається колоніальна економічна експлуатація національних республік. Самих емоційних висловів про «російсько-більшовицький колоніалізм» не вистачає; потрібна передусім докладна аналіза. На цьому місці годі таку аналізу робити тим більше, що оглядач не вважає себе компетентним щодо цього питання. Завданням же публіцистів є вказати на окремі справи, які не сміють пройти поза увагою компетентних осіб. Ця вимога стосується передусім і зокрема досліджувачів підрадянської дійсності 3-поміж молодшої генерації.

Під час грудневої сесії ВР УРСР у дискусії над доповідями Казанця та Барановського виступив цілий ряд «депутатів» (беремо це окреслення в лапки, бож насправді йдеться про висуванців на цей адміністративний пост з боку всесильного апарату ЦК КПУ). Як і за попередніх сесій впадає в очі, що ці «депутати» формулювали свої пропозиції виключно у формі прохань, а не у формі депутатських вимог, внесків чи формальних поправок або доповнень. Друге, що впадає в очі: критика промовців у більшості стосувалася тільки «підрядних організацій», зокрема будівельних, які повинні б приділяти більше уваги комунальному будів-

ництву» (М. К. Кириченко), бо на місцях «ще відчувається гостро потреба в житловій площі» (О. І. Дикін). «Багато недоліків існує в галузі сільського будівництва», — говорив О. С. Григоренко, перший секретар Чернівецького обкому. А голова виконкому Запорізької обласної ради, Ф. Я. Мокроус, доповнив, що «серйозним недоліком... є те, що за останні роки значно скоротився випуск необхідних матеріалів для сільського населення».

Можна б поповнити цей реєстр цитат цілим рядом інших подібних висловлювань, які, з одного боку, добре вкладаються в режимову «самокритику», а, з другого, є звичайним оказамилуванням виборців, мовляв «посланці народу» постійно дбають «про благоустрій населення» і працюють «в ім'я щастя людини» (звіт РАТАУ про сесію ВР УРСР, надрукований у «Радянській Україні» від 23 та 24 грудня 1964).

Блідість відблиску київської сесії лежить передусім у тому, що вона є і щодо своєї форми, і щодо змісту дуже невибагливою копією сесії московської, всесоюзної. І там, і тут голови ради міністрів доповідали про «державний плян розвитку народного господарства» на 1965 рік, міністри фінансів — про «державний бюджет»; а дискусійні виступи «депутатів» ніби наперед опрацьовані за однією схемою — за одним сірим, партійним штампом. Різниця полягають виключно в назвах місцевостей, областей і в прізвищах «народних посланців».

Але в одному випадку київська сесія відблиском московської не була. Маємо на думці справу конституційної комісії, від якої послідовно відмовчується верховна рада УРСР уже майже три роки! Як відомо, в квітні 1962 була створена «комісія ВР СРСР для вироблення проекту нової конституції», — комісія, що складалася з 97 членів і що її очолював Нікіта С. Хрущов. Тепер, у зв'язку з аферою Нікіти-відставника, виникла конечність «обрати» також і нового голову цієї комісії, яким, розуміється, став Леонід І. Брежнев, досі керівник однієї з під-

комісій. Могло б здаватися, що цей випадок, нарешті, буде стимулом для відповідної «групи депутатів ВР УРСР», щоб висунути на порядок денний п'ятої сесії «республіканського парламенту» справу «утворення конституційної комісії ВР Української РСР». Але на такий самостійний (до речі, самозрозумілий) крок ніхто з-поміж депутатів не відважився. Не відважився також ніхто з керівників та «відповідальних працівників» ЦК КПУ, що їх є дуже багато в складі ВР УРСР. Іншими словами, можливий у майбутньому «проект нової конституції УРСР» може бути обговорений лише після того, як у Москві буде готовий такий проект для Радянського Союзу, і лише тоді, на рух «чарівної палиці» партії буде утворена така комісія в Києві та в інших столицях національних республік. Ці комісії опрацюють тоді «конституції республік» на базі конституції СРСР — в цілковитій одностигідності (навіть термінологічній!) з нею.

Така практика найпромовистіше підкреслює «суверенітет» союзних республік і належить до категорії «поширення суверенних прав» цих республік!

*

Відставка Ольги Іллівни Іващенко з постів члена президії та секретаря ЦК КП України до питань, зв'язаних із п'ятою сесією ВР УРСР, ні безпосередньо, ні посередньо не належить. Ольга Іллівна є тільки одним із близько п'яти сотень «депутатів», і досі немає ознак, щоб сесія також «увільнила її від обов'язків» «депутата». Однак не виключено, що вона сама від цього почесного обов'язку «відмовиться», про що напевно не буде ні найменшої згадки в радянській пресі. Доля Ольги-відставниці можна було передбачати, поскільки свою головокружу партійну кар'єру вона (як фахівець електропромисловості — інженер-конструктор, а згодом ди-

ректор приладобудівного заводу) завдячувала Нікіті. Не дивно, що після його падіння київська преса довго відмовчувалася від її прізвища і лише у зв'язку з п'ятою сесією всесоюзної верховної ради, де товаришка Ольга виступила із співдоповіддю в питанні бюджету СРСР (як голова економічної комісії ради національностей), її прізвище знову появилось на сторінках радянської преси (наприклад, у «РУ» від 10 грудня 1964).

Ще на відкритті п'ятої сесії ВР УРСР «присутні тепло зустрічали появу» її «в урядових ложах керівників комуністичної партії і уряду УРСР» («РУ» від 23 грудня 1964). Але проминули з того часу два тижні і «пленум ЦК КП України увільнив т. Іващенко О. І. від обов'язків секретаря і члена президії ЦК Компартії України» (офіційне «Інформаційне повідомлення» в «РУ» від 9 січня 1965).

В листопадовому числі журналу «Сучасність», в статті «Падіння Нікіти С. Хрущова», була поставлена обережна прогноза щодо долі Ольги Іващенко. У зв'язку з нею були названі також Дем'ян С. Коротченко та Василь К. Клименко, як ті, які на той час не згадуються в київській пресі. За останніх кілька тижнів вони обидва знову появились на обрії партійної знаті. Нагадати треба, що Коротченко появився на Україні злопам'ятного 1937 року разом з Хрущовим і що з того часу вся його кар'єра на різних керівних постах (секретар ЦК КП(б)У, голова раднаркому УРСР, а останньою головою президії ВР) якнайтісніше пов'язана з Україною.

Постскриптум: У згаданій статті нашого журналу (ч. 11/47, стор. 99) помилково названо «Шепілова» новим членом президії ЦК КПРС. З контексту виходить, що мова йде про Шелепіна, колишнього шефа КГБ, як це напевно зрозуміли шановні читачі.

В. П. СТАХІВ

ПОВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

Беручи до уваги інтереси дальшого розвитку української історіографії, а також сучасний підневільний стан історичної науки на рідних землях, українські історики у вільному світі визнали за потрібне заснувати Українське історичне товариство.

Членами товариства можуть бути історики й дослідники допоміжних історичних наук, а також ті особи, що цікавляться історією України й загальною історією та бажають спричинитися до розвитку української історичної науки у вільному світі.

Українське історичне товариство ставить перед собою такі завдання:

1. Об'єднувати істориків, а також активних прихильників української історичної науки.

2. Пильнувати й боронити інтереси вільної української історичної науки та її кращі традиції.

3. Нотувати й виправляти фальшиві і тенденційні інтерпретації історії України в історичних працях СРСР і у вільному світі.

4. Видавати і розбудувати історичний журнал «Український історик» і допомагати у виданні монографічних праць з історії України.

5. Сприяти виявленню, реєструванню й вивченню джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках.

6. Співпрацювати з українськими науковими установами у вільному

світі і налагоджувати зв'язки з чужинецькими історичними товариствами.

Завдання Українського історичного товариства широкі і відповідальні. Проте ми віримо, що спільними силами зможемо спричинитися до розбудови вільної української історичної науки і тим самим виконати свій обов'язок перед українською і світовою наукою й перед українським народом.

Тому звертаємося до істориків і прихильників української історичної науки підтримати цей почин і стати членами Українського історичного товариства.

Адреса ініціативної групи: Д-р Любомир Винар
634 Highland Ave.
Boulder, Colorado
U. S. A.

За ініціативну групу

Д-р Марко Антонович, проф. д-р Богдан Винар, доцент д-р Любомир Винар, проф. д-р Ілля Витанович, д-р Олександр Домбровський, проф. Василь Дубровський, проф. Михайло Ждан, проф. д-р І. Каменецький, проф. д-р Петро Курінний, д-р Роман Климкевич, проф. д-р М. Міллер, проф. д-р о. Іриней Назарко, проф. д-р Олександр Оглоблин, проф. Євген Онацький, проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, проф. д-р Ярослав Пастернак, проф. д-р Микола Чубатий.

У видавництві «Пролог» незабаром виходить з друку посмертна збірка поезій Василя Симоненка

Б Е Р Е Г Ч Е К А Н Ь

Книжка містить недруковані досі поезії покійного поета, щоденник та ін. матеріали.

Попередні замовлення приймає в-во «Сучасність».

З М І С Т

Василь Симоненко. Берег чекань	3
Василь Симоненко. Окрайці думок	13
Станіслав Є. Лець. Нові незачасані думки	19
Лао Ше. Чорний та Білий Лі	31
Іван Кошелівець. П. Вірський, балет Київської опери та інші в Парижі	47
К. М. Балет Київської опери	59
Роман Рахманний. 22 січня у трьох вимірах	62
Дарія Ребет. Про народження і незмарноване буття УТВР . . .	71
Богдан Винар. Матеріяли до історії економічних дослідів на еміграції	80
Ярослав Рудницький. На Бермудських островах	95
Критика і бібліографія. Публікація про Львівський університет (Мирослав Прокоп)	102
Огляди, нотатки. Зустріч у Нью-Йорку (Ан. Ів.) — Другий всеєміграційний з'їзд українських письменників — членів «Слова» в Нью-Йорку (Т.) — Зустріч покоління у мініятурі (Дарія Ребет) — Ще про підпал бібліотеки АН УРСР — Після п'ятої сесії ВР УРСР (В. П. Стахів) — Повідомлення Українського історичного товариства	114

Адреси наших представників

Австралія: «Library & Book Supply»
16 a Prospect Street
Glenroy, W. 9, Vic.
Australien

Аргентина: Cooperativa de Credito
«Renacimiento»
(para «Suchasnist»)
Maza 150
Buenos Aires

**Велико-
британія:** S. Wasylo
52, Johnson Road
Lenton, Nottingham

Канада: I. Eliashevsky
118 Medland St.
Toronto 9, Ont.

США: G. Lopatynski
875 West End Ave,
Apt. 14b
New York 25, N. Y.

Франція: M. Soroczak
Citè Pierre Courant
Bel-Horizon
St. Etienne, Loire

Швейцарія: Dr. Roman Prokop
Mottastr. 20
Bern

Швеція: Kyrylo Harbar
Box 62
Huddinge

Передплати з усіх інших країн
просимо надсилати безпосередньо
на адресу видавництва.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на місячник «СУЧАСНІСТЬ»

	одно число:	річно:	
Австралія	0:6:0	3:0:0	фуз.
Австрія	15,-	150,-	шма.
Англія	0:5:0	2:5:0	фуз.
Аргентина	20,-	200,-	пес.
Бельгія	30,-	300,-	бфр.
Бразилія	50,-	500,-	круз.
Венесуела	2.50	24,-	бол.
Голляндія	2.50	24,-	гул.
США	0.75	7.50	дол.
Канада	0.75	7.50	дол.
Німеччина	2.50	24,-	ма.
Франція	2.75	28,-	ффр.
Швейцарія	2.60	24,-	шфр.
Швеція	3,-	30,-	кор.

Адреси для влат:

Ukrainische Gesellschaft
für Auslandstudien e. V.
München 2, Karlsplatz 8/III

Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
München 2, Lenbachplatz
Kto Nr.: 80165

Postscheckkonto: PSchA München
Kto Nr.: 22278

